

stopnia podporucznika za udział w III powstaniu śląskim. W 1963 r. odznaczony został Krzyżem Kawalerskim OOP. Zmarł 18 IV 1982 r. w Żywcu. Pochowany jest na cmentarzu parafialnym w Żywcu–Zabłociu.

Bibliografia: fotografia i materiały w posiadaniu p. Artura Caputy z Żywca: własnoręczny życiorys Józefa Piątka (niedatowany); oświadczenie ppłk. Kazimierza Semika, d-cy Kompanii Fortecznej nr 1 „Węgierska Górka” we wrześniu 1939 r. w sprawie podkomendnego st. strzelca Józefa Piątka (27 I 1976 r.)

Stanisław Ryczkiewicz (1892–1979)

Urodził się 25 XII 1892 r. w Kamesznicy jako syn Jana Ryczkiewicza – kierownika szkoły w Kamesznicy i Bronisławy z d. Öhler. Tam ukończył szkołę podstawową. Kolejnym etapem jego edukacji była Szkoła Realna w Żywcu, gdzie rodzina na stałe mieszkała. W czasie I wojny światowej

służył w c.k. armii, walczył przeciw Rosjanom, m.in. w Karpatach wschodnich i pod Gorlicami. Po upadku Austro-Węgier, w stopniu podporucznika wstąpił do Wojska Polskiego. W listopadzie 1918 r., będąc na urlopie zdrowotnym w Żywcu, wziął udział w przejmowaniu miasta z rąk Austriaków i tworzeniu administracji polskiej. Kierował wtedy oddziałem złożonym m.in. z uczniów Szkoły Realnej, który na dworcu kolejowym w Żywcu rekwizował amunicję, uzbrojenie i broń oraz ekwipunek wojskowy z transportów i od wracających w swoje strony żołnierzy byłej c.k. armii.

Na przełomie 1918/1919 r. dowodził wraz z por. Leopoldem Jaksą kompanią skierowaną na Orawę, która była przedmiotem sporu granicznego między Polską a Czechosłowacją. W Jabłonce kompania została życzliwie przyjęta przez ks. Ferdynanda Machaya, kierującego akcją przyłączenia Orawy i Spisza do Polski. Końcem stycznia 1919 r., po napaści Czechów na Śląsk Cieszyński, kompania por. S. Ryczkiewicza będąca w składzie Baonu Żywiec patrolowała tereny wokół Baraniej Góry, a następnie do kwietnia 1919 r. pełniła służbę patrolową w okolicach Istebnej, Jabłonkowa i Trzyńca na Zaolziu.

Po rozejmie i przejęciu kontroli nad Śląskiem Cieszyńskim przez Międzynarodową Komisję Sojuszniczą część batalionu, w którym służył S. Ryczkiewicz, została skierowana na front polsko-ukraiński wokół Lwowa, a część do zabezpieczenia granicy w rejonie Korbielowa. Od czerwca 1919 r. por. S. Ryczkiewicz służył w 12. Pułku Piechoty w Wadowicach, z którym

przeszedł kampanię bolszewicką 1919 i 1920 r. W 1921 r. organizował wraz z por. Franciszkiem Kubickim ochotników z Żywiecczyny do udziału w III powstaniu śląskim.

W okresie II RP i po II wojnie światowej, do 1958 r., pracował jako pracownik umysłowy w Fabryce Śrub w Żywcu-Sporyszu. Zmarł 23 X 1979 r. i pochowany jest na cmentarzu Przemienienia Pańskiego w Żywcu. Jego młodszym bratem był Józef Ryczkiewicz (1910–1994), znany nauczyciel i pedagog oraz działacz PTTK. Stanisław Ryczkiewicz jako były powstaniec należał do przedwojennego Związku Powstańców Śląskich.

Po II wojnie światowej był członkiem Koła Weteranów Powstań Śląskich, a po 1949 r. członkiem ZBoWiD-u w Żywcu. Za udział w III powstaniu śląskim odznaczony został Śląskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Pamiątkowym dla uczczenia 50. rocznicy III powstania śląskiego. Za udział w obronie Śląska Cieszyńskiego w 1919 r. wyróżniony był odznaką „Za Obronę Śląska” (VII 1920 r.). Posiadał ponadto „Medal Polska Swemu Obrońcy”.

Bibliografia: S. Ryczkiewicz, *W walce o Spisz, Orawę i Śląsk Cieszyński (1918–1919)*, „Gronie” nr 4, X–XII 1938 Żywiec; *Słownik biograficzny Żywiecczyny* t. I, Żywiec 1995, s. 181–182; informacje, fotografie i materiały rodzinne p. Andrzeja Ryczkiewicza z Żywca.

Śląski Krzyż Powstańczy
Stanisława Ryczkiewicza

Legitymacja Odznaki za Obronę Śląska 1920

Wojciech Sadlek (1899–1973)

Urodził się w Rajczy w 1899 r. i tam zmarł w 1973 r. w wieku 74 lat. Powstaniec śląski, członek ZPŚl. Pochowany jest na cmentarzu parafialnym w Rajczy, w kwaterze legionistów.

Bibliografia: informacje pp. Andrzeja i Jolanty Ryłków z Rajczy.

Stefan Sirach (1901–?)

Urodził się 17 X 1901 r. Podporucznik, uczestnik powstań śląskich. Prawdopodobnie po II wojnie światowej osiadł w Rajczy. Tam pochowany jest na cmentarzu parafialnym.

Bibliografia: informacje pp. Andrzeja i Jolanty Ryłków z Rajczy.

Władysław Tyc (1900–1948)

Urodził się w Milówce 26 VI 1900 r., jako syn Wojciecha i Marii z d. Ozaist. W listopadzie 1918 r. wstąpił ochotniczo do Wojska Polskiego. W 1919 r. brał udział w obronie Śląska Cieszyńskiego po agresji czeskiej. Jako żołnierz 2. Pułku Piechoty Legionów walczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r., z której wrócił jako inwalida wojenny. Był ochotnikiem do III powstania śląskiego i walczył w bitwie pod Górą św. Anny. Za udział w powstaniu został odznaczony Gwiazdą Górnośląską. W II RP był przedsiębiorcą i kupcem. W połowie lat 30.

wrócił do Milówki. Zamiłowanie do góralszczyzny i talenty artystyczne sprawiły, że udzielał się w ognisku Związku Podhalan i znanym zespole góralskim Józefa Szczotki.

W czasie II wojny światowej, w 1940 r., podczas niemieckiej „Aktion Saybusch” został wysiedlony z rodziną do Generalnej Guberni, do Lubartowa w Lubelskiem. Stamtąd udało mu się przedostać do Krakowa, gdzie przebywał do 1945 r. Po zakończeniu wojny wyjechał na ziemie odzyskane, do Wałbrzycha. Tam był członkiem rady miejskiej i organizował pomoc dla przesiedleńców z Kresów i ludzi ukrywających się przed bezpieką. W Kuźnicy Świdnickiej zorganizował dom pomocy społecznej. W Wałbrzychu prowadził dobrze prosperującą piekarnię i cukiernię.

W okresie tzw. „bitwy o handel”, kiedy władze komunistyczne niszczyły prywatny handel i rzemiosło, nękany rewizjami i domiarami finansowymi zmarł nagle 10 IV 1948 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Milówce.

Bibliografia: W. Motyka, *Beskidy i Tatry straż góralskiej watry*, Milówka 2016, s. 103; informacje i materiały rodzinne p. Marii Wojnar z Wrocławia.

GRUPY ZWIĄZKU POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH NA ŻYWIECCZYŹNIE

Odznaka Związku Powstańców Śląskich

(fot. za W. Moś, Dawne i współczesne symbole Powstań Śląskich, Bytom 2011, s. 50)

Związek Powstańców Śląskich, powstały w Katowicach w 1923 r., skupiał większość powstańców w okresie II RP. Po 1926 r. opowiedział się za rządami sanacji, a tym samym za linią polityczną prezentowaną przez ówczesnego wojewodę śląskiego Michała Grażyńskiego. Zaznaczyć trzeba, że do ZPŚl należeli zarówno uczestnicy powstań śląskich, jak i obrońcy Śląska Cieszyńskiego w wojnie z Czechami w 1919 r. Było to konsekwencją częstych wtedy wyborów, że żołnierze zaangażowani w obronę Śląska Cieszyńskiego szli następnie do powstań śląskich. Mniej liczny był Narodowy Związek Powstańców i Byłych Żołnierzy, związany z Wojciechem Korfantym. Nie ma prawie żadnych informacji o członkach tego Związku na Żywiecczyźnie. Jednak, biorąc pod uwagę wpływy i znaczenie ruchu narodowego i ludowego na tym terenie w okresie II RP, na pewno należała do niego część powstańców śląskich. Niemal symbolicznym przykładem będzie tutaj niezidentyfikowany powstaniec z Kocierza Moszczanickiego, noszący przydomek „Korfanty”. Odnośnie do Żywiecczyny zachowały się jedynie szczątkowe materiały dotyczące Związku Powstańców Śląskich w Łodygowicach i Słotwinie. Grupa ZPŚl w Łodygowicach została założona w maju 1928 r. Wśród założycieli widnieje nazwisko Józefa Rączki. Pierwszym prezesem był Józef Loranc. Grupa składała się w 100% z sympatyków sanacyjnego BBWR. Licniejsza była grupa ZPŚl w Słotwinie, która podlegała oddziałowi powiatowemu w Bielsku. Została założona 15 VIII 1931 r. Jej prezesem był Michał Jakubiec, zamieszkały w Lipowej nr 372, rolnik, emerytowany st. sierżant Wojska Polskiego. Komendantem grupy był Karol Piela, robotnik, zamieszkały w Słotwinie nr 79. Ze sprawozdania za rok 1935 wynika, że ZPŚl organizował dwa razy w miesiącu spotkania w świetlicy, na których Bronisław Studencki, kierownik szkoły ze Słotwiny, prowadził referaty i odczyty o Polsce.

Ciekawostką jest, że w sąsiedniej Lipowej 2 IX 1934 r. powstała grupa Organizacji Młodzieży Powstańczej, której centrala znajdowała się w Katowicach. Grupa liczyła

35 członków, z których 80% stanowili bezpartyjni, a 20% deklarowało członkostwo w BBWR. Prezesem był Jan Jasek, sklepikarz z Lipowej, a komendantem i głównym działaczem OMP był Rudolf Jakubiec, sklepikarz i rzeźnik z Lipowej. Zastanawiające jest, że w aktach Starostwa Powiatowego w Żywcu nie ma danych o ochotnikach z innych miejscowości powiatu, zwłaszcza z Żywca i Zabłocia, których było najwięcej. Natomiast znajdujemy w dokumentach informacje o tym, iż Zarząd Główny Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu zatwierdził z dniem 9 VII 1939 r. koło ZPW w Żywcu. Prezesem Koła był Stanisław Gruchała, zamieszkały w Żywcu przy Pl. Marszałka Piłsudskiego. Prężna była grupa Związku Powstańców Śląskich w Buczkowicach, założona w latach 1927–1928. Otrzymała ona sztandar w 1935 r. Jej pozycję wyznaczała aktywność w środowisku i troska o poprawę warunków życia mieszkańców Buczkowic. Wiodącą postacią był dr Roman Ignacy Białek. W powiecie bialskim odnotowana jest też działalność grupy ZPŚl w Szczyrku. Jej prezesem był Jakub Przybyła. W tym czasie istniała także grupa ZPŚl w Bystrej Śląskiej, w powiecie bielskim. Agresja Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 r. spowodowała, że archiwa powstańcze uległy w dużym stopniu zniszczeniu. Na wykazach publikowanych obecnie przez Muzeum Śląskie w Katowicach znajdujemy tylko imienne zestawienia powstańców z podanymi nazwami miejsc pochodzenia lub zamieszkania. Stanowi to zaledwie namiastkę tego zbioru. Warto jednak przedstawić chociażby liczebne przyporządkowanie nazwisk powstańców z Żywiecczyny do aktualnych jednostek administracyjnych według gmin. Ułatwi to czytelnikom wyrobienie sobie zdania o przybliżonej liczbie ochotników z naszego terenu. Przyjęto założenie, że zestawienie odnosi się nie tylko do obecnego powiatu żywieckiego, ale także do historycznej Żywiecczyny, obejmującej część obecnego powiatu bialskiego i suskiego. Do wykazów ZPŚl dodano nazwiska, które tam nie figurują, a co do których mamy dane potwierdzające ich udział w powstaniach śląskich. Te nazwiska oznaczone są znakiem *. Ponadto, w nielicznych przypadkach skorygowano nazwiska do formy w występującej na Żywiecczynie i w takim brzmieniu powinny być zapisane na liście. W nawiasach zaś (...) podano brzmienie, jakie błędnie zapisano w wykazach ZPŚl.

Bibliografia: Archiwum Narodowe w Krakowie, Zespół: Akta Starostwa Powiatowego w Żywcu z lat 1918–1939, 29/232/0/3.2/60-71, sprawy stowarzyszeń i związków oraz organizacji, rejestracja i nadzór T. I–XII z lat 1919–1939; *Powstania Śląskie 1919–1920–1921 – Uczestnicy – Pomniki – Rocznice*, Katowice 2011, s. 51–52; materiały archiwalne w posiadaniu Józefa Steca z Buczkowic; informacje autora.

POWIAT ŻYWIECKI

(granice administracyjne od 1998 r.)

Gmina Gilowice

Gilowice

Krasoń Franciszek
Ligenza Franciszek
Lubański Jan
Sitko Ludwik

Gmina Jeleśnia

Krzyżowa / Korbielów

Makuch Józef „Kudzia” * (biogram)

Gmina Lipowa

Lipowa

Jakubiec Michał *

Ślotwina

Piela Karol *

Gmina Łodygowice

Łodygowice

Loranc Józef *
Rączka Józef *

Pietrzykowice

Anderski Teodor
Fijak Józef * (biogram)
Palka Robert
Piątek Józef * (biogram)

Gmina Milówka

Kamesznica

Białożyt (Białożyk) Władysław

Milówka

Biegun Karol * (biogram)
Cojda Ludwik
Fabiańczyk Karol (biogram)
Gluza Franciszek

Juda Feliks

Kasperlik Maksymilian
Machała Jakub
Pytel Karol
Tyc Władysław * (biogram)
Witos Franciszek
Zeman Jakub

Nieledwia

Tyc Józef

Gmina Rajcza

Rajcza

Bednarz Wawrzyniec
Gogler Emil (biogram)
Gogler Wojciech
Górka Franciszek
Hulbój Tomasz
Hyrdel Jan
Janota Eugeniusz (biogram)
Kabcich Edmund * (biogram)
Kąkol Tomasz
Krzepina (Krzepnia) Jan
Lach Ludwik
Langer Karol (biogram)
Liszka Adam
Liszka Michał
Machała Ludwik
Pawlus Ludwik
Piątek Józef
Pieczarka Michał
Pieczarka Wawrzyniec
Posch Władysław
Sadłek Franciszek
Sadłek Wojciech * (biogram)
Sirach Stefan * (biogram)
Siurma Józef
Sporek Józef
Szczotka Franciszek

Tyc Michał
Wiercigroch Józef

Rycerka (Dolna, Górna)

Biernat Wojciech
Ficek Władysław
Kurowski Rudolf
Płoskonka Jan

Zwardoń

Bączek Jacenty
Jachowicz Józef
Legierski Ludwik
Opalko Karol
Szczotka Jan
Zwardoń Józef

Gmina Ujsoly

Ujsoly

Ciurla Tomasz
Kocoń Jan
Kręcichwost Józef
Kubizna Jan (biogram)
Lach Józef
Omyła Michał
Pięta Jan
Pomietła Wawrzyniec
Ryłko Jan
Sporek Jan
Szczotka Michał
Tanistra Jan
Tanistra Józef
Tanistra Michał
Tessler Józef
Wawrzos Jan

Gmina Węgierska Górka

Cisiec k. Węgierskiej Górki

Bednarz Franciszek
Bednarz Karol

Ciumka Jan
Dziedzic Tomasz
Grzegorzek Jan
Grzegorzek Jan
Grzegorzek Władysław
Kubica Franciszek
Madejczyk Józef
Maślanka Franciszek
Maślanka Ignacy
Motyka Józef
Motyka Tomasz
Pawlus Franciszek
Sołtysek Franciszek
Sołtysek Michał
Strzałka (Srzałka) Franciszek
Strzałka Wojciech
Szczotka Jędrzej
Wróbel Michał
Zawada Jan

Żabnica

Dyrlaga Józef

Miasto Żywiec

Zabłocie

Brak Alojzy
Gowin Józef
Grzegorzcyk Wiktor
Jänich Tadeusz * (biogram)
Nosalik Józef
Nosalik (Nowalik) Wiktor
Pawlus Antoni
Suchoński Józef

Żywiec

Arlet Roman * (biogram)
Błaszczynski Bronisław
Bulowski Bartłomiej
Döllinger Zygmunt dr (biogram)
Furtak Antoni * (biogram)
Gałuszka Emil

Gorzelnik Konrad
Grabiec Wiktor
Kubicki Franciszek* (biogram)
Kucharczyk Antoni
Marker Augustyn
Marklowski Augustyn
Marszolik Ludwik
Matlakiewicz Jakub
Maultz Julian *
Micherdziński Maksymilian
Miodoński Roman (biogram)
Musioł Wilhelm
Myśliwiec Alojzy
Niedbała Bolesław
Niemczyk R.
Nowak Maksymilian
Obtułowicz Julian * (biogram)
Okuljar Wacław *
Rybarski Alojzy
Ryczkiewicz Stanisław (biogram)
Swoboda Wilhelm
Wątroba Piotr
Wolnik Maksymilian
Zdebik Paweł

POWIAT SUSKI

Stryszawa

Surzeń Franciszek Stryszawa k. Żywca

POWIAT BIELSKI

Gmina Buczkowice

Białek Roman dr
Fiedorek Józef
Franek Paweł
Jano Józef
Jonkisz Leon *
Kwaśny Baltazar
Paluch Andrzej
Rodak Teodor
Wala Jan
Węglarz Władysław
Wrona Alojzy

Bielsko-Biała, Mikuszowice

Baron Wincenty

Gmina Szczyrk

Przybyła Jakub *

Gmina Wilkowice

Jamuła Józef
Kubica Józef
Miodoński Jan
Polak Antoni
Puchałka Franciszek
Wantoła Józef

Bibliografia: Muzeum Śląskie – Wykaz powstańców śląskich, zweryfikowanych w latach 1937–1939 przez ZPŚI; ustalenia autora

*Medal rocznicowy 50-lecia III powstania śląskiego
(Fot. ze zbiorów rodziny Jana Kubizny)*

Po II wojnie światowej warunki funkcjonowania środowisk powstańców śląskich uległy pogorszeniu. Ale jeden z nich, Jerzy Ziętek, generał i wojewoda śląski, zrobił błyskotliwą karierę partyjną i polityczną w aparacie Polski Ludowej. W kwietniu 1945 r. dzięki jego zabiegom powstał Związek Weteranów Powstań Śląskich (ZWPS), który w krótkim czasie skupił ponad 23 tysiące uczestników powstań śląskich. Żywot organizacji był krótki, bowiem 1 września 1949 r. władze powołały jedną organizację kombatancką – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD). W tej organizacji działały koła weteranów powstań śląskich. W Żywcu to koło było dość liczne. Na pamiątkowym tableau z 1966 r., na 45-lecie III powstania śląskiego, umieszczono wizerunki ponad 50 powstańców śląskich z terenu powiatu żywieckiego. Według nazwisk pod zdjęciami należałoby dodać do powyższego zestawienia jeszcze co najmniej kilkanaście osób. Ale czas robił swoje i w latach 70. i 80. XX w. wszyscy odeszli na wieczną wartę. A wraz z nimi pamięć o nich. Dzisiaj znowu wracają do zbiorowej pamięci.

Bibliografia: *Powstania Śląskie 1919–1920–1921 – Uczestnicy – Pomniki – Rocznice*, Katowice 2011, s. 93–95. Weterani Powstań Śląskich (WPS) członkowie ZBoWiD. Oddział Żywiec

TABLICA PAMIĄTKOWA ODSŁONIĘTA W 45. ROCZNICĘ

III POWSTANIA ŚLĄSKIEGO – 1966 R.

Bąk Jan	Łuszczkiewicz Stanisław
Bąk Józef	Maga Franciszek
Bednarz Franciszek	Matlakiewicz Jakub
Blidy Jan	Maultz Julian
Ciurla Jan	Michalec Jan
Cudzich Jan	Nosalik Wiktor
Drobisz Władysław	Okuljar Waław
Dudys Jan	Piątek Józef
Fijak Jan	Piecuch Karol
Fijak Józef	Piela Gerwazy – przew. Koła
Gabryel Kazimierz	Płoskonka Michał
Janiszewski Józef	Rączka Karol
Jodłowiec Marcin	Rusz Ernest – v-prezes zarządu, przewodniczący
Jończy Wawrzyniec	środowiska WPŚ
Juraszek Roman	Ryczkiewicz Stanisław
Kamuda Kazimierz	Smejkał Edmund
Kosiec Rudolf	Sury Antoni
Kubas Michał	Śleziak Karol
Kubicki Franciszek Zbigniew	Śleziak Ludwik
Kubień Antoni	Śliwa Józef
Kudzia Franciszek	Śliwczyński Józef – prezes koła w Rajczy, człon-
Lach Ludwik	nek zarządu środowiska (odzn. Krzyżem Wielko-
Lach Piotr	polskim)
Lach Wincenty	Tomiak Włodzimierz
Liszka Adam	+ 5 niepodpisanych

Bibliografia: fotografia z archiwum p. Artura Caputy z Żywca.

TABLICA PAMIĄTKOWA WETERANÓW POWSTAŃ ŚL.

CUBILA Jan

KAMUDA Kacim

RYCHTEROWICZ Stanisław

MISIAŁSKI Witold

MISIAŁKIEWICZ Antoni

RUSZ Ewelina

ŚLWETSKA Józef

RYCHTEROWICZ Stanisław

MISIAŁSKI Witold

MISIAŁKIEWICZ Antoni

RUSZ Ewelina

ŚLWETSKA Józef

KUBAS Michał

CUBIDA Jan

KUBAS Michał

CUBIDA Jan

MISIAŁSKI Witold

MISIAŁKIEWICZ Antoni

RUSZ Ewelina

ŚLWETSKA Józef

RYCHTEROWICZ Stanisław

MISIAŁSKI Witold

MISIAŁKIEWICZ Antoni

RUSZ Ewelina

ŚLWETSKA Józef

RYCHTEROWICZ Stanisław

MISIAŁSKI Witold

MISIAŁKIEWICZ Antoni

RUSZ Ewelina

ŚLWETSKA Józef

RYCHTEROWICZ Stanisław

MISIAŁSKI Witold

MISIAŁKIEWICZ Antoni

RUSZ Ewelina

ŚLWETSKA Józef

RYCHTEROWICZ Stanisław

MISIAŁSKI Witold

MISIAŁKIEWICZ Antoni

RUSZ Ewelina

ŚLWETSKA Józef

WIDOK ULICY POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH w ŻYŃCU

W 45. ROCZNICĘ III. POWSTANIA ŚLĄSKIEGO

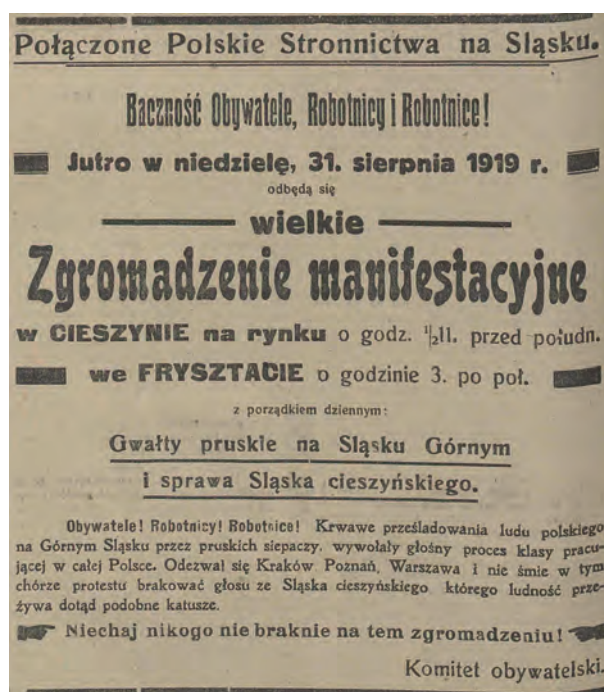
WIDOK ULICY POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH w ŻYŃCU

*Zjazd Powstańców Śląskich, Żywiec, lata 70.
S. Ryczkiewicz w pierwszym rzędzie – piąty od lewej, w środku w garniturze
(zdjęcie ze zbiorów rodziny Stanisława Ryczkiewicza)*

GÓRALE ŚLĄSCY NA POMOC POWSTANIOM ŚLĄSKIM

Powstania Śląskie z punktu widzenia mieszkańca Górnego Śląska są wydarzeniami dobrze znanymi i opisanymi. W literaturze dotyczącej tego tematu można znaleźć szczegółowe informacje o stoczonych bitwach, o dowódcach, o planach powstańczych komend. Na Górnym Śląsku zachowały się dokumenty powstańcze, przetrwała pamięć o tych trzech zrywach narodowych, które wspólnie z plebiscytem z marca 1921 r. miały bezpośredni wpływ na ukształtowanie granicy polsko-niemieckiej w okresie międzywojennym XX w. Są jednak pewne obszary wiedzy o powstaniach, które z powodu braku dokumentów – źródeł, ale również z powodu zatarcia się pamięci o tamtych wydarzeniach, nie są znane. Pewne szczątkowe źródła, chociażby w postaci krótkich informacji prasowych czy pojedynczych zabytków, rzucają jednak pewne światło na nieznane elementy kształtowania się tego odcinka granicy II Rzeczypospolitej.

„Dziennik Cieszyński”, 31.08.1919, nr 192, s. 2

Jednym z takich mało znanych zagadnień powstań śląskich jest udział w nich mieszkańców rejonów górskich: Podhala, Beskidu Żywieckiego oraz Beskidu Śląskiego. Ta część opracowania, na ile to było możliwe, ukazuje udział mieszkańców Istebnej, Jaworzynki, Koniakowa, oraz Wisły w śląskich zrywach powstańczych. Porusza również zagadnienie pomocy udzielanej powstańcom przez Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego, organizacje społeczne oraz mieszkańców Śląska Cieszyńskiego.

Z braku dokumentów głównymi źródłami tego opracowania były: lista zweryfikowanych powstańców śląskich przez Związek Powstańców Śląskich (ZPŚI) oraz wydawane wówczas gazety jak: „Dziennik Cieszyński” oraz „Gwiazdka Cieszyńska”. Należy zaznaczyć, że w cytowa-

nich gazetach najwięcej miejsca poświęcono pierwszemu i trzeciemu powstaniu z 1919 r. i 1921 r. Drugie Powstanie Śląskie z roku 1920 nie znalazło się prawie wcale w sferze zainteresowania redakcji ówczesnych gazet cieszyńskich. Poczesne miejsce zajmują w nich tematy Śląska Cieszyńskiego – przewidywany plebiscyt, który jednak nie doszedł do skutku, oraz podział dawnego Księstwa Cieszyńskiego. Innym tematem wiodącym był dramatyczny przebieg wojny Rosji bolszewickiej z Polską i związane z tym zagrożenie samej Warszawy.

Do sporządzenia wykazu powstańców z miejscowości górskich Beskidu Śląskiego wykorzystano wyżej wspomnianą listę. Spis ten jednak nie jest kompletny. Powodem tego faktu był rozłam w organizacji powstańczej spowodowany poparciem przez Walny Zjazd Delegatów ZPSł w czerwcu 1926 r. zamachu majowego i rządów sanacji. Część powstańców z Wojciechem Korfantym na czele założyła wówczas Narodowy Związek Powstańców i Byłych Żołnierzy przekształcony następnie w Związek Powstańców i b. Żołnierzy. Rozłam ten widoczny był również w Istebnej, w Jaworzynce oraz w Wiśle. Prawdopodobnie z tego powodu pięciu udokumentowanych powstańców, pochodzących z Trójwsi beskidzkiej – Józef Juraszek, Jan i Emerencja Kukuczkowie, Franciszek Legierski oraz Jan Łysek, nie zostało zweryfikowanych. Odnośnie do Wisły, taka sytuacja dotyczy prawdopodobnie Józefa Goszyka, Józefa Guziura oraz Józefa Kyci. Można sądzić, że takich wypadków było więcej.

W stosunku do Śląska Cieszyńskiego publikowana lista nie jest kompletna również z innej przyczyny. Brak w niej postaci związanych z czeską, w czasie weryfikacji, częścią dawnego Księstwa Cieszyńskiego. Jest rzeczą niemożliwą, aby Polacy z Zaolzia nie wsparli zrywów narodowych na Górnym Śląsku. Brak na liście uczestników powstań

Rolnicy!

Chłop i robotnik górnos Śląski chwycił za broń, ażeby zrzucić z siebie jarzmo pruskie. Cały Śląsk aż po Odrę znajduje się już w rękach naszych braci. Wskutek wypadków tamtejszych grozi jednak walczącym katastrofa głodowa, gdyż odcięto zupełnie dowóz żywności na Śląsk.

Czy wolno nam patrzeć na głodowanie bohaterskiej ludności? Śląsk Górny i Cieszyński mają wspólne cele, wspólne interesy. Może i nam będzie trzeba kiedyś pomocy!

Jeżeli nie możemy przyjść z pomocą orężną, zorganizujemy przynajmniej pomoc aprowizacyjną. Niech w szeregach ofiarodawców nie

braknie żadnego rolnika, żadnego chałupnika!

Żywność: zboże, mąkę, chleb, słoninę, masło, ser, składać w magazynach „Ziemi” w Cieszynie, Skoczowie, Dziedzicach i Chybiu. W okolicach dalszych składać w szkołach i razem odwieźć do głównych zbiorní.

Rolnicy! Stańcie jak jeden mąż, do apelu!

Karol Talenta,
dyrektor „Ziemi” w Cieszynie.

Franciszek Lankocz,
rolnik i dyrektor „Ciesz. Banku kredyt.”

Jan Stryczek,
rolnik i burmistrz m. Dziedzic.

„Dziennik Cieszyński”, 10.05.1921, nr 104, s. 3

z rejonów górskich np. z Jabłonkowa, stolicy Górali śląskich, gdzie wg spisu ludności z 1910 r. na 25736 mieszkańców przypadało 24215 Polaków (Czechów było 153, Niemców 900) jest raczej trudny do innego wytłumaczenia.

Spis powstańców zweryfikowanych przez ZPŚI wymienia pięćdziesiąt sześć osób, które w procesie weryfikacyjnym jako swoją miejscowość podały Istebną, Jaworzynkę lub Koniaków. Do listy tej należy dodać jeszcze trzy osoby niezwerfikowane, z których życiorysów wynika bezsporny udział w powstaniach. Są to: Franciszek Legierski „Bulka” z Istebnej oraz mieszkańcy Jaworzynki – Józef Juraszek oraz Jan Łysek. Do spisu powstańców śląskich dołączono również małżeństwo Jana i Emerencję Kukuczaków, których udział w powstaniach został potwierdzony przez pracownika Muzeum 4. Pułku Strzelców Podhalańskich w Cieszynie. Lista powstańców z Istebnej jest również poszerzona o pełniącego w trakcie powstań funkcję proboszcza parafii Dobrego Pasterza księdza Emanuela Grima, który w trakcie weryfikacji był proboszczem parafii w Skoczowie i z tą miejscowością został połączony. Z Wisły na zweryfikowanej liście znajdują się dwadzieścia trzy osoby, do niej dodano niezwerfikowanych: Józefa Goszyka, Józefa Guziura oraz Józefa Kycię.

Istotnym problemem było opracowanie biogramów powstańców. Lista ZPŚI zawiera jedynie imiona i nazwiska oraz miejsce pochodzenia lub zamieszkania w trakcie weryfikacji. Stan ten wynikał z faktu zniszczenia we wrześniu 1939 r. przez władze ZPŚI danych z weryfikacji. Miało to utrudnić Niemcom prześladowanie powstańców i ich rodzin. Dlatego w opracowaniu biogramów powstańców skorzystano z fragmentarycznych danych, najczęściej stwierdzających w jednym zdaniu udział w powstaniach lub wynikających z informacji ustnych osób spokrewnionych z powstańcem. W jednym przypadku potwierdzeniem udziału w powstaniach było zdjęcie ukazujące postać w mundurze organizacyjnym ZPŚI. Dzięki tym informacjom z terenu obecnej Trójwsi beskidzkiej (Istebna, Jaworzynka, Koniaków) udało się połączyć zaledwie siedemnaście nazwisk z listy z konkretnymi osobami. Tylko w trzech przypadkach na podstawie skromnych informacji można było połączyć powstańców z konkretnym powstaniem. Byli to: Paweł Legierski, który wziął udział w pierwszym powstaniu, walcząc w rejonie Sosnowca i Czeladzi, Jan Łysek, uczestnik I i II Powstania Śląskiego oraz Emil Rychły uczestniczący w trzech powstaniach. Odnośnie do Wisły są to tylko dwie osoby: Józef Goszyk, uczestniczący w trzecim powstaniu oraz Józef Kycia uczestnik trzech powstań śląskich.

Istnieje wiele osób, których biogramy można połączyć z postaciami z listy ZPŚI. Brak jednak jednoznacznego dowodu na uczestnictwo w powstaniach nie pozwala na ich publikację. Z terenu Istebnej, gdzie mamy do czynienia z dużą liczbą zbieżnych nazwisk,

są to np.: Jerzy Urbaczka, urodzony w roku 1901, listonosz, zastrzelony przez gestapo w Istebnej w kwietniu 1945 r., Paweł Zawada, urodzony w 1890 r. w Jaworzynce, nauczyciel, uczestnik ruchu oporu, aresztowany przez gestapo 11 kwietnia 1945 r., więziony w Jabłonkowie, w Cieszynie i w Mirowie (Morawy), oraz Antoni Legierski, urodzony w 1899 r., członek ruchu oporu w rejonie Baraniej Góry. W przypadku pięciu postaci, pomimo braku takiego dowodu, zdecydowałem się na dołączenie ich biogramów do listy. Są to: Jerzy Probosz, pisarz i poeta, laureat literackiego srebrnego Wawrzynu, który zginął w KL Dachau, Paweł Gazurek, nauczyciel, również ofiara KL Dachau, Józef Bury,

„Dziennik Cieszyński”, 18.05.1921, nr 110, s. 1

uczestnik walk o polskość Śląska Cieszyńskiego w trakcie wojny czesko-polskiej 1919 r. w składzie Legionu Zaolziańskiego, członek Tajnej Organizacji Wojskowej (TOW), Franciszek Urbaczka, nauczyciel, członek Milicji Polskiej Śląska Cieszyńskiego oraz Wiktor Staś, legionista, policjant PWŚl, zamordowany przez NKWD w Twerze. To, co przesądziło o ujęciu ich w spisie powstańców, to udział w wojnie światowej lub czesko-polskiej z roku 1919 lub opinia środowiska istebniańskiego świadcząca o patriotyzmie danej osoby. Z terenu Wisły brak potwierdzenia udziału w powstaniach dotyczy m.in. Jana Halamy, urodzonego w 1904 r., działacza społecznego zaangażowanego w organizację ruchu oporu na terenie Wisły, który zginął w masowej egzekucji w Cieszynie „Pod Wałką”, oraz Jana Walka, urodzonego w 1897 r. we Frydku na Zaolziu, uczestnika kampanii wrześniowej 1939 r., zaangażowanego w ruch oporu w rejonie Wisły, ofiary KL Auschwitz.

Śląsk Cieszyński był bezpośrednio związany z I powstaniem śląskim. To właśnie w Piotrowicach, położonych nieopodal Frysztatu na obecnym Zaolziu, 16 sierpnia 1919 r. zapadła decyzja o rozpoczęciu pierwszego zrywu narodowego na Górnym Śląsku. To z Piotrowic o drugiej w nocy dnia 17 sierpnia wyprowadzono pierwsze powstańcze ude-

rzenie na pobliskie Gołkowice. Zdecydował o tym sztab będący wówczas pod komendą Józefa Michalskiego.

Narastanie kryzysu na pograniczu polsko-niemieckim na Śląsku Cieszyńskim datowało się już od stycznia 1919 r., gdy w Piotrowicach pojawili się pierwsi górnośląscy uchodźcy, wśród których znajdował się Mikołaj Witczak, komendant Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska (POW GŚI) wschodniej części powiatu rybnickiego. Nieco później dołączyli do niego: komendant powiatu kozielskiego Alfons Zgrzebniok oraz Jan Wyglenda, komendant powiatu raciborskiego. Kwaterą komendantów była gospoda Emila Krutkiego¹.

Piotrowice, a następnie z powodu napływu nowych uchodźców, Dziedzice i Strumień stały się miastami Śląska Cieszyńskiego, gdzie powstały obozy dla ratujących swe życie uciekinierów z Górnego Śląska. To w obozie piotrowickim odbywały się narady komendantów powiatowych POW GŚI. Na jednej z nich 18 czerwca 1919 r. zdecydowano o rozpoczęciu powstania w dniu 22 tegoż miesiąca, którego wybuch powstrzymała interwencja Wojciecha Korfatego.

Obóz piotrowicki w miarę narastania konfliktu rozrastał się liczebnie. Pierwsze grupy złożone były głównie z ludzi młodych, członków POW GŚI. W miarę upływu czasu zaczęło przybywać grup złożonych często z całych górnośląskich rodzin. Wśród uchodźców

„Dziennik Cieszyński”, 18.05.1921, nr 110, s. 3

w miarę upływu czasu i wieści napływających z terenu walk, nastroje zaczęły się radykalizować. Rosło rozgoryczenie, odbywały się wiece, pisano rezolucje, które wysyłano nawet do Paryża. Wpływ na radykalizację nastrojów miały również porażki oddziałów powstańczych, które często powracały pobite z pola walki

do miejsc, gdzie przebywali uchodźcy. O jednej z nich napisano w „Dzienniku Cieszyńskim” z 28 sierpnia 1919 r.: „Około godziny 9 rano bitwa była skończona. Powstańców wyparto. Kilku rannych i zabitych zostało na pruskiej stronie, Grenzschutz miał o wiele niższe straty. Smutny był to widok, gdy przed południem przechodziły oddziały Gór-

¹ K. Szelong, *Górnośląscy powstańcy na Śląsku Cieszyńskim*, <http://cieszyn1918.pl/teksty/gornoslascy-powstancy-na-slasku-cieszynskim-w1919-r/>.

noślązaków przez Dziedzice, nawet kobiety i dzieci uciekały, gdyż Grenzschutz mści się nawet na tych niewinnych ofiarach w nieludzki sposób. Grozę budziły wiadomości o terrorze niemieckich sił wojskowych”. W cytowanym fragmencie z „Dziennika Cieszyńskiego” można jeszcze przeczytać o metodach niemieckich sił: „Uciekinierzy opowiadają, że w Katowicach rozstrzelano 134 górników, i że Grenzschutz zabiera ludziom sprzyjającym Polakom wszystko jadło i rabuje wszelkie mienie”².

Pomimo faktu, że Piotrowice oraz Dziedzice leżały na terenie Śląska Cieszyńskiego, były one areną bezpośrednich ataków niemieckich. O jednym z nich można przeczytać w „Gwiazdce Cieszyńskiej”: „We wtorek dnia 26 bm. dopuścił się pruski Grenzschutz nowej, iście krzyżackiej zbrodni. W przebraniu cywilnym, lecz dobrze uzbrojony, przeszedł Grenzschutz ku granicy Piotrowic, otoczył polski patrol i otworzył ogień. Nim się polscy żołnierze zorientowali – gdyż początkowo uważali zbliżających się cywilów za powstańców górnośląskich – kule podstępnych pruskich zbójów położyły trupem 2 naszych żołnierzy, a 2 ciężko zraniły. Po tym «bohaterskim» czynie napadli pruscy zbójnicy na uchodźców górnośląskich, z których 16 uprowadzili i wycofali się, strzelając na wszystkie strony, przyczem zastrzelili jedną kobietę, pracującą w polu i zranili ciężko pewnego obywatela”³. Niemcy podjęli również próbę wysadzenia gospody Emila Krutkiego wraz z przebywającymi w niej uchodźcami. Dochodziło również do ostrzału z broni maszynowej i do bombardowania tych miejscowości. Jedna z informacji doniosła: „O godz. 10 przed poł. leciał pruski latawiec nad Dziedzicami i ostrzeliwał z karabinu maszynowego miejsc, gdzie się skupiali ludzie, choć tylko cywilni”⁴. Inna informacja zawarta w „Dzienniku Cieszyńskim” z 28 sierpnia dotyczy Frysztatu: „Rozzuchwalenie zbirów pruskich przekracza już wszelkie granice. Aeroplany pruskie krążą na całym pograniczu, wdzierając się nawet w głąb kraju. Wczoraj z aeroplanu pruskiego zrzucono bombę na Frysztat na przejeżdżający pociąg. Na szczęście bomba nie trafiła”⁵. W „Gwiazdce Cieszyńskiej” można również przeczytać

„Dziennik Cieszyński”, 18.05.1921, s. 2

² „Dziennik Cieszyński”, 28.08.1919, nr 189, s. 2.

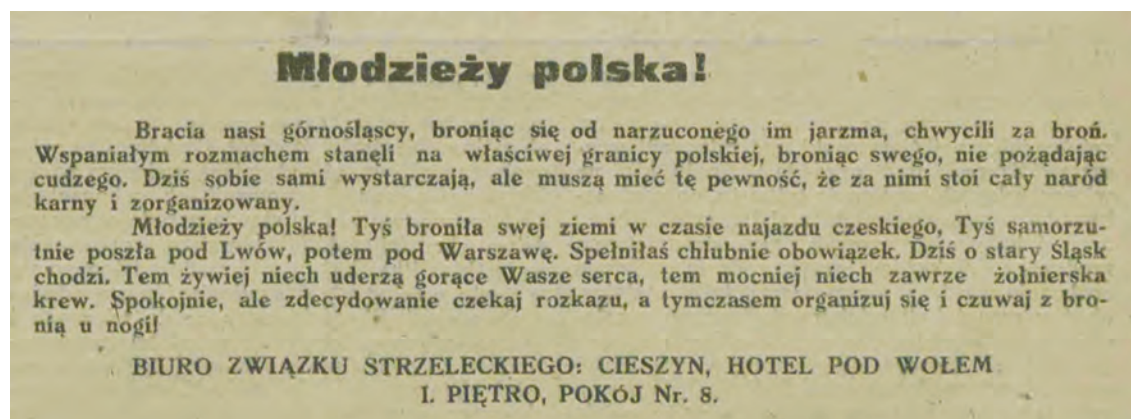
³ „Gwiazdka Cieszyńska”, 29.08.1919, nr 67, s. 4.

⁴ „Gwiazdka Cieszyńska”, 26.08.1919, nr 66, s. 3.

⁵ „Dziennik Cieszyński”, 28.08.1919, nr 189, s. 1.

opis pogrzebu powstańca poległego w potyczce z Niemcami dnia 17 sierpnia: „Pogrzeb zabitego Franciszka Kapek z Ćwiklic odbył się we wtorek dnia 19 bm. po południu na cmentarzu w Dziedzicach. Była to olbrzymia manifestacja ludności polskiej. W pogrzebie brał udział większy oddział polskiego wojska, wszyscy oficerowie, około 300 Górnoszlązaków, górnicy z Żebraczy i wielka rzesza ludu. Nad mogiłą zmarłego przemawiali najprzód kapelan wojskowy ks. Florek, płk Pik i jeden z górnoszląskich oficerów polskich. ... Silne wrażenie wywołała mowa pułkownika Pika, który kilka godzin przed pogrzebem przybył z pułkiem swoim znad Zbrucza. «Teraz nie czas dzielić się na partie, teraz powinna być tylko jedna partia, a tą partią to nasza Polska. ... Górnego Śląska nie damy, choćby nam to przyszło krwią i życiem przypłacić. Zmarły niech będzie wzorem i przykładem, jak wolność i Ojczyznę kochać trzeba! ...»”⁶.

Uchodźcy ostrą krytykę kierowali w stronę dowództwa, a przede wszystkim polskich władz państwowych, oskarżając je o beczynność i brak zainteresowania Górnym Śląskiem. Dobitnie ujęto ten ostatni zarzut słowami: „Wojsko polskie rwie się do boju, zaciśnięta pięści i zgrzyta zębami. Krzyżak hula, a Warszawa milczy”⁷. O pomoc polskich władz dla powstania upomniwała się Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego, która na posiedzeniu plenarnym przyjęła następujący wniosek: „Wobec naruszenia granic terytorium podległego Radzie Narodowej, nie rozporządzającej w myśl umowy paryskiej żadną siłą zbrojną, a pozostającą pod opieką wojsk polskich, Rada Narodowa wzywa rząd polski, ażeby użył wszelkich środków wojskowych i zapobiegł bezzwłocznie dalszym atakom pruskim”⁸. Wniosek Rady Narodowej został poparty w rezolucji wiecu, który odbył się w cieszyńskim Domu Narodowym 31 sierpnia 1919 r., zorganizowanym przez Komitet

„Gwiazdka Cieszyńska”, 10.05.1921, nr 37, s. 1

⁶ „Gwiazdka Cieszyńska”, 26.08.1919, nr 66, s. 3.

⁷ „Gwiazdka Cieszyńska”, 26.08.1919, nr 66, s. 3.

⁸ „Dziennik Cieszyński”, 29.08.1919, nr 190, s.1.

Obywatelski pod przewodnictwem Macheja. Wiece poparcia dla powstania organizowane były w innych miejscowościach, często łączono je z protestami przeciwko planom oddania Czechom rdzennie polskiego Jabłonkowa. Jeden z takich wieców z udziałem około 2 tysięcy ludzi, nazwany „wiecem podhalańskim” odbył się w Koniakowie 24 sierpnia. Oprócz żądania przyłączenia do Polski Orawy, Spisza i rejonu Czadeckiego: „Uchwalono energiczny protest przeciwko gwałtom pruskim na Górnym Śląsku, domagając się, by przy plebiscycie krwi Górny Śląsk bez plebiscytu przyznano Polsce”⁹.

Wśród uchodźców coraz częściej ujawniały się też nastroje antysemickie związane często z rozdziałem żywności. Nie stroniła od nich „Gwiazdka Cieszyńska”. Nie bez znaczenia na nastroje w obozach były warunki bytowe: doskwierał brak ubrań, kołder i sienników, często jedynym pośłaniem była wiązka słomy, brakowało również kwater organizowanych najczęściej w szkołach, budynkach fabrycznych i w domach prywatnych.

Podniosłym momentem, budzącym nadzieje na lepszą przyszłość dla mieszkańców Piotrowic i Dziedzic oraz dla rzeszy uchodźców, było przybycie premiera rządu polskiego Ignacego Paderewskiego, który wracając z Paryża do Warszawy, dwukrotnie zatrzymywał się na dworcach w: Piotrowicach i w Dziedzicach (10 maja i 21 lipca 1919 r.). Wśród witających dostojnego gościa w Piotrowicach byli również przedstawiciele Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. Z relacji „Dziennika Cieszyńskiego” z 13 maja: „Na dworcu kolejowym w Piotrowicach zebrały się tłumy ludności, deputacje wszystkich towarzystw i władz, tudzież liczna rzesza dzieci ze szkół okolicznych. Na powitanie premiera przybyło prezydium Rady Narodowej z ks. Brzuską i drem Kunickim na czele, naczelnik rządu krajowego dr Michejda, brygadier Latinik, komisarze Szalsza i Jaworski. Tuż przed przybyciem premiera zajechał na dworzec piotrowicki specjalny pociąg z Warszawy z ministrem kolei Eberhardem i dyr. Zborowskim. ... W ostatniej chwili, gdy państwo Paderewscy mieli już odjeżdżać, zjawiała się niespodziewanie deputacja Górnoślązaków, by powitać premiera. Prezydent Paderewski wzruszony przybyciem drogiej gości uściskał ich dłonie i zapewniając ich o pomyślnym rozstrzygnięciu w sprawie Górnego Śląska, zalecał cierpliwość i wytrwanie”¹⁰.

Obozy w Piotrowicach, Dziedzicach i w Strumieniu zostały zamknięte w połowie września 1919 r. Mężczyzn zdolnych do służby wojskowej przeniesiono do obozu wojskowego w Oświęcimiu, resztę ludności rozmieszczono w innych rejonach. Zapowiedź tych zmian odnotowała „Gwiazdka Cieszyńska”: „Utworzył się w Sosnowcu Komitet

⁹ „Gwiazdka Cieszyńska”, 2.09.1919, nr 68, s. 4.

¹⁰ „Dziennik Cieszyński”, 13.05.1919, nr 101, s. 1.

Cześć!

Górnolązacy, czołem, cześć!
Wy polskiej czci pochodnie,
gdzie honor Polski trzeba nieść,
przodem kroczyćcie godnie;
z Wami dziś Polska, z Wami Bóg,
któryż Wam sprostać może wróg?!

Trzeciego Maja pamięć Wy
orężem dokończacie,
iście dawno sniorte sny
w piastowskiej Śląska chacie;
z Wami dziś Polska, z Wami Bóg,
któż śmiałby zhańbić śląski próg?!

Daj Boże, mocny Boże, daj!
jak Śląsk szeroki, długi,
by gorzał męstwem cały kraj,
wolności płacił długi;
z Śląskiem dziś Polska, z Śląskiem Bóg,
gdzież wróg, co by Go zmógł?!

Gotowy lont, gotowy strzał
dzierży »Cieszyniak« w wierze,
że stanie z Braćmi w polu chwał,
skradzioną włość odbierze;
z Śląskiem dziś Polska, z Śląskiem Bóg,
dziś grzmi wyzwolin róg!!

Za święty przykład, świętą wieść,
Górnolązacy, cześć!! Ś l ą z a k

„Gwiazdka Cieszyńska”, 17.05.1921, nr 39, s. 4

celem niesienia pomocy Górnolązakom. Komitet wysłał już delegata do Dziedzic, gdzie się wszyscy Górnolązacy mają zgłaszać od Strumienia do Oświęcimia. Wszyscy mężczyźni zdolni do noszenia broni przyjęci będą do Polskiej Organizacji Wojskowej”¹¹. Problem uchodźców rozwiązała umowa amnestyjna z 1 października 1919 r., na mocy której większość z nich wróciła na Górny Śląsk.

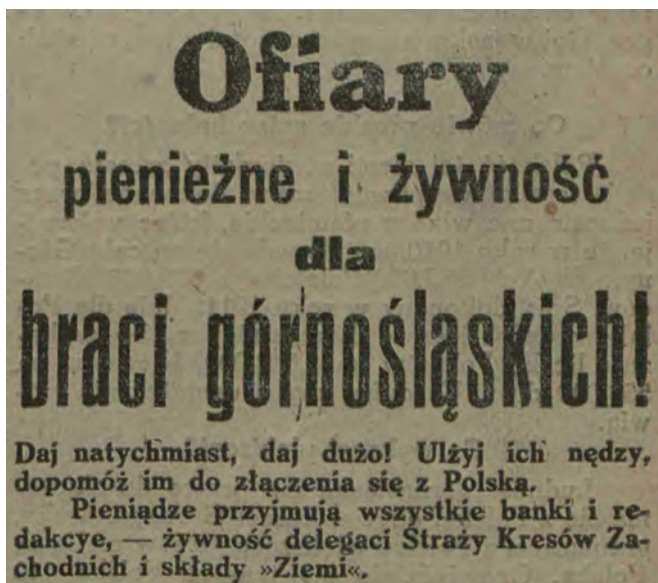
Powstanie śląskie z roku 1919 oficjalnie zakończyło się 24 sierpnia, co nie oznacza, że walki ustały wtedy całkowicie. Starcia przygraniczne trwały jeszcze przez kilka tygodni. O jednej z potyczek możemy przeczytać w „Gwiazdce Cieszyńskiej”: „Dnia 25 bm. rozpoczęła się na granicy o godz. 5 straszna strzelanina, trwająca 2 godziny bez przerwy. Powstańcy nie mieli żadnych strat, gdy tymczasem Prusacy mieli 18 rannych i 5

zabitych. W walce brał udział pociąg pancerny, używając przeciw dziarskiej drużynie górnoląskiej bezskutecznie armat”¹². Jedna z ostatnich większych bitew z udziałem oddziału ochotników przybyłych do Dziedzic z Kongresówki rozegrała się 6 września. Atak nieprzygotowany zakończył się niepowodzeniem. Opis zdarzenia można przeczytać w „Gwiazdce Cieszyńskiej” z 12 września.

Przez cały okres powstań na Górnym Śląsku ludność Śląska Cieszyńskiego solidaryzowała się z nimi i wspierała je w miarę swoich możliwości. Szczególnie dotyczyło to napływających z Górnego Śląska w roku 1919 uchodźców, którzy wymagali opieki. W maju w prasie lokalnej pojawiała się informacja, która wzywała do udzielania im pomocy. „Od dłuższego czasu napływają, szczególnie ze sąsiednich powiatów, pszczyńskiego i rybnickiego liczni rodacy ... Tymi trzeba się zająć bezzwłocznie i postarać się o dogodne rozmieszczenie ich po gminach przygranicznych. Należy utworzyć Komitet, możliwie z siedzibą we Frysztacie, i zaopiekować się naszymi najbliższymi braćmi, tak

¹¹ „Gwiazdka Cieszyńska”, 29.08.1919, nr 67, s. 3.

¹² „Gwiazdka Cieszyńska”, 29.08.1919, nr 67, s. 3.

„Gwiazdka Cieszyńska”, 24.05.1921, nr 41, s. 1

jak na to zasługują”¹³. Komitety społeczne zaczęły powstawać w każdym mieście, do którego uciekinierzy z Górnego Śląska dotarli. W maju pod kierownictwem Stanisława Dyboskiego został utworzony komitet w Strumieniu, a w sierpniu w Dziedzicach. Jego organizatorami byli m.in.: Maria Stryczkówna i ks. Faustyn Hermann¹⁴. Dla działalności komitetów istotne były środki finansowe. Jednym ze źródeł ich dochodów przeznaczanych na po-

moc uchodźcom były dotacje Rady Narodowej. I tak komitetowi z Piotrowic: „Na doraźną pomoc uchodźcom z Górnego Śląska wypłaciła Rada Narodowa Ks. Cieszyńskiego na ręce komitetowi w Piotrowicach kwoty 20 i 30 tysięcy koron, a ponadto przeznaczyła na ten cel jeszcze dalsze 100 tysięcy koron. Wobec olbrzymich potrzeb jest to kropla na rozpaloną blachę”¹⁵.

Wiele środków pieniężnych było darami prywatnych osób. W tym samym numerze „Dziennika Cieszyńskiego” można przeczytać: „Składał jako Polak i członek P.P.S. 20 koron na rzecz obrońców Górnego Śląska przeciw hakacie – Świder Rudolf”. Pomoc udziałna była również przez stowarzyszenia organizujące dochodowe przedstawienia. O jednym z nich, które odbyło się w Karwinie, napisał „Dziennik Cieszyński”: „Stowarzyszenie kat. rob. Praca w Karwinie urządza 31 sierpnia br. przedstawienie teatralne, z którego czysty zysk przeznaczają na ratunek Górnoszlązaków. Odegrane będą dwie sztuki: I. *Swaty, obraz ludowy ze śpiewami i tańcami* w II. *aktach*. II. *Ciocia Femcia, komedia w I akcie*. ...”¹⁶.

Pomoc dla uchodźców docierała również z innych regionów Polski. „Społeczeństwo polskie zabrało się odruchowo do niesienia pomocy ofiarom teutońskiej przemocy. Z całej Polski płynie grosz nędzarza i tysiące od bogaczy na znak poczucia jedności z czy-

¹³ „Dziennik Cieszyński”, 23.05.1919, nr 110, s. 3.

¹⁴ K. Szelong, *Górnoszląscy powstańcy na Śląsku Cieszyńskim*, <http://cieszyn1918.pl/teksty/gornoslascy-powstancy-na-slasku-cieszynskim-w1919-r/>.

¹⁵ „Dziennik Cieszyński”, 24.08.1919, nr 186, s. 4.

¹⁶ „Dziennik Cieszyński”, 31.08.1919, nr 192, s. 3.

nem śląskim. Najwydatniejszą pomoc przysłał Poznań. Dnia 1 września 1919 r. wyładowano w Dziedzicach na ten cel: 294 worków mąki, 120 cetnarów słoniny, 60 cetnarów smalcu, 117 flasz (po 25 l.) wódki i 100000 papierosów”¹⁷.

Środki pieniężne przeznaczone na rzecz uchodźców wpłacane były od czerwca 1919 r. do Banku Rolniczego i do Towarzystwa Oszczędności i Zaliczek. Jedna z notatek zawarta w „Dzienniku Cieszyńskim” informowała czytelników: „Na ratunek bohaterskich Górnolązaków złożyli w Towarzystwie Oszczędności i Zaliczek pp. nadinż. Kiedroniowie 200 K, Ig. Domagalscy 50 K, ...”¹⁸. Jednym z ofiarodawców był Komitet Parafialny z Istebnej.

Rodacy!

Lud górnoląski zbrojnym czynem i wspólnym rozmachem wytyczył granicę polską nad Odrą, którą uznano dziś za linię demarkacyjną. Granica ta nie obejmuje jeszcze wszystkich ziem, Polsce z prawa Boskiego należnych, ale chwilowo na Śląsku panuje rozejm, który jeszcze lada chwila może być zerwanym. Zwycięstwo to osiągnął lud górnoląski własną jedynie mocą, bo państwo polskie krępowane dyplomatycznymi groźbami musi być neutralne. Ale co państwo, to nie naród. Nam nie wolno patrzeć obojętnie na wysiłki braci. Ich stać na ciężką ofiarę mienia i życia, my zdobyć się możemy na wydatną pomoc. Walcząca 50-tysięczna armia powstańcza nie może znać niedostatku i głodu. Niemcy wstrzymały dowóz

żywności na Śląsk, nowe źródło jeszcze nie otwarte. My walczącym chleba dostarczyć musimy. Dlatego w imię sprawy wzywamy wszystkich do hojnych ofiar pieniężnych, które płynąć muszą stale i obficie aż do niedalekiego już zwycięstwa. Wysyłkę żywności już rozpoczęto za pożyczane pieniądze. Nie zwlekajcie, bo czas nagli.

Składki przyjmują: Towarzystwo oszczędności i zaliczek, Bank cieszyński kredytowy, Bank rolniczy i uprawnione osoby na bloczki.

Za sekcję finansową Straży kresów zachodnich:

Ignacy Domagalski. Józef Dobrowolski.
Dr. Paweł Sporysz. Stanek.

„Dziennik Cieszyński”, 13.05.1921, nr 107, s. 1

Dwa kolejne powstania śląskie, już tak dramatycznie nie wiązały się ze Śląskiem Cieszyńskim. Nie oznacza to, że były mu obojętne. Szczególnie dotyczy to trzeciego powstania z roku 1921. Zaangażowanie powstańcze widać szczególnie w prasie lokalnej, która poprzez wielokrotne odezwy wzywała do niesienia pomocy materialnej i finansowej braciom górnoląskim. O pomoc apelowały związki i stowarzyszenia: Towarzystwo „Sokół”, Stowarzyszenie „Siła”, komenda Drużyn Harcerskich, Związek Stowarzyszeń Młodzieży Katolickiej oraz Związek Strzelecki. Kierowany przez Franciszka Barteczka Związek, wzywając do czynu młodzież polską, stwierdził w odezwie: „Spokojnie, ale zdecydowanie czekaj rozkazu, a tymczasem organizuj się i czuwać z bronią u nogi”. Do

¹⁷ „Gwiazdka Cieszyńska”, 12.09.1919, nr 71, s. 2.

¹⁸ „Dziennik Cieszyński”, 26.08.1919, nr 188, s. 3.

rolników zwrócili się: dyrektor „Ziemi” w Cieszynie Karol Talenta, dyrektor Cieszyńskiego Banku Kredytowego Franciszek Lankocz oraz burmistrz Dziedzic Jan Stryczek w słowach: „Czy wolno nam patrzeć na głodowanie bohaterskiej ludności? Śląsk Górny i Cieszyński mają wspólne cele, wspólne interesy. Może i nam będzie trzeba kiedyś pomocy”. Ostatnie zdanie cytowanego fragmentu odezwy jest aktualne zawsze. O pomoc apelowały również osoby prywatne. Jeden z nich podpisał: Ignacy Domagalski, dr Paweł Sporysz, Józef Dobrowolski oraz Stanek. W geście solidarności z powstaniem 8 maja 1921 r. został zorganizowany w Zarzeczcu wiec, którego decyzją: „... zawiązano Komitetu Obrony Górnego Śląska i postanowiono zebrać składkę na ten cel. Tymczasowo wyasygnowano z gminy kwotę 10000 mk, którą to kwotę natychmiast przesłano do Głównego Komitetu Obrony Górnego Śląska w Cieszynie”¹⁹.

W sprawie „sprawiedliwego” podziału Górnego Śląska wypowiedziało się nato-

„Dziennik Cieszyński”, 7.05.1921, nr 102, s. 1

miast środowisko nauczycielskie, reprezentowane przez Kółka Pedagogiczne z Dziedzic i Strumienia, na posiedzeniu w Drogomyślu 12 maja 1921 r. W uchwalonej jednogłośnie rezolucji nauczyciele stwierdzili: „1. Przeciw orzeczeniu Komisji koalicyjnej w Opolu protestujemy najgoręcej. 2. Wzywamy Rząd, by użył wszelkich środków, celem wprowadzenia w czyn uchwał traktatu wersalskiego, aby wola ludu górnośląskiego uszanowaną została. 3. Ludności polskiej na Górnym Śląsku i jej wodzowi Korfantemu przesyłamy wyrazy najwyższej czci i podziwu i zachęcamy ich do wytrwania aż do ostatecznego zwycięstwa”²⁰. Nauczyciele podjęli również decyzję o opodatkowaniu się na rzecz; „... wdów i sierot po poległych na Górnym Śląsku”. Warta odnotowania jest również konferencja naczelników wszystkich gmin powiatu sądowego strumińskiego i polskich gmin

¹⁹ „Gwiazdka Cieszyńska”, 17.05.1921, nr 39, s. 4.

²⁰ „Gwiazdka Cieszyńska”, 24.05.1921, nr 41, s. 3.

powiatu frysztackiego, zorganizowana przez: Wydział Straży kresów zachodnich w Chybiu, w sprawie zorganizowania zbiórki na rzecz powstańców górnośląskich. Ustalono, że każda gmina dostarczy od hektara: „50 dkg zboża chlebowego jednorazowo, ponadto tygodniowo: 1–2 jaja, 6 dkg masła i 16 dkg sera”. Przykładowo, Chybie miało dostarczyć: 200 kg zboża, 200 jaj, 25 kg masła i 66 kg sera, a Kończyce Małe: 314 kg zboża, 314 jaj, 37 kg masła oraz 100 kg sera²¹.

Do trzeciego powstania przyłączyli się ochotnicy z tej ziemi, wśród których nie zabrakło również mieszkańców miejscowości górskich.

BIOGRAMY POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH ZWIĄZANYCH Z TRÓJWSIĄ BESKIDZKĄ

Józef Bury, pseudonim „Zomorzan”, syn Anny, urodzony 24 października 1901 r. w Istebnej. Był uczestnikiem walk o polskość Śląska Cieszyńskiego w trakcie wojny czesko-polskiej 1919 r. w składzie Legionu Zaolziańskiego. W czasie okupacji od listopada 1939 r. do momentu wywiezienia na roboty przymusowe w 1943 r. był członkiem Tajnej Organizacji Wojskowej (TOW). Po ucieczce z robót przymusowych do końca wojny współpracował z ruchem oporu²².

Paweł Gazurek, urodzony 4 maja 1885 r. w Istebnej. Po ukończeniu Seminarium Nauczycielskiego był nauczycielem Publicznej Szkoły Powszechnej w Istebnej. W latach

1918–1919 był dowódcą oddziału Milicji Polskiej w Istebnej wchodzącej w skład 4. kompanii 1. baonu. Kompanią dowodził wówczas Franciszek Urbaczka. Wraz z 11 Polakami został 19 grudnia 1939 r. aresztowany za działalność konspiracyjną. Najpierw był krótko więziony w Cieszynie, a następnie, od 9 kwietnia 1940 r. jako nr 18283, w KL Sachsenhausen – Oranienburg, w którym przebywał do 2 września. Od 3 września 1940 r. był

więźniem nr 17646 w KL Dachau. Paweł Gazurek został uśmiercony 16 marca 1942 r. w instytucie eutanazji, który znajdował się w XVII-wiecznym zamku Hartheim w miejscowości Alkoven (Dachau II) w Górnej Austrii. W miejscu tym przebywał od 22 stycznia 1942 r.²³

²¹ „Dziennik Cieszyński”, 9.06.1921, nr 128, s. 3.

²² Teczka Józefa Bury, Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Zarządu Koła w Istebnej.

²³ Sz. Kędryna A. Szefer, *Nauczyciele śląscy polegli i zamordowani w latach hitlerowskiej okupacji*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1971, s. 55.

Ks. Emanuel Grim, pseudonim „Ślązak”, urodzony 1 stycznia 1883 r. w Karwinie, syn Józefa i Weroniki z domu Wodzik. Absolwent Gimnazjum Polskiego w Cieszynie (w 1904 r.). Studiował teologię w Widnawie i we Wrocławiu, gdzie w 1908 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Pracę duszpasterską rozpoczął w 1909 r. jako wikary w Rychwałdzie, następnie w Zebrzydowicach, Jabłonkowie, Cieszynie (gdzie był też katechetą w latach 1911–1913), w Brennej (w 1914 r.). Był proboszczem w Górkach Wielkich, Istebnej (w latach 1917–1935 i 1947–1950), w Skoczowie (w latach 1935–1937). Współorganizator Koła Teologów Polskich w Widnawie, działacz Związku Śląskich Katolików – jego prezes w okresie od 1929 do 1939 r. Działacz Związku Zachodniego, Związku Powstańców Śląskich, Związku Górali Śląskich, Macierzy Szkolnej oraz Związku Spółek Rolnych. Członek Związku Literacko-Artystycznego, organizator przedstawień amatorskich. Autor *Baśni z Podbeskidzia Śląskiego*, sztuki ludowej *Dwa Orły Śląskie* i innych tekstów. 1 września 1939 r. był ewakuowany w głąb Polski z wojskiem polskim. Po miesiącu wrócił do swojej parafii. Aresztowany przez gestapo w październiku 1939 r., był krótko więziony w Cieszynie. Następnie przebywał w Generalnym Gubernatorstwie. Po wojnie powrócił do Istebnej, gdzie zmarł 18 października 1950 r.²⁴

Józef Juraszek, urodzony 24 października 1899 w Jaworzynce, syn Jerzego i Anny. Powstaniec śląski. W okresie okupacji był członkiem „Gryfa pomorskiego”. Dowódcą grupy był kpt. „Andrzej”. Został aresztowany 19 września 1942 r. i osadzony w KL Stutthof z nr 17495. Został wyzwolony w trakcie „marszu śmierci” pod Łęborkiem 10 marca 1945 r. Podjął następnie pracę w Banku Gospodarstwa Krajowego w Gdyni. Od listopada 1961 r. pracował w sanatorium na Kubalonce²⁵.

²⁴ J. Klistała, *Martyrologium mieszkańców Ziemi Cieszyńskiej w latach 1939–1945*, s. 187.

²⁵ Teczka Józefa Juraszka, Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Zarządu Koła w Wiśle.

Antoni Juroszek, pseudonim „Fojtek”, urodzony 3 lipca 1893 r. w Istebnej, wójt tej wsi. Był współtwórcą ruchu oporu organizowanego na terenie obecnej Trójwsi beskidzkiej w ramach Tajnej Organizacji Wojskowej. Pierwsze spotkanie grupy konspiratorów odbyło się w domu Emila Rychłego 5 listopada 1939 r. Od 27 września 1943 r. do 25 stycznia 1945 r., po wysiedleniu z własnego gospodarstwa, przebywał wraz z całą rodziną w obozach dla Polaków w tzw. Polenlagrach, najpierw we Frysztacie, a następnie w Czechowicach. Po powrocie do Istebnej został aresztowany przez gestapo 11 kwietnia 1945 r. z trzema synami i więziony przez dwa dni w lokalnym więzieniu w Jabłonkowie. Został wraz z synami Janem i Stanisławem rozstrzelany 13 kwietnia 1945 r. na żydowskim cmentarzu w Jabłonkowie razem z 11 osobami z Istebnej, Jaworzynki i Koniakowa. Po wojnie – po ekshumacji – został pochowany 5 maja 1945 r. w uroczystym pogrzebie we wspólnej mogile w Istebnej²⁶.

Jan Kukuczka, pseudonim „Mamiczok”, syn Tomasza i Marii z domu Kaczmarzyk urodzony 1 lutego 1899 r. w Istebnej. Był powstańcem śląskim. W czasie okupacji był członkiem oddziału „Barania Góra”²⁷.

Jan Kukuczka, syn Jakuba, urodzony 25 stycznia 1882 r. w Istebnej. Mieszkał pod numerem 6. Powstaniec śląski. Wg informatora w okresie międzywojennym pełnił funkcję kierownika szkoły²⁸.

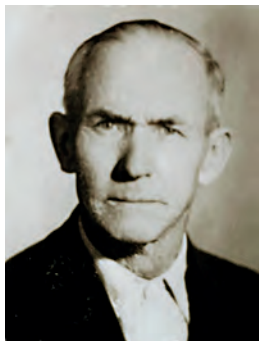
Emerencja Kukuczka z domu Pielok, urodzona 22 marca 1898 r. w Zabrze. Była żoną Jana Kukuczki z rocznika 1882. Pełniła funkcję sanitariuszki powstańczej²⁹.

²⁶ Archiwum dra med. J. Mazurka T 14, cz. 25 (025).

²⁷ Teczka Jana Kukuczki, Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Zarządu Koła w Istebnej.

²⁸ Informacja pochodzi od Jerzego Bylicy z Muzeum 4 PSP w Cieszynie.

²⁹ Informacja pochodzi od Jerzego Bylicy z Muzeum 4 PSP w Cieszynie.

Paweł Kukuczka, urodzony 18 stycznia 1900 r. w Istebnej. Syn Ignacego i Ewy z domu Kawulok. Służył w Milicji Polskiej Śląska Cieszyńskiego, której pierwszym komendantem był por. Jerzy Szczurek. Milicja w trakcie wojny czesko-polskiej w roku 1919 zapisała się bohaterstwem w walkach o Przełęcz Jabłonkowską, Suchą Górną oraz w bitwie pod Skoczowem. Powstanie śląski. Po II wojnie światowej pełnił funkcję kierownika tartaku w Istebnej. Zmarł 22 lipca 1972 r.³⁰.

Franciszek Legierski, pseudonim „Bulka”, syn Jana i Marii z domu Gorzołka, urodzony 25 lipca 1899 r. w Istebnej. Uczestniczył w walkach o polskość Górnego Śląska oraz Śląska Cieszyńskiego. W okresie II wojny światowej współpracował z miejscowym ruchem oporu, na polecenie którego wstąpił do żandarmerii, informując o niemieckich planach wobec miejscowej ludności. Służba w tej formacji

umożliwiała również dostarczanie partyzantom zaopatrzenia. Wspierał również materialnie dzieci Marii Juroszek z Istebnej, w momencie uwięzienia jej w KL Ravensbrück. Pomagał ukrywającym się, zbiegłym z wojska niemieckiego, miejscowym Polakom. Podejrzany o taką działalność został przez gestapo aresztowany i przez 3 miesiące więziony w Cieszynie. W wyniku braku dowodów na antyniemiecką działalność został zwolniony z więzienia i przywrócony do służby w żandarmerii, z której zdezerterował wraz z jej komendantem Hansem Schöllerem i dołączył do partyzantów rejonu Baraniej Góry. Zmarł 21 stycznia 1974 r.³¹.

Paweł Legierski, syn Jana i Anny z domu Kawulok, urodzony 10 grudnia 1892 r. w Istebnej. Jako ochotnik 10. Pułku Piechoty Ziemi Cieszyńskiej uczestniczył w wojnie czesko-polskiej w styczniu 1919 r. Po jej zakończeniu walczył w obronie Lwowa pod dowództwem: kpt. Matuszka, por. Skrzypka i por. Cienciały, gdzie 15 maja 1919 r. został ranny.

³⁰ Informacja pochodzi od wnuczki Pawła Kukuczki, Anny Gajęckiej-Kohut.

³¹ Dokumentacja, na której oparto biogram Franciszka Legierskiego, znajduje się w Muzeum Beskidzkim w Wiśle pod sygn. MW. B1531, MW. B 1536.

Następnie brał udział w pierwszym powstaniu śląskim w rejonie Sosnowca i Czeladzi. W okresie okupacji od października 1944 r. do zakończenia wojny ukrywał partyzantów³².

Jan Łysek, urodzony 20 kwietnia 1898 r. w Jaworzynce. Był bratem Pawła Łyska, żołnierza 1. Korpusu Polskiego w Szkocji. Uczestniczył w I i II powstaniu śląskim. Następnie ukończył szkołę podoficerską w Toruniu i jako starszy sierżant sztabowy, służył w pułku artylerii polowej w Prużanach. W czasie agresji niemieckiej w 1939 r. pracował w Trzyńcu, gdzie w kwietniu 1940 r. został aresztowany wraz z trzema nauczycielami z tej miejscowości, którym w trakcie przewożenia do więzienia udało się zbiec. Początkowo więziony był w Cieszynie, z którego został przewieziony do Berlina i poddany brutalnym przesłuchaniom. Powodem uwięzienia było oskarżenie o ukrywanie radiostacji. Więziony miał być w Moabit, najcięższym z więzień niemieckich. Początkowo sąd skazał Jana Łyska na 15 lat ciężkiego więzienia, zmienił jednak ten wyrok na karę śmierci przez ścięcie, które wykonano w Berlinie 18 lutego 1940 r. Dane te pochodzą z książki Pawła Łyska pt. „Poszło na marne”. W niej autor zamieścił ostatni list brata:

„Droga Matko, żono, bracia, siostry i cała rodzino!

Dziękuję Wam wszystkim za to wszystko, coście dla mnie uczynili lub uczynić chcieli. Wiem, że zrobiliście wszystko, co było w Waszej mocy; ale, co tu biedny człowiek dzisiaj może! Jutro idę na stracenie. Poprowadzi mnie Ksiądz, który całą noc ze mną spędził. Odpokutowałem ten prawie rok strasznie i czas ten tu był dla mnie wiecznością, chyba. Nie wiedziałem, kiedy się kończył dzień i noc zaczynała. Zawsze była u mnie ciemność. Wyprostować się nigdy nie mogłem, bo cela była na dwa kroki. Woda kapiała mi na głowę, pode mną też płynęła woda. Nawet szczury tu nie żyją, bo wytępiła je stęchlizna, ale tu tyle czasu przetrwałem, bo żyłem nadzieją, że kiedyś stąd wyjdę. ... Do zobaczenia się na tamtym świecie – Wasz syn, mąż i brat.”³³.

Jan Matuszny, syn Jana i Marii, urodzony 21 czerwca 1901 r. w Koniakowie. Był powstańcem śląskim. W okresie okupacji do momentu aresztowania 21 czerwca 1943 r. współpracował z oddziałem partyzanckim „Barania Góra”. Więziony był w Cieszynie, a następnie od sierpnia 1943 r. w KL Auschwitz (numer obozowy 149324). Od czerwca 1944 r. przebywał na robotach przymusowych w Protektoracie Czech, z których uciekł 15 listopada 1944 r. Po powrocie do Istebnej ponownie wstąpił do partyzantki³⁴.

³² Teczka Pawła Legierskiego, Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Zarządu Koła w Istebnej.

³³ P. Łysek, *Poszło na marne*. Roz. „Epilog”, s. 201–210.

³⁴ Teczka Jana Matusznego, Archiwum ZKRPIBWP Zarządu Koła w Istebnej.

Jerzy Probosz, urodzony 2 kwietnia 1901 r. w Istebnej, syn Michała i Anny z domu Krężelok. Ukończył 5 klas szkoły ludowej, a później przez jakiś czas pracował jako drwal. W okresie międzywojennym pełnił funkcję sekretarza Urzędu Gminy w Istebnej. Dzięki pomocy proboszcza w Istebnej, ks. E. Grima, Probosz został zaangażowany do pracy społecznej w Związku Młodzieży Katolickiej, Macierzy Szkolnej i Związku Górali Śląskich. Zaczął się dokształcać drogą samouctwa, angażując w krzewienie czytelnictwa i działalność teatru amatorskiego.

Zaczął publikować swe prace literackie w „Gwiazdce Cieszyńskiej”. Jerzy Probosz jako miłośnik i znawca góralskiego folkloru pragnął utrwalić gwarę istebniańską, zwyczaje i obyczaje Istebnej. Z jego prac warto wymienić: *Wesele górali istebniańskich*, *Niknące zawody*, *Niezwyčajni ludzie* oraz *O tych, co z gór naszych odeszli*. Jego twórczość jest znakomitym dokumentem regionalnej kultury i niezawodnym źródłem wiedzy o rezerwacie beskidzkiej góralszczyzny. W 1938 r. otrzymał Probosz Srebrny Wawrzyn Polskiej Akademii Literatury. Po wybuchu drugiej wojny światowej był pierwszą ofiarą okupanta hitlerowskiego na terenie Istebnej. Aresztowany został już 17 grudnia 1939 r. i przetransportowany do KL Dachau. Z tego obozu jako „inwalida” przewieziony był do obozu w miejscowości Alkoven (obok Linzu) w Górnej Austrii, gdzie w XVII-wiecznym zamku Hartheim uśmiercano psychicznie chorych, inwalidów, oraz robotników ze wschodu niezdolnych do pracy. Jerzy Probosz zginął 29 maja 1942 r.³⁵

Emil Rychły, pseudonim „Rychter”, syn Antoniego i Julianny z domu Śliwka, urodzony 6 października 1894 r. w Zebrzydowicach. W trakcie I wojny światowej od 6 października 1914 r. do listopada 1918 r. służył w 13. Oddziale Pułku Lotniczego, przebywając m.in. w czarnogórskich miejscowościach Igalo i Zelnika. Po powrocie na Śląsk Cieszyński wstąpił do organizowanej Milicji Polskiej Śląska Cieszyńskiego, a następnie do Żandarmerii Krajowej dla Księstwa Cieszyńskiego (ŻKKsC). Pierwszą służbę w tej formacji podjął w Boguminie. W trakcie najazdu

wojsk czeskich, 19 stycznia 1919 r., dostał się do niewoli, z której zbiegł na stacji w Gru-

³⁵ J. Golec i S. Bojda, *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*, tom 1, wyd. 1993 r., s. 223; Archiwum dra med. J. Mazurka T 14, cz. 25 (027).

szowie. Po zawieszeniu broni powrócił do Żandarmerii, pełniąc służbę w Dziećmirowicach, a następnie w Kaczycach. W trakcie pierwszego i drugiego powstania śląskiego brał udział w dostarczaniu broni dla walczących Polaków. Był czynnym uczestnikiem walk w trzecim powstaniu. Po utworzeniu Policji Województwa Śląskiego (PWŚl) został skierowany na posterunek w Istebnej jako zastępca komendanta, w stopniu sierżanta. Służbę w PWŚl pełnił do 30 września 1925 r. Był wieloletnim prezesem Związku Powstańców Śląskich Koła w Istebnej. W okresie wojny obronnej 1939 r. walczył w ramach Obrony Narodowej. Już 5 listopada 1939 r. w jego domu w Istebnej odbyło się pierwsze spotkanie konspiracyjne tych, którzy zamierzali przeciwdziałać niemieckiej okupacji. Jego uczestnikami byli m.in. Jan i Franciszek Wawrzaczowie, wójt wioski Antoni Juroszek, pisarz Jerzy Probosz oraz nauczyciel Paweł Gazurek. Skutkami spotkania było powstanie Tajnej Organizacji Wojskowej (TOW), ale również porażka Niemców w tzw. palcówce, czyli głosowaniu dotyczącym przynależności narodowej. Na zjeździe TOW w Cieszynie Rychły został wybrany łącznikiem tej organizacji na tereny górskie. W wyniku aresztowań w Istebnej i okolicy z 18 na 19 grudnia 1939 r. y został uwięziony najpierw w KL Dachau, a następnie w KL Oranienburg. Staraniem rodziny został zwolniony z obozu 8 września 1942 r. Początkowo jego zamierzeniem był wyjazd do Generalnego Gubernatorstwa. Plan ten uległ jednak zmianie po rozmowie z łącznikiem miejscowego podziemia Janem Halamą, który nakłonił Rychłego, używającego konspiracyjnego pseudonimu „Rychter”, do kontynuowania działalności konspiracyjnej zapoczątkowanej jeszcze jesienią 1939 r. Jego dom w Istebnej stał się znowu miejscem zebrań konspiracyjnych oraz przechowywania broni. Akcją partyzancką, w której Rychły uczestniczył, było uprowadzenie niemieckich urzędników z istebniańskiego Amtsbezirk, z komisarzem Schwarzem na czele. Akcja, która miała miejsce 27 stycznia 1945 r., o mało nie doprowadziła do tragedii dla całej społeczności istebniańskiej, ponieważ w momencie przetrzymywania niemieckich więźniów do domu Rychłego, gdzie byli oni więzieni, weszli niczego nieświadomi niemieccy żołnierze. Akcja partyzantów zakończyła się wywiezieniem uprowadzonych Niemców w rejon Baraniej Góry. W kwietniu 1945 r. Rychły wraz z żoną Jadwigą i wieloma innymi osobami został aresztowany przez gestapo, 12 spo-

śród tej grupy zostało rozstrzelanych w Jabłonkowie na cmentarzu żydowskim 13 kwietnia 1945 r. Emil Rychły zmarł 1 listopada 1970 r.³⁶.

Wiktor Staś, urodzony 24 września 1897 r. w Świątoszówce, syn Jana i Heleny z domu Kohut. Był legionistą w czasie I wojny światowej. Od 27 listopada 1918 r. do 14 lipca 1922

r. służył w Żandarmerii Krajowej Księstwa Cieszyńskiego, następnie w Policji Województwa Śląskiego m.in. na posterunkach w Skoczowie oraz w Wiśle. Po ukończeniu Szkoły Policyjnej w Katowicach od 2 marca 1930 r. do 20 grudnia 1938 r. był komendantem Posterunku w Istebnej. Po roku 1938 jako starszy przodownik był kierownikiem Urzędu Śledczego we Fryszacie. Po wybuchu wojny i ewakuacji na wschód Polski został wzięty do niewoli radzieckiej pod Tarnopolem. W grudniu 1939 r. pisał z Ostaszkowa do rodziny. Jest umieszczony

na Liście Transportowej NKWD z Ostaszkowa 027/2 dnia 13 kwietnia 1940 (Stas Wiktor Janowicz, r. 1897)³⁷.

Franciszek Urbaczka, syn Jana i Marianny, urodzony 6 maja 1888 r. w Jaworzynce, nauczyciel, dowódca 4. kompanii 1. baonu Milicji Polskiej w Cieszynie. Placówka kompanii

znajdowała się w Istebnej i wzięła udział w walkach w rejonie Jabłonkowa w trakcie wojny czesko-polskiej z roku 1919. W okresie międzywojennym był członkiem: Ochotniczej Straży Pożarnej oraz Związku Strzeleckiego – Oddział w Istebnej. Pełnił również funkcje kierownika szkół; w Jaworzynce w latach 1923–1928 oraz w Istebnej w latach 1929–1936.

Był jednym z inicjatorów budowy pomnika Wolności w Jaworzynce Krzyżowej w roku 1930. Zmarł 19 sierpnia 1941 r. Wg trudnej do zweryfikowania informacji, został otruty przez Niemców³⁸.

³⁶ Teczek Emila Rychłego, Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i b. Więźniów Politycznych Zarządu Koła w Istebnej. J. Mazurek, *Achtung Partisanendorf*, [w:] *Z tej ziemi. Śląski Kalendarz Katolicki* 85, s. 42–45. Na zdjęciu ukazującym lotników na tle samolotu Emil Rychły stoi z prawej strony. W zbiorach autora.

³⁷ Opracowano na podstawie ksiąg cmentarnych Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.

³⁸ J. Szczurek, *Z wielkich dni Śląska Cieszyńskiego*, V, Cieszyn 1933, s. 35. Zdjęcie zbiorowe ukazuje członków Związku Strzeleckiego Oddział Istebna. Franciszek Urbaczka siedzi trzeci z prawej. W zbiorach Marii Urbaczki.

BIOGRAMY POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH ZWIĄZANYCH Z WIŚLĄ

Józef Goszyk, pseudonim „Grot”, urodzony 22 lipca 1900 r. w Wiśle. Uczestniczył w III powstaniu śląskim. Był absolwentem Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie. Po aresztowaniu jego dwóch braci, Edwarda i Jana, przedostał się do Warszawy, gdzie wstąpił do konspiracji w ramach Związku Walki Zbrojnej/Armii Krajowej. Zginął, walcząc w powstaniu warszawskim 2 sierpnia 1944 r.³⁹.

Guziur Józef, urodzony w 1893 r. w Górnym Cierlicku (Zaolzie), zamieszkały w Wiśle. Aresztowany 10 października 1939 r., przez pierwsze dwa dni był więziony w budynku Urzędu Gminnego w Wiśle. Powodem aresztowania był zarzut pełnienia kierowniczego stanowiska w powstaniach śląskich. Został skazany na śmierć przez rozstrzelanie. Wyrok nie został wykonany⁴⁰.

Kycia Józef, urodzony 21 września 1902 r. w Szalszy k. Gliwic. Był uczestnikiem trzech powstań śląskich w 12. Korpusie 4. baonu 2. Pułku. Pełnił również służbę w Policji Plebiscytowej na Górnym Śląsku. Był funkcjonariuszem Policji Województwa Śląskiego, pełniąc służbę m.in. w Wiśle. Po 17 września 1939 r. dostał się do niewoli radzieckiej. Wg informacji pochodzącej od rodziny został rozstrzelany w Twerze⁴¹.

LISTA POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH ZWIĄZANYCH Z ISTEBNĄ, JAWORZYNKĄ I KONIAKOWEM⁴²

Istebna

Baron Adam
Bestwina Jerzy
Bury Józef
Bury Józef
Bury Józef
Byrtus Józef

Czepczor Paweł
Gazur Jan
Gazur Jerzy
Gazurek Paweł
Glet Paweł
Gmuzdek Henryk

³⁹ J. Klistała, *Martyrologium* ..., s. 183–184.

⁴⁰ Tamże, s. 192.

⁴¹ Tamże, s. 268–269. Teczka Józefa Kyci, Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i b. Więźniów Politycznych Zarządu Koła w Wiśle.

⁴² Osoby wyszczególnione symbolem * nie znajdują się na liście ZPŚI. Nazwiska ujęte w nawiasy [...] występują na terenie Trójwsi beskidzkiej oraz Wisły – i taki zapis na liście prawdopodobnie być powinien.

Grim Emanuel
Juroszek Antoni
Juroszek Franciszek
Juroszek Jan
Juroczek [Juroszek] Michał
Kaczmarczyk Józef
Kaczmarzyk Jan
Kawulok Jan
Kawulok Paweł
Kohut Paweł
Kukuczka Emerencja *
Kukuczka Jan
Kukuczka Jan *
Kukuczka Michał
Kukuczka Paweł
Legierski Antoni
Legierski Franciszek „Bulka” *
Legierski Jan

Legierski Paweł
Legierski Paweł
Legierski Paweł
Lelonek Brunon
Małyjurek Józef
Mucha Paweł
Niemczycki Stanisław
Pańczyk Wiktor
Probosz Jerzy
Pronobis Jan
Rychły Emil
Staś Wiktor
Suszka Antoni
Szlaner [Szlauder] Józef
Urbaczka Franciszek
Urbaczka Jerzy
Zawada Jan

Jaworzynka

Czepczor Józef
Dragon Alojzy
Haratek [Haratyk] Józef
Juraszek Józef *
Łysek Jan *

Rusek Antoni
Suszka Jan
Szkawran Jan
Zawada Paweł

Koniaków

Boczek [Bocek] Józef
Juroszek Paweł
Juroczek [Juroszek] Paweł

Legierski Paweł
Matuszny Andrzej
Śliwka Jerzy

Lista powstańców związanych z Wisłą

Bierski Emil
Błaszczyk Karol
Czyż Jan
Czyż Jerzy
Czyż Jerzy
Gluza Jan
Goszyk Józef *
Grüner Józef
Guziur Józef *
Halama Jan
Jendryka Józef
Kycia Józef *
Legierski Jan
Lipowczan Józef (ur. 1.03.1901 r.
w Ustroniu)

Niemiec Jan
Niemiec Karol
Nieponczyk Paweł
Pilch Paweł
Podzorski Paweł
Podzowski (?) [Podzorski] Jan
Polaczek [Poloczek] Stanisław
Raszka Andrzej
Rozkoszny Antoni
Stachlik Jan
Stóżyk Franciszek
Walek Jan

JÓZEF STEC

I PĘKŁY KAJDAN OKOWY... MIESZKAŃCY BUCZKOWIC W POWSTANIACH ŚLĄSKICH

Tak się złożyło, że z żywego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym Buczkowic – mojej rodzinnej wsi – w naturalny sposób wyłoniło się przed ponad czterdziestu laty równie żywe moje zainteresowanie historią społeczności, w której wzrastałem i nadal pracuję społecznie. Chęć poznania przeszłości stała się dążeniem, które ośmielię się nazwać dobrotliwym nałogiem, pożyteczną pasją, określaną też jako swoista tkliwość wobec każdego wycinka przeszłości mojej miejscowości i regionu. To są odczucia i motywacje, których owocem jest masa zgromadzonych informacji. Te – na pozór rozdzielne – zaczynają tworzyć bardzo realistyczny obraz środowiska, w którym się tkwi po uszy. Ale obraz to coś statycznego, zaś życie społeczne jest bardzo złożonym procesem, które zatrzymane jak w kadrze obrazy dopełniają.

I tak powstał obraz czy obrazy składające się na historię buczkowickich uczestników powstań śląskich, których sylwetki staram się zaprezentować. Ich popowstańczą działalność w Związku Powstańców Śląskich – Grupie Buczkowice przybliżył mi, 16 listopada 1986 r.¹, Antoni Cierniak, były członek „Sokoła”, członek-założyciel Czytelni Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Stanisława Staszica w Buczkowicach, pierwszy jej bibliotekarz², a później członek władz naczelnych Towarzystwa Szkoły Ludowej³. Antoni Cierniak był głównym animatorem działań ludowego teatru amatorskiego w Czytelni. Był autorem i wykonawcą dekoracji, a także wielu tekstów scenariuszy sztuk teatralnych o tematyce wiejskiej.

Antoni Cierniak.

¹ Zapis rozmowy autora z Antonim Cierniakiem z 16 listopada 1986 r. oraz utrwalonej na taśmie magnetycznej, w posiadaniu autora.

² „Sprawozdanie z posiedzenia inauguracyjnego mającego na celu zawiązanie Czytelni T.S. Lud. w Buczkowicach, odbytego 14 lutego 1926 r.” zamieszczone w Księdze protokołów posiedzeń Wydziału Czytelni (w posiadaniu autora).

³ Członkostwo A. Cierniaka we władzach naczelnych TSL znajduje potwierdzenie w Kronice TSL w Buczkowicach, obejmującej okres od 15 stycznia 1926 r. do sierpnia 1939 r. Egzemplarz Kroniki w posiadaniu autora.

W czasie wspomnianej rozmowy odnotowałem wypowiedź odnoszącą się do Związku Powstańców Śląskich w Buczkowicach, która tak brzmiała:

„Bardzo dużo czytałem wtedy, gdy nasz [sokoli] zespół amatorski był niezwykle aktywny. Pamiętam, a było to w roku 1919, czytałem książkę o niewoli ludu śląskiego. Tytułu dokładnie sobie nie przypominam, lecz pamiętam, że była w nim mowa o tym, jak «...pękły kajdan okowy». Na podstawie tej książki opracowałem scenariusz sztuki scenicznej, którą następnie wystawialiśmy u nas. A był wtedy w Buczkowicach emisariusz powstańczy, który przeprowadzał kwestę na potrzeby powstania. Spodobało mu się przedstawienie. Zaproponował nam, abyśmy sztukę wystawili w sanatorium w Bystrej

*Rewers sztandaru Związku Powstańców Śląskich
w Buczkowicach*

*Awers sztandaru Związku Powstańców Śląskich
w Buczkowicach*

Śląskiej, które wtedy było w posiadaniu górnictwa z Frysztatu. Tak się stało. Cały zysk z przedstawienia przeznaczylismy na rzecz powstania. Było to w 1919 roku”.

Nie jest znana dokładna data powstania koła Związku Powstańców Śląskich w Buczkowicach, jednak z symboliki eksponowanej na sztandarze należałoby wnosić, że stało się to między 1927 a 1928 r. Grupa Buczkowice otrzymała sztandar w roku 1935. Paweł Franek pełnił w tej organizacji funkcję sekretarza. Był bliskim współpracownikiem dra Romana Ignacego Białka. Pozycję tej organizacji w Buczkowicach wyznaczała jej aktywność w środowisku i troska o poprawę warunków życia mieszkańców Buczkowic i to bez względu na ich zaangażowanie w życie społeczne wsi czy poglądy polityczne. Antoni Cierniak, współzałożyciel Towarzystwa Szkoły Ludowej i baczny obserwator życia wsi, w niepublikowanym opracowaniu zatytułowanym „Jak powstał Dom Ludowy w Buczkowicach pow. Biała-Krakowska”⁴ tak pisał o aktywności Grupy Buczkowice:

⁴ Opracowanie powstało w roku 1938 jako praca zgłoszona na konkurs ogłoszony przez Komisję Domów Ludowych przy Centralnym Towarzystwie Organizacji i Kółek Rolniczych w Warszawie. Intencją konkursu było ukazanie znaczenia „domów ludowych” dla ożywienia działalności kulturalnej i społecznej w środowiskach wiejskich. Praca zo-

1. Grupa Związku Powstańców Śląskich przed budynkiem Sokolni (w środku dr. R. Bialek, pierwszy z lewej w pierwszym rzędzie Paweł Franek, drugi z lewej Jan Wala; wśród stojących drugi od lewej – Alojzy Wrona)

„Ostatnią [z omawianych w opracowaniu] byłby [...] Związek Powstańców Śląskich, założony przez ochotników powstań Śląska Cieszyńskiego, jako że nasza wioska leży [...] na pograniczu Województwa Krakowskiego i Śląskiego. Organizacja ta bierze udział w pracy oświatowej na scenie, przy Towarzystwie Szkoły Ludowej. Stara się wyszukiwać pracę dla swych bezrobotnych członków, dlatego też szeregi tej organizacji są zawsze liczne...”. Ten sam autor wspomina, że grono sympatyków organizacji liczyło około 60 osób. Liczba ta nie jest weryfikowalna. A. Cierniak wskazuje, że Związek Powstańców Śląskich (Grupa Buczkowice) została założona w roku 1927.

Bez wątpienia jednym z inicjatorów i współorganizatorów Związku Powstańców Śląskich – Grupy Buczkowice był dr Roman Ignacy Bialek – lekarz – ważna postać

stała wysłana organizatorowi konkursu 19 lipca 1938 r. Autor został laureatem 5. nagrody w tym konkursie, o czym koło TSL w Buczkowicach zostało powiadomione z końcem maja 1939 r. Por. „Kronika TSL” oraz opracowanie: J. Stec, „Towarzystwo Szkoły Ludowej w Buczkowicach”, maj 2016 – październik 2017.

ówczesnego życia społecznego we wsi. Jego najbliższym współpracownikiem był Paweł Franek, powstaniec, pełniący w buczkowickiej grupie byłych powstańców funkcję sekretarza. To te osoby współtworzyły oblicze i pozycję Związku Powstańców Śląskich w środowisku, potęgowaną aktywnością społeczną pozostałych członków organizacji. Niepodobna w tym miejscu pominąć znaczące i historycznie bardzo cenne zasługi Pawła Franka dla ocalenia sztandaru buczkowickiej grupy ZPŚl. Okoliczności, które towarzyszyły obronie sztandaru, wskazałem w biografii. Paweł Franek w kilka lat po zwolnieniu go z Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie przekazał płat sztandaru do Muzeum Okręgowego w Bielsku-Białej. Miałem możliwość naocznie stwierdzić, że sztandar ten był złożony na stercie sztandarów innych organizacji, które swe najcenniejsze pamiątki przekazały tej placówce. Sztandar Związku Powstańców Śląskich został w tamtym czasie dokładnie zakryty przed oczyma zwiedzających. Nie udostępniono go nawet na wystawę, która towarzyszyła promocji książki *Historia Buczkowic. Szkice* wydanej przez Towarzystwo Społeczno-Kulturalne „Zagroda” w Buczkowicach. Działo się to jesienią roku 2008. Warto dodać, że Towarzystwo „Zagroda”, jako jedyne podjęło starania, by po wielu latach milczenia przybliżyć mieszkańcom istnienie grupy Związku Powstańców Śląskich. W rodzinie Pawła Franka do dziś żywe jest poczucie oburzenia z powodu ra-

Powstańcy śląscy w gronie członków ZBoWiD w roku 1972 w Buczkowicach.

żącego zlekceważenia sztandaru, za ukrywanie którego senior rodu mógł ponieść z rąk okupanta surowe konsekwencje.

Po II wojnie światowej pamięć o istnieniu we wsi grupy Związku Powstańców Śląskich uległa zatarciu. Jedynym znakiem ich obecności w historii naszego regionu było uczestnictwo garstki byłych powstańców – członków ZBoWiD z innych miejscowości

Kierownictwo i kadra obozu oraz członkowie władz gminy Buczkowice

byłego powiatu bielskiego, 8 października 1972 r., w uroczystości nadania Buczkowicom Krzyża Partyzanckiego. Buczkowiccy powstańcy w niej, niestety, nie wzięli udziału.

Związek Buczkowic z tradycjami powstańczymi zapisał się w jeszcze jednym ważnym dla wsi wydarzeniu. Oto w pliku fotografii z okresu międzywojennego zachowałem zdjęcia, których nie potrafiłem zidentyfikować, przez długi czas pozostały więc nieopisane. Aż do czasu spotkania z Karolem Szarowskim, byłym dyrektorem Śląskiego Oddziału RSW Prasa Książka Ruch w Katowicach, którego losy splotły się z dziejami naszej miejscowości. Bardzo był ciekaw historii Buczkowic, o której mu opowiadałem. Czysty przypadek zrządził, że w czasie przeglądania fotografii p. Karol dostrzegł te tajemnicze dla mnie, których nie potrafiłem ulokować, opisać. Karol Szarowski zdziwiony, że te zdjęcia się zachowały, pomógł rozwiązać ich tajemnicę. Opowiedział wtedy o obozie

Uczestnicy obozu Związku Młodzieży Powstańczej w Buczkowicach z gośćmi obozu na placu koło Sokolni. 1934

wychowania fizycznego zorganizowanym w roku 1934 w Buczkowicach przez Związek Młodzieży Powstańczej w Katowicach. Było to wydarzenie, które po upływie wielu dziesięcioleci zaważyło na tym, iż kierowany przez Karola Szarowskiego Oddział RSW został fundatorem budowy Szkoły Podstawowej w Buczkowicach.

Gdy w roku 1990 obchodzona była we wsi setna rocznica utworzenia Szkoły Ludowej, w specjalnym numerze „Gromady”, piśmie społeczno-kulturalnym wsi Buczkowice wydawanym w tym czasie przez Towarzystwo Społeczno-Kulturalne „Zagroda” (a był to numer poświęcony w całości historii tej placówki), Karol Szrowski tak opisał swoje wrażenia z tego obozu, a przy tym okoliczności, które w dużej mierze zdecydowały o planach budowy szkoły: „Otóż, jako dziewiętnastolatek, w 1934 roku, miałem możliwość uczestniczenia w obozie wychowania fizycznego zorganizowanym w Buczkowicach przez Zarząd Główny Oddziałów Młodzieży Powstańczej w Katowicach. Naszą siedzibą była Sokolnia. Ja pełniłem tam funkcję kwatermistrza. Trzytygodniowy pobyt utrwalił, jak się okazało, sympatyczny wizerunek tej miejscowości, co znalazło wyraz w podjęciu odpowiedniej decyzji”⁵.

Ta „odpowiednia decyzja” była zobowiązaniem do sfinansowania kosztów budowy nowej szkoły, która 1 września 1974 r. otworzyła swoje podwoje dla buczkowickich dzieci.

⁵ K. Szarowski, *I tak to się zaczęło...*, „Gromada” nr 3, wyd. specjalne z 2. 06. 1990 r. Wyd. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne „Zagroda” w Buczkowicach.

Zachowane fotografie dokumentujące istnienie obozu, w tym wizytację ze strony zarządu głównego tej organizacji, oraz podobizna Karola Szarowskiego – kwatermistrza obozu – są symbolicznym ogniwem łączącym lata trzydzieste XX wieku ze współczesnością. A ponieważ nic nie dzieje się bez przyczyny, nie waham się powiedzieć, że buczkowicka szkoła w jej nowej postaci ma swoje młodzieżowo-powstańcze korzenie.

Orzeł ze sztandaru Związku Powstańców Śląskich Grupy Buczkowice wykupiony z antykwariatu przez Towarzystwo Społeczno-Kulturalne „Zagroda” w Buczkowicach po odnowieniu i przystosowaniu do wymogów konstytucyjnych obecnie wieńczy drzewce sztandaru Szkoły Podstawowej imienia Mikołaja Kopernika w Buczkowicach.

WYKAZ POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH ZWIĄZANYCH Z BUCZKOWICAMI. NA PODSTAWIE LIST ZWERYFIKOWANYCH DO 1939 R. PRZEZ ZWIĄZEK POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH (ZBIORY MUZEUM ŚLĄSKIEGO)

Białek Roman Ignacy, Buczkowice

Fiedorek Józef, Buczkowice

Franek Paweł, Buczkowice

Jano Józef, Buczkowice

Jonkisz Leon – spoza listy zweryfikowanych*

Kwaśny Baltazar, Buczkowice

Paluch Andrzej, Buczkowice

Rodak Teodor, Buczkowice

Wala Jan, Buczkowice

Węglarz Władysław, Buczkowice

Wrona Alojzy, Buczkowice

*Wykazem został objęty Leon Jonkisz, który na liście osób zweryfikowanych nie widnieje, lecz jego uczestnictwo w III powstaniu śląskim potwierdzone zostało świadectwem wydanym 1 października 1938 r. przez Archiwum Wojskowe w Warszawie.

ZBIÓR BIOGRAMÓW

Roman Ignacy Białek⁶, ur. 26 października 1891 r. w Żywcu, syn Tomasza i Marianny z d. Bielewicz. Zginął w Katyniu w kwietniu 1940 r. jako więzień obozu jenieckiego w Kozielsku. Rodzice Romana byli rodowitymi żywczanami. Z małżeństwa Tomasza i Marianny urodziło się siedmioro dzieci, Roman Ignacy był trzecim z kolei. Dzieciństwo spędził w Żywcu, gdzie ukończył szkołę powszechną. W 1902 r. został uczniem c.k. Wyższego Gimnazjum w Wadowicach, którego ukończenie dawało większe szanse podjęcia studiów wyższych. Postępy w nauce w gimnazjum, a także uległość wobec rygorów szkolnych nie były najmocniejszą stroną Romana. Gimnazjum jednak ukończył, a 30 grudnia 1910 r. został studentem Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie na wydziale lekarskim. Stu-

⁶ Dane biograficzne oparto na rodzinnych materiałach archiwalnych przechowywanych przez wnuczkę R. Białka. Por. J. Stec, *Cześć i pamięć*, s. 116 i nast. oraz *Cześć i pamięć. Aneks*, s. 14 i nast. Wyd. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne „Zagroda” 2008. Por. *Księga cmentarna – Katyń*, s. 30, z tym, że w zapisie stwierdzone są błędy, dotyczące imienia i daty urodzenia.

Dyplom nadany drowi Białkowi przez TG „Sokół” w Buczkowicach.

dia odbył w imponującym stylu. Był prymusem w nauce i pilności. Studia lekarskie ukończył w 1916 r., uzyskując tytuł doktora sztuki medycznej – *doctoris medicinae universae*. Dyplom doktora podpisany przez J.M. Rektora Kazimierza Kostaneckiego nosi datę 7 marca 1916 r. Promotorami jego pracy byli znakomici naukowcy, profesorowie Leon Wachholtz i Jan Piltz. Jako student medycyny uczestniczył w I wojnie światowej.

W okresie od 1918 do 1922 r. pełnił służbę lekarza w 2. Pułku Strzelców Karpaczych w Bochni oraz ordynatora szpitala wojskowego w Białej. W tym czasie miał stopień porucznika. Jego uczestnictwo w powstaniach śląskich nie było powszechnie znane. W roku 1922 powierzono mu stanowisko lekarza okręgowego z siedzibą w Buczkowicach, dokąd przeprowadził się z Żywca. Od razu włączył się w nurt życia społecznego we wsi. Obdarzono go funkcją prezesa, a następnie wiceprezesa buczkowickiego gniazda „Sokoła”. 18 marca 1925 r. doprowadził do sfinalizowania darowizny gruntów, na których wzniesiona została w roku 1919 „Sokolnia”. Darczyńcą był baron Otto von Klobus, właściciel dóbr łodygowickich⁷. Dr Białek został obdarzony

⁷ Akt notarialny darowizny oraz uchwała Wydziału Koła TG „Sokół” w archiwaliach autora.

Dom dra Bialka, wygląd obecny

tytułem Honorowego Prezesa tego stowarzyszenia. Społecznie sprawował opiekę lekarską nad sportowcami reprezentującymi buczkowickie gniazdo sokole w zawodach. Wspierał aktywnie Stowarzyszenie byłych Wojskowych, powstałe we wsi 1 listopada 1928 r., a także był współorganizatorem Związku byłych Powstańców Śląskich – Grupa Buczkowice. Propagował wiedzę medyczną w środowisku. Z jego inicjatywy we wsi powstała służba akuszerska. Jego służba chorym budziła powszechny podziw i szacunek ze względu na wiedzę, empatię i zrozumienie dla sytuacji ekonomicznej mieszkańców, którym niósł skuteczną pomoc, przeprowadzając nawet skomplikowane zabiegi chirurgiczne w domach chorych, w warunkach prymitywnych, podobnych do wojennych. Losy swojej rodziny trwale związał z Buczkowicami, wznosząc tu w roku 1937 dom mieszkalny.

W następstwie mobilizacji, w roku 1939 Roman I. Białek stawić się musiał w Krakowie jako miejscu koncentracji. W stopniu kapitana objął komendę nad 604. i 605. szpitalem wojskowym. Wraz z Armią Kraków wycofywał się pod naporem Niemców ku wschodnim granicom Rzeczypospolitej. Przekroczył San z masą innych żołnierzy. Tam został wzięty do radzieckiej niewoli, a jako oficer został osadzony w obozie jeńców w Kozielsku. Był jednym z blisko 300 lekarzy wojskowych tam uwięzionych. Na

podstawie znanej obecnie decyzji ścisłego kierownictwa Związku Radzieckiego wraz z innymi jeńcami z obozu kozielskiego został rozstrzelany w kwietniu 1940 r. w lesie katyńskim. Odkryte w 1943 r. masowe groby zamordowanych i ekshumacja szczątków ofiar potwierdziła, iż Roman I. Białek został zamordowany. Ciało zostało zidentyfikowane. Szczątkom przypisano numer 1337. Fakty te zostały potwierdzone tzw. „Stwierdzeniem”, wydanym 27 stycznia 1947 r. przez Polski Czerwony Krzyż w Krakowie. Dokument ten potwierdza, że Roman Białek „...poległ w Katyniu”. Nazwisko zamordowanego wraz z krótką notą biograficzną zostało zamieszczone w katyńskiej Księdze Cmentarnej na s. 30, choć nie ustrzeżono się w tej nocie błędów rzeczowych.

Mieszkańcy Buczkowic, upamiętniając ofiary II wojny światowej, na pomniku im poświęconym zamieścili nazwisko doktora na Tablicy Pamięci, wraz ze wskazaniem miejsca śmierci. Jego imieniem nazwana została ulica przebiegająca obok domu, w którym mieszkał. Staraniem wnuczki doktora na ścianie budynku umieszczona została płaskorzeźba z popiersiem Romana I. Białka.

Płaskorzeźba na domu R. Białka.

Józef Fiedorek⁸, ur. 11 marca 1899 r., zm. 27 grudnia 1981 r., syn Jana i Agnieszki z d. Wala. Wykształcenie podstawowe – 4 klasy szkoły powszechnej. Robotnik fabryczny. Od listopada 1917 r. do zakończenia I wojny światowej służył w c. k. armii, w 31 pp, a od listopada 1918 r. w Wojsku Polskim. Brał udział w wojnie polsko-czechosłowackiej do lutego 1919 r., będąc żołnierzem Batalionu Bielskiego, stanowiącego część 12 pp (9 komp), a potem do roku 1922 służył w Wojsku Polskim. Do 17 października 1920 r. walczył na froncie polsko-litewskim. Żołnierz piechoty, przeszkolony w zakresie obsługi karabinu maszynowego. Członek Związku Bojowników o Wolność i Demokrację od 30 września 1968 r. (Nr 1179). Jego żoną była Maria z d. Wala. Z małżeństwa urodziły się dzieci: Józef, Maria, Antonina, Bronisław, Eugeniusz i Rudolf. Mieszkał z rodziną w wybudowanym w okresie międzywojennym domu nr 412, przy obecnej ulicy Malinowej. W czasie II wojny światowej jego rodzice z niepełnosprawną córką zostali wysiedleni i umieszczeni w Polenlagrze Nr 92 w Katscher (Kietrzu). Niepełnosprawna siostra Józefa, oddzielona od rodziny i umieszczona w Polenlagrze w Zawiści, straciła tam życie.

Odnaczenia, medale, odznaki:

a) Medal pamiątkowy za wojnę 1918–1921 „Polska swemu Obrońcy” (rozkaz DOK 33/37)

b) Odznaka Za obronę Śląska 1919 nr 1996 nadana przez Radę Narodową Śląska Cieszyńskiego 10.11.1919 (wykaz 17a s. 14) – służba w 9. kompanii 12. Pułku Piechoty.

c) Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, nadany przez Radę Państwa PRL 7.4.1976 Nr 382-76-17

Medal Polska swemu obrońcy.

Odznaka „Za obronę Śląska Cieszyńskiego”.

⁸ Wszystkie dane dot. Józefa Fiedorka zostały zebrane przez autora i znajdują potwierdzenie w zachowanej książeczce wojskowej oraz innych dokumentach przechowywanych w archiwum rodzinnym wnuczki Józefa. Kopie tych dokumentów sporządzone za wiedzą krewnych posiada autor.

Paweł Franek, ur. 5 maja 1885 r., zm. 8 kwietnia 1963 r. Żonaty z Zuzanną z d. Ernst, ur. 4 kwietnia 1892 r., zm. 30 grudnia 1964 r. W początkach XX wieku związał się z Buczkowicami jako pracownik Polskich Fabryk Mebli Giętych Thonet-Mundus. Pełnił tam funkcję „majstra” w jednym z wydziałów fabryki. W środowisku znany jako „Franek-majster”. Jako pracownik funkcyjny mieszkał w budynku Nr 78, należącym do fabryki, wykorzystywanym wcześniej dla potrzeb produkcyjnych, zaś po przeniesieniu produkcji do nowych obiektów, przystosowanym dla celów mieszkalnych. Paweł

Franek był uczestnikiem powstań śląskich. Nie zachowały się jednak w archiwach rodzinnych pamiątki z tego okresu. Wyjątkiem jest Gwiazda Górnosłaska – odznaka powstańcza. Był aktywnym członkiem Związku Powstańców Śląskich – Grupy Buczkowice, sekretarzem Grupy oraz współpracownikiem dra Romana I. Białka. Paweł Franek niewątpliwie przyczynił się do wzrostu znaczenia tej organizacji w środowisku.

Do znaczących i historycznie ważnych zasług Pawła Franka należy zaliczyć ocalenie sztandaru buczkowickiej grupy ZPSŁ w okresie niemieckiej okupacji. Okoliczności, które temu towarzyszyły, zostały zapisane w notatce z rozmowy z jego synem Eugeniuszem Frankiem, przeprowadzonej 3 lutego 2003 r.⁹ Po ustanowieniu okupacyjnych porządków władze niemieckie w pierwszej kolejności dążyły do tego, by środowisko pozbawić artefaktów ważnych przed wybuchem wojny dla życia społecznego. Jednym z pierwszych działań w tym kierunku w Buczkowicach był zamiar zajęcia sztandaru grupy buczkowickiej powstańców śląskich. Stąd wizyta niemieckich policjantów w mieszkaniu Pawła Franka i żądanie wydania sztandaru. Wizyta nie zakończyła się po myśli Niemców. Nie mogli przypuszczać, że w skrytce pod blatem stołu, przy którym prowadzone było przesłuchanie P. Franka, był ukryty płat organizacyjnego sztandaru. Eugeniusz Franek – syn Pawła – brał udział w jego wyprowadzeniu z mieszkania. Było to konieczne, bowiem prawdopodobny był powrót policjantów i rewizja, która zapewne doprowadziłaby do ujawnienia skrytki. Eugeniusz,

*Poczet sztandarowy Związku Powstańców
Śląskich – Grupy Buczkowice.*

⁹ Notatka z rozmowy z p. Eugeniuszem Frankiem, w archiwum autora.

wtedy już dwudziestolatek, owinał się płatem sztandaru i uciekł z domu do lasu w pobliże polany na stoku Skalitego, nazywanej „pod Filipką”. Tam w przenikliwym zimnie przesiedział do późnego wieczora. Po powrocie do domu sztandarem zajął się jego ojciec Paweł, który przechował go przez cały okres okupacji w sobie tylko znanym miejscu. Mimo iż sam podpisał DVL, tajemnicy nie zdradził. Po upływie kilkunastu lat po uwolnieniu z obozu w Jaworznie, przekazał płat sztandaru do Muzeum Okręgowego w Bielsku-Białej. Paweł Franek został pochowany na cmentarzu parafialnym w Mesznej (gm. Wilkowice).

*Gwiazda Górnośląska
odznaka Pawła Franka.*

Józef Jano¹⁰, ur. 17 listopada 1892 r., syn Jakuba i Katarzyny z d. Tarnawa. Józef Jano zmarł w latach siedemdziesiątych ub. wieku w Łabędach. Ojciec trojga dzieci, urodzonych okresie od lutego 1919 r. do lipca 1922 r. – Walerii i Wandy oraz Józefa Stanisława (dwojga imion). Józef Jano ukończył szkołę ludową w Buczkowicach, ale dążył do pogłębiania wiedzy na przestrzeni kolejnych lat. Ojciec odumarał go we wczesnym dzieciństwie. Sytuację licznej rodziny łagodził fakt, iż ojczym, Karol Newiger, okazał się człowiekiem wyjątkowo dobrym dla pasierbów. Nie szczędził im prawdziwie ojcowskich uczuć i opieki. Józef od wczesnej młodości aktywnie uczestniczył w społecznym życiu Buczkowic. Bezgranicznie zaangażował się w pracę w powstałym w roku 1909 we wsi gnieździe Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Działał bardzo aktywnie

¹⁰ Dane dotyczące Józefa Jano są oparte na licznych notatkach z rozmów z jego córką Wandą oraz na dokumentach, których kopie są w posiadaniu autora.

w pracy Stałej Drużyny Polowej, powstałej w październiku 1912 r. przy gnieździe sokolim w Buczkowicach¹¹.

W sierpniu 1914 r., w odpowiedzi na rozkaz władz Sokoła, wraz z liczną (33-osobową) grupą członków Sokoła i skautów zameldował się w Żywcu, a następnie wraz z 2. Kompanią Marszową¹² pod dowództwem Tadeusza Jänicha wyruszył pod Kraków w miejsce koncentracji ochotników do powstających Legionów Polskich. Uczestniczył w I wojnie światowej jako żołnierz II Brygady Legionów pod kolejnymi jej dowódcami. Przeszedł cały szlak bojowy z tą formacją, uczestnicząc we wszystkich jej zwycięskich, ale także okupionych ofiarami bitwach i potyczkach¹³. Gdy zakończyły się działania wojenne, wstąpił do Wojska Polskiego. Został wcielony do Pułku Ziemi Wadowickiej i z tą jednostką, będącą jeszcze w stadium formowania, uczestniczył w 1919 r. w walkach na Litwie. Jednostka ta po sformowaniu ostatecznym stała się 12. Pułkiem Piechoty, określanym w tym czasie jako 12. Pułk Piechoty Ziemi Wadowickiej. Pobyt Józefa na Litwie potwierdza zachowana, bardzo zniszczona karta pocztowa, przesłana do matki Katarzyny Newiger, w tym czasie już wdowy po Karolu Newigerze, żołnierzu armii austriackiej, zmarłym w Piotrkowie w roku 1917 na czerwonkę. Po zwolnieniu z Wojska Polskiego Józef Jano skierował się na Śląsk. Zaciągnął się do III powstania śląskiego. Po powrocie do Buczkowic w roku 1921 poślubił Teresę, z d. Gluza. W pierwszym okresie trwania małżeństwa mieszkał w domu nr 261 przy obecnej ul. Grunwaldzkiej, a następnie w domu nr 296, należącym do dra Włodzimierza Dąbrowskiego, współtwórcy przepisów autonomii śląskiej, prawnika wywodzącego się z Cieszyna. Józef Jano pozostawał z Włodzimierzem Dąbrowskim w stałym kontakcie jako administrator domu nr 296.

W roku szkolnym 1921/1922 został słuchaczem na wydziale włókienniczym Bielskiej Szkoły Przemysłowej przy obecnej ul. Teodora Sixta w Bielsku-Białej. Uruchomił we wspomnianym domu małą wytwórnię dywanów wełnianych produkowanych metodą supełkową. Znalazła w tej wytwórni pracę niewielka liczba kobiet, które uczyły się tego rzemiosła. Działalność ta nie trwała jednak długo. W jej miejsce żona Józefa – Teresa – uruchomiła niewielki sklep z artykułami spożywczymi. Prowadziła go w domu nr 296, który w roku 1929 nabyli od wspomnianego Włodzimierza Dąbrowskiego. Józef Jano działał aktywnie w Związku Legionistów oraz w Związku Strzeleckim, utworzonym w Bucz-

¹¹ „Wykaz członków Stałej Drużyny Polowej TG „Sokół” w Buczkowicach przesłany do Przewodnictwa Dzielnicy Krakowskiej TG „Sokół” 17 lipca 1938 r. Kopia dokumentu w posiadaniu autora. J. Jano widnieje w tym wykazie na 6. pozycji.

¹² Kronika 2. Kompanii Marszowej Legionów. Oryginał kroniki w Muzeum Miejskim w Żywcu, zaś autor dysponuje jej kopią.

¹³ J. Stec, *Mieszkańcy Buczkowic w Legionach Polskich w l. 1914–1918*, s. 207 i następne. Wyd. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne „Zagroda” w Buczkowicach, Buczkowice 2015.

kowicach w roku 1926. Prezesem miejscowego Koła Związku Strzeleckiego był Ludwik Jano, brat Józefa, ur. 31 lipca 1902 r. w Cieszynie. Po roku 1928 Józef Jano angażował się we wspieranie Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Z ramienia tego ruchu został wybrany radnym rady gminy zbiorowej Wilkowice-Bystra, a następnie powołany na funkcję „podwójciego”, czyli zastępcy wójta w tej gminie. W tym czasie funkcję wójta gminy, obejmującej również wieś Buczkowice, był Wiktor Goworek.

Po ogłoszeniu powszechnej mobilizacji w roku 1939 wójt, jako zawodowy oficer, został powołany do wojska, zaś Józef Jano wypełniał (przejściowo) jego obowiązki. Tymczasowo, bowiem nie odpowiedział na wezwanie władz okupacyjnych do podjęcia pracy w organach samorządowych podporządkowanych władzom okupacyjnym, a więc funkcji został pozbawiony. Nie mając możliwości podjęcia pracy zarobkowej, pomagał żonie w prowadzeniu sklepu. W tym czasie zacieśniła się jego współpraca i znajomość z pozbawionym funkcji i pracy byłym już kierownikiem szkoły powszechnej w Buczkowicach, Franciszkiem Isulą, który zarabiał na życie prowadzeniem ksiąg rachunkowych m.in. dla sklepu Teresy Jany. Ten kontakt sprawił, iż wykorzystując zarekwirowany przez Niemców, a potem wykradziony z depozytu odbiornik radiowy, Józef Jano, Franciszek Isula i Leon Jonkisz prowadzili nasłuchy audycji radiowych, a wiadomości upowszechniali w środowisku pośród zaufanych mieszkańców. W tym czasie nawiązany został kontakt z jedną z tajnych organizacji, posiadającą swoją placówkę w Żywcu. Nazwy tej organizacji nie przytaczam, bowiem nie pojawia się w żadnej relacji krewnych Józefa Jany. Niejako obok tej grupy żona Franciszka Isuli, również nauczycielka, pod pozorem nauki gry na skrzypcach prowadziła tajne nauczanie dla małej grupki miejscowych dzieci. Działalność wymienionej wcześniej trójki uległa ograniczeniu po tym, jak Franciszek Isula w obawie przed aresztowaniem zmuszony był schronić się w Generalnej Guberni. Małżeństwo Janów, mimo nacisków ze strony Niemców, nie podpisało DVL, co sprawiło, że żona Józefa zmuszona była zlikwidować sklep. Rodzina Józefa Jany dzieliła los pozostałych mieszkańców wsi.

Po zakończeniu działań wojennych na naszych ziemiach, po 5 kwietnia 1945 r., Józef Jano zaangażował się w tworzenie w Wilkowicach-Bystrej (siedzibie gminy) Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Z końcem roku 1945 władze województwa krakowskiego skierowały Józefa Janę na ziemie zachodnie, w rejon Kłodzka, aby służył swym doświadczeniem w tworzeniu struktur administracji samorządowej i państwowej. Ta okoliczność sprawiła, iż J. Jano znalazł się w rejonie Zieleńca, przez który przewijały się osoby zamierzające opuścić Polskę, osoby, którym nowe porządki w kraju nie odpowiadały. J. Jano osobom takim udzielał pomocy. Obecność J. Jany na Ziemi Kłodzkiej miała również i inne praktycznie znaczenie. Ten rejon ziem zachodnich był po wojnie postrzegany przez

buczkowiczanie jako nowe miejsce osiedlenia się. Działo się to w warunkach obecności części dawnych mieszkańców tych ziem, Niemców, a także wojsk radzieckich i towarzyszących im służb specjalnych. Józef Jano zapewne ocalał od niewątpliwych kłopotów Józefa Pietraszkę¹⁴ – buczkowiczanie, który został aresztowany na ulicy za rozmowę w języku niemieckim z jednym z miejscowych Niemców. J. Pietraszkę podejrzewano o współpracę z byłym okupantem. Z opresji wybawiło go świadectwo Józefa Jany, który poświadczył osobistą z J. Pietraszką znajomość i jego polską narodowość. Informację tę uzyskano od córki Józefa Pietraszki w trakcie zbierania materiałów do opracowania pt. *Buczkowiczanie na Ziemi Kłodzkiej po II wojnie światowej*. Pozycja ta jest przygotowana do druku.

Józef Jano do Buczkowic po wojnie na stałe nie powrócił, ale sporadycznie wieś odwiedzał. Osiedlił się w Łabędach wraz z synem. Córki powróciły do Buczkowic. Syn Józef Stanisław w latach osiemdziesiątych został skłoniony do wyjazdu z Polski z tzw. biletem w jedną stronę. Józef senior zmarł w Łabędach.

Leon Jonkisz¹⁵, ur. 10 października 1901 r. w Lipniku, zmarł 15 sierpnia 1978 r. Jego żoną była Katarzyna (ur. 6 czerwca 1903 r. zm. 12 października 1987 r.) była krewną Teresy Jano. Leon Jonkisz szkołę powszechną ukończył w Lipniku, a pięć klas gimnazjum w Białej. W listopadzie 1918 r. zgłosił się na ochotnika do Wojska Polskiego, jednak z uwagi na młodociany wiek odmówiono mu wcielenia do wojska. Dopiero 30 października 1919 r. został powołany do wojska decyzją Komendy w Wadowicach, a 3 lutego 1920 r. został wcielony do 40 pp we Lwowie. Po przejściu niezbędnego przeszkolenia został skierowany na front „bolszewicki”,

gdzie przebywał do 20 stycznia 1921 r., kiedy został z wojska zwolniony. To pozwoliło mu na zgłoszenie się na ochotnika do III powstania śląskiego. Został powstańcem, żołnierzem kompanii sztabowej 4. baonu 10 pp Karola Gajdzika. Służył w stopniu starszego szeregowca. Jak pisał w swoim życiorysie, uczestniczył w walkach pod Górą św. Anny, Kędzierzynem, Gogolinem i Gliwicami. Zwolniony z oddziału powstańczego po zakończeniu powstania opuścił miejsce skoszarowania w Sosnowcu (Koszary Traugutta). 18 marca 1922 r. otrzymał powołanie do Wojska Polskiego jako żołnierz służby czynnej i zo-

¹⁴ J. Stec, *Buczkowiczanie na Ziemi Kłodzkiej po II wojnie światowej*. Pozycja niewydana drukiem. Wydarzenie opisała córka Józefa Pietraszki, Alicja, w marcu 2018 r.

¹⁵ Materiały wspomniane w biografii pochodzą od powinowatej Leona Jonkisz, córki Józefa Jany. Kopie dokumentów w posiadaniu autora.

stał wcielony do 4 pp w Cieszyń. Zwolniony 29 grudnia 1923 r. W roku 1925 został słuchaczem w Wyższej Szkole Przemysłowej na wydziale farbiarskim. Szkołę tę ukończył. Pracę w kolejnych firmach włókienniczych przerwał wielki kryzys. Wykształcony na poziomie politechnicznym, absolwent bielskiej szkoły znalazł się na bruku.

ARCHIWUM WOJSKOWE
FORT LEONÓW, UL. ZAKROCZYŃSKA
TEL. 11-00-00

Wydano w związku z Dz. Ust. 8-1938.

Nr 320/80.

POŚWIADCZENIE SŁUŻBY

1) Nazwisko i imię *Jonkisz Leon*

2) Data i miejsce urodzenia *10. X. 1901 r. Lipinek pow. Biał.*

3) Imiona rodziców *brak*

4) Służył *w okresie III powstania śląskiego w 1921 r. w kompanii strzelców II batalion 10 pp. Łajduki. Notowany jako starszy szeregowiec.*

Podstawa: *dek. 252/45-54-55, 260/5.15.*

Warszawa *1 października 1938*

P. O. Kierownik Archiwum Wojskowego w zastępstwie
BRUMMER
KAPITAŁ
(podpis)

Poświadczenie służby Leona Jonkisa w oddziałach III powstania śląskiego

Dalsze losy Leona Jonkisa nie zostały szczegółowo opisane ani zapamiętane. Jego nazwisko ponownie pojawiło się w dziejach Buczkowic w okresie okupacji, kiedy wspólnie z Józefem Janą oraz Franciszkiem Isulą zajmował się gromadzeniem i kolportowaniem wiadomości przejętych z nasłuchów radiowych. W rodzinnej tradycji zachowała się relacja o poszukiwaniach Leona Jonkisa przez agentów niemieckich. Okazję ku temu stwarzał fakt, że w Buczkowicach przebywała w celach wypoczynkowych jedna z najbardziej znanych agentek gestapo, nazywana „piękną Julką”, za której sprawą i przyczyną ujętych zostało wielu działaczy polskiego antyhitlerowskiego podziemia. Rezydowała ona ze swym towarzystwem w budynku należącym do rodziny Moskałów, położonym u zbiegu dzisiejszych ulic Kościelnej i Grunwaldzkiej. To jeden z przyjaciół „piękną Julki” rozpytywał, *nomen omen* Leona Jonkisa, czy aby nie zna „niejakiego Jonkisa”. Był to jeden z przejawów polowania na byłych powstańców śląskich.

Niezwykłym czasem w historii Buczkowic, a także w życiu Leona Jonkisa był okres po zakończeniu działań wojennych. 5 kwietnia 1945 r., który jest dniem wyzwolenia wsi przez Armię Radziecką, przed miejscowymi władzami stanął problem szybkiego uruchomienia ocalałej z pożogi wojennej fabryki mebli giętych, należącej do niedawna do potomków Adolfa Wecha. Po ich ucieczce w lutym 1945 r. mienie fabryczne uznane za niemieckie należało ochronić, a fabrykę ponownie uruchomić. To zadanie powierzono Leonowi Jonkiszowi, który całość opuszczonego mienia zinwentaryzował oraz, co najważniejsze, doprowadził do wznowienia produkcji. Fabryka jako produkcyjny składnik majątku rodziny Wechów znalazła się pod zarządem państwowym. Na jej pieczęci zapisano: „Pod Zarządem Państwowym F-a Adolf Wech Fabryka Mebli giętych

Buczkowice”. Pierwszym dyrektorem tej fabryki został właśnie Leon Jonkisz. Uruchomienie zakładu było tym cenniejsze, że pozwalało na zatrudnienie wielu robotników wyspecjalizowanych w produkcji mebli giętych. Druga wielka fabryka tej branży działająca w Buczkowicach przez dziesiątki lat, do 1 maja 1930 r., pod nazwą Polskie Fabryki Mebli Giętych Thonet Mundus, po wojennych przejściach została spalona przez wycofujących się Niemców. Dyktowanie w fabryce „Wecha” nie trwało długo. Po tym ważnym epizodzie Leon Jonkisz pracował już zgodnie z kierunkiem swego wykształcenia. Zmarł w Buczkowicach. Jego grób znajduje się na cmentarzu parafialnym przy ul. Kościelnej.

Odnosnie do pozostałych osób wymienionych w wykazie mogę przekazać jedynie następujące dane:

Baltazar Kwaśny, ur. w 1887 r., zm. w 1949 r. Żonaty z Franciszką, ur. w roku 1885, zm. w 1957 r. Byli właścicielami domu mieszkalnego nr 385 w Buczkowicach, przy obecnej ul. Wyzwolenia. Z małżeństwa urodziło się troje dzieci.

Jędrzej Paluch, w ogóle nie jest kojarzony przez współczesnych. Żadnych bliższych danych nie można zebrać.

Teodor Rodak, ur. 31 października 1895 r. w Czańcu. Data i okoliczności śmierci nieustalone. Syn Jakuba i Marianny Bakalarczyk. Jego żoną została Teresa Szewczyk, ur. 13 maja 1895 r., zm. 10 lipca 1967 r. Potwierdzeniem ślubu jest akt małżeństwa Nr 3/1922 z 11 lutego 1922 r. Brak możliwości wskazania bliższych danych o tej osobie. Pamięć o tym nazwisku zupełnie została zatarta w najbliższym prawdopodobnym otoczeniu siedliska rodziny Rodaków. Jedynym śladem, na który się natknąłem, jest mogiła Teresy, żony Teodora Rodaka, zlokalizowana w starej części cmentarza parafialnego w Buczkowicach.

Jan Wala, ur. 23 lipca 1898 r., zm. 18 lipca 1975 r. w Buczkowicach, syn Andrzeja i Anny z d. Stec. W lutym 1922 r. jego żoną została Marianna Gruszecka, córka Antoniego i Katarzyny Moczaków. Poza aktem ślubu Nr 5/1922 z 13. 2. 1922 r. nie natrafiono na żadne inne pamiątki po Janie Wali. Jedynym śladem, który istnieje do dziś, a dotyczy tego powstańca, jest mogiła na cmentarzu wyznaniowym w Buczkowicach, opisana jako poświęcona

Janowi Wali ur. 23 lipca 1898, a zmarłemu 18 lipca 1975 r. i dlatego wskazuje się datę śmierci we wstępie do noty. Wiele okoliczności wskazuje na to, że rodzina wygasła. Nie ulega jednak wątpliwości, że Jan Wala był uczestnikiem powstań śląskich.

Władysław Węglarz, żadnych bliższych danych nie można wskazać ze względu na wygaśnięcie rodziny. Jedyny ślad, na który natrafiłem, a który może wskazywać na osobę Władysława Węglarza, to dane o (być może) jego rodzicach, wymienione w danych o urodzeniu córki. Prawdopodobni rodzice Władysława to Jan i Barbara z d. Huczek. Z Książki gminnej z lat trzydziestych ubiegłego wieku wynika, że mieszkali w Buczkowicach w domu o nr 299, położonym w tzw. zarębku Moczaków, w rejonie obecnych ulic Miodońskiego, Miodowej i Pod Akacjami. W tym samym domu mieszkały rodziny Dobijów i Sikorów. W miejscowej tradycji zachowane zostało zwyczajowe określenie siedliska rodziny Węglarzów – „u Węglorki”.

Alojzy Wrona¹⁶, ur. 1896 r., syn Józefa i Marii z d. Dobija. Jego rodzeństwo to dwie siostry – Katarzyna i Marta oraz brat Józef. Weteran i inwalida wojenny z I wojny światowej, uczestnik powstań śląskich, członek Związku Powstańców Śląskich - Grupa Buczkowice. Jego żoną była Maria z d. Rusin. Za rentę inwalidzką wojenną w okresie międzywojennym wybudował w Buczkowicach dom noszący numer 411, położony przy obecnej ulicy Mali-

nowej. Ojciec dwóch córek.

Trudno nie oprzeć się zawstydzającemu wrażeniu wielkiego niedostatku wiedzy, zwłaszcza o powstańcach wymienionych w końcowej części artykułu. W takich sytuacjach, (a bywałem już w nich wielokrotnie), zadawałem sobie pytanie: dlaczego wcześniej się za temat nie zabrałem? Czy powiedzeniem „lepiej późno niż wcale” jesteśmy w stanie usprawiedliwić swoje zaniedbanie? Tym niemniej, na zakończenie chcę się pokłonić pomysłodawcom publikacji, zawierającej informacje o powstańcach śląskich, którzy wywodzili się spoza Górnego Śląska. Ta garstka mieszkańców Buczkowic, uczestniczących w powstaniach, którą starałem się przybliżyć, a także akcje społeczne wspierające te poruszające patriotyczne zrywy, dowodzą niezbiecie jedności polskiego ludu w dążeniach do zgodnego z jego wyobrażeniami ukształtowania nowej Polski, odrodzonej po wiekach niewoli.

¹⁶ Dane oparte są na ustaleniach autora, wynikających z rozmów z prawnuczkami Alojzego, jak również córkami jego siostry Marty.

ADAM KITKOWSKI

PODHALANIE W III POWSTANIU ŚLĄSKIM

Spółeczeństwo Podhala w całym ówczesnym powiecie nowotarskim, w dużej mierze za sprawą poczytnej „Gazety Podhalańskiej”, żywo interesowało się sprawą Górnego Śląska. Łączono ją również z problemem kresów południowych – Spisza, Orawy i Cza-deckiego oraz Śląska Cieszyńskiego, których podział, narzucony w 1920 r. decyzją Rady Ambasadorów był bardzo niekorzystny dla Polski. Podobnie niepewna była przyszłość Górnego Śląska. Mimo setek lat odłączenia od Macierzy lud śląski zachował przywią-zanie do mowy polskiej i wiary katolickiej. I gdy wybiła godzina, stanął do walki, aby połączyć się z Rzeczpospolitą. Powstania śląskie z lat 1919 i 1920 ukazały moc ducha narodowego wśród Ślązaków i ich dążenie do połączenia się z odrodzoną Polską. Kiedy więc zbliżał się termin plebiscytu, zarządzony na Górnym Śląsku na dzień 20 marca 1921 roku, w różny sposób starano się jeszcze bardziej tego ducha rozniecić, by plebi-scyt wypadł pomyślnie dla ludności polskiej.

UDZIAŁ GÓRALI TATRZAŃSKICH W AKCJI PLEBISCYTOWEJ NA GÓRNYM ŚLĄSKU

Już na początku 1921 r. w Zakopanem zrodziła się inicjatywa, aby akcję plebiscytową wesprzeć wyjazdem na Górny Śląsk góralskiej grupy artystycznej. Jej znaczącą posta-cią był znany skrzypek góralski, przewodnik tatrzański i gazda – Bartłomiej Obrochta (1850–1926). Ważną działalnością Obrochty, oprócz muzykowania i przewodnictwa ta-trzańskiego, była działalność narodowo-patriotyczna. Trzeba przypomnieć, że kiedy się urodził, Polski na mapie politycznej Europy nie było już kilkadziesiąt lat. Kiedy dorastał, żyło już trzecie pokolenie, które urodziło się pod zaborami i nie pamiętało niepodległej Ojczyzny. Gdy wreszcie Polska po stu dwudziestu trzech latach wybiła się na niepodle-głość, góralski skrzypek miał prawie lat siedemdziesiąt.

Bartłomiej Obrochta jako młody góral nauczył się grać na złóbcokach i skrzypcach i stał się wziętym muzykantem, który grywał na weselach, chrzcinach i lokalnych uro-czystościach. Wkrótce został też przewodnikiem tatrzańskim, tak jak jego bracia – Józef i Jędrzej. Z kolei brat Jan, który jak wielu górali nauczył się ciesielki, został jednym z ulubionych współpracowników Stanisława Witkiewicza, twórcy stylu zakopiańskiego w architekturze. Warto podkreślić, że ten „hryny” góral zetknął się z wieloma lumina-rza-mi kultury polskiej, którzy na przełomie XIX i XX wieku odwiedzali Zakopane. Przy-

kładowo wymienić należy Tytusa Chałubińskiego, Helenę Modrzejewską, Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza, Kazimierza Przerwę-Tetmajera czy Stefana Żeromskiego (z niektórymi chodził po Tatrach). Już jako uznany góralski muzyk Obrochta ze swoją kapelą bywał w Warszawie, Krakowie, Lwowie, a w 1925 r., dzięki Jarosławowi Iwaszkiewiczowi i Karolowi Szymanowskiemu pojechał na

Bartuś Obrochta, góralski skrzypek i przewodnik tatrzański, Zakopane, ok. 1924 roku, (zdjęcie ze zbiorów MT)

światową wystawę do Paryża, by „krzesać” góralskie nuty w Pawilonie Polskim. Za swoją działalność narodową i patriotyczną Bartuś Obrochta został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta. Wnioskował o to Wojciech Korfanty, wtedy już honorowy obywatel Zakopanego. Niestety odznaczenie nie zachowało się w zbiorach rodzinnych¹.

Tuż przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, w październiku 1918 r., Towarzystwo Tatrzańskie powołało Komisję Orawsko-Spiską, która zajęła się naukowym opracowaniem argumentów przemawiających

za prawem Polski do tych ziem. W lutym następnego roku z ini-

cyjatywy Kazimierza Przerwy-Tetmajera w Krakowie powstał Komitet Obrony Spisza, Orawy, Czadeckiego i Podhala, na którego czele stanął sam poeta, a honorowym przewodniczącym został prof. Władysław Szajnocha, pełniący w tym czasie funkcję prezesa Towarzystwa Tatrzańskiego².

W pracach zarządu brali udział m. in. wnioskodawca, Stefan Żeromski, Walery Goetel, Mieczysław Świerż i Władysław Semkowicz. Członkiem komitetu był też Piotr Borowy. Starali się oni rozbudzić w mieszkańcach Orawy świadomość narodową i organizowali dla górali wycieczki i pielgrzymki do Polski. Na zjeździe Narodowego Komitetu Obrony Spisza,

Pocztówka agitacyjna dotycząca plebiscytu na Spiszu i Orawie (z drzeworytu), 1920 r. (zdjęcie z domeny publicznej)

¹ A. Kitkowski, *Bartuś Obrochta – skrzypek góralski i przewodnik tatrzański*, Broszura wydana z okazji 80. rocznicy śmierci, Zakopane 2006, s. 1–3.

² J. M. Roszkowski, *Zapomniane Kresy, Spisz, Orawa, Czadeckie w świadomości i działalności Polaków 1895–1925*, Nowy Targ–Zakopane 2011, s. 219.

Orawy i Czadeckiego, który odbywał się w połowie kwietnia 1919 r. w Zakopanem, w czasie obiadów i wieczorz przygrywał na skrzypcach właśnie Bartuś Obrochta³.

Dzięki swojemu bratu, Janowi Obrochcie, który był członkiem założycielem Związku Górali w 1904 r., a także członkiem Stronnictwa Narodowego w Zakopanem, Bartuś utrzymywał również kontakty z góralskimi działaczami narodowymi pokroju Wojciecha Roja czy Wojciecha Brzegi. Obrochta miał okazję spotkać się również osobiście z Józefem Piłsudskim, np. jesienią 1916 roku w Sanatorium Dłuskich w Kościelisku, gdy ówczesny komendant Legionów wypoczywał pod Tatrami. Te kontakty wyczuliły go na ważkość sprawy narodowej, także w odniesieniu do Górnego Śląska. Kiedy w marcu 1921 r. na Górnym Śląsku miał się odbyć plebiscyt za przynależnością tej ziemi do Polski bądź Niemiec, Bartuś Obrochta razem z grupą górali tatrzańskich wyjeżdżał na Górny Śląsk i włączył się czynnie w akcję plebiscytową⁴.

Odnaka plebiscytowa z 1920 r. „Plebiscyt Śląsk, Spisz, Orawa”
(zdjęcie z domeny publicznej)

W styczniu 1921 r. Bartuś Obrochta z kapelą góralską (w której grali w tym czasie synowie, Jan i Józef, oraz zięć, Stanisław Szczepaniak-Bańscorz), a także góralski zespół teatralny pod kierunkiem jego utalentowanej siostrzenicy, Heleny Gąsienicy-Roj, po raz pierwszy wyjechali do kilku miejscowości Górnego Śląska. Prawdopodobnie inicjatywa zaproszenia na Śląsk amatorskiego teatru z Podhala wyszła od Wojciecha Korfantego. Wyjazd górali tatrzańskich organizowali działacze Związku Górali z Zakopanego – Wojciech Roj i brat Bartusia, Jan Obrochta.

Podhalanie przygotowali na ten wyjazd widowisko regionalne *Janosik, zbójnik tatrzański*. Sztukę teatralną, w oryginale noszącą tytuł *Jak czarownice pasowały Janosika na zbójnika*, napisała Helena Rojówna ze swoim ojcem Janem Gąsienicą-Rojem. Widowisko zostało zaprezentowane po raz pierwszy wiosną 1918 r. w siedzibie Towarzystwa

³ „Gazeta Podhalańska” z 13, 14, 15 kwietnia 1919 r.

⁴ A. Kitkowski, *Bartuś Obrochta...*, s. 4–5.

Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem. Dzięki umiejętnej grze góralek i górali sztuka cieszyła się niemałym powodzeniem i to chyba skłoniło organizatorów górnośląskiego plebiscytu do zaproszenia zespołu na Śląsk: „...mieszkańcy, odpowiadając na apel górnośląskich działaczy społecznych, uzyskawszy aprobatę naczelnika gminy, Medarda Kozłowskiego, poparli pomysł włączenia teatrzyku do akcji plebiscytowej. Patronował sprawie Związek Górali, zlecając opiekę nad zespołem Leonowi Krobickiemu [członek zakopiańskiego koła Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego i prezes zakopiańskiego gniazda TG „Sokół”, przyp. autora], inżynierowi znającemu stosunki górnośląskie. Ta sama instytucja zdecydowała, że w artystyczną podróż uda się grupa licząca około 30 osób ze Stanisławem Rojem na czele. Treść sztuki miały uzupełnić tatrzańskie krajobrazy prezentowane widzom za pomocą latarni czarnoksięskiej”⁵.

Kapela Bartusia Obrochty i grupa teatralna na Śląsku w 1919 roku. W pierwszym rzędzie od lewej: NN, Władysław Tatar; Bartuś Obrochta, Stanisław Szczepaniak-Bańscorz (zięć Bartusia), Józef Obrochta (syn Bartusia), NN. W drugim rzędzie od lewej: Andrzej Czarniak, siostra Heleny Gąsienicy-Roj, Zofia Roj (w białej chustce, żona pośła RP – Wojciecha Roja), Helena Gąsienica-Roj (później Roj-Rytardowa). W trzecim rzędzie od lewej: NN, Jan Fedro (z ciupagą na ramieniu), Wojciech Wawrytko starszy, w garniturach działacze polscy ze Śląska; (zdjęcie ze zbiorów MT)

⁵ K. Olszewski, *Spod szczytów Tatr na Górny Śląsk*, „Wierchy” Rok LVII, Wrocław–Kraków 1993, s. 33–34.

Zespół góralski występujący aż w kilkudziesięcioosobowym składzie chętnie dawał przedstawienia na małych i większych scenach śląskich miast. Górale tatrzańscy odwiedzili kolejno: Bytom, gdzie wystąpili w Domu Narodowym „Ul”, Zabełków, Lubomię, Kuźnice Raciborskie, Racibórz, gdzie wystąpili w sali „Strzechy”. Należy podkreślić, że w Raciborzu publiczność, która wypełniła salę po brzegi (przyszło ok. dwóch tysięcy osób!), rzuciła na scenę naręcza świeżych (sic!) kwiatów, mimo, że był to środek zimy.

Warto wymienić tych zacnych gazdów i pracowite gaździny, którzy brali udział w tym patriotycznym przedsięwzięciu: Maria Roj-Klaperowa, Filomena Klaper (późniejsza żona Andrzeja Wawrytki), Maria Gąsienica-Brzega, Helena Gąsienica-Roj (późniejsza żona Mieczysława Rytarda), Bronisława Gąsienica-Ciułacz (późniejsza żona Andrzeja Czarniaka), Andrzej Czarniak (śpiewak i zakopiański architekt), Wojciech Wawrytko starszy (śpiewak i tancerz, najstarszy uczestnik wyjazdu) Andrzej Wawrytko (przewodnik tatrzański i taternik), Jan Wawrytko, Wojciech Wawrytko (świetny tancerz, późniejszy przewodnik tatrzański), Stanisław Gąsienica-Roj (tancerz, brat Heleny), Jan Krzeptowski-Bohac (legionista, zginął w czasie II wojny światowej w Oświęcimiu), Jan Sobczak - ojciec, Józef Sobczak (śpiewak, gazda z Kościeliska), Jan Fedro (poeta ludowy, późniejszy przewodnik tatrzański), Jan Gąsienica-Tomków (świetny tancerz, późniejszy członek TOPR, przewodnik tatrzański), Józef Krzeptowski-Jędrusiów (świetny tancerz, w czasie II wojny światowej kurier tatrzański), Stanisław Gąsienica-Ciułacz (w czasie II wojny światowej jako więzień polityczny zginął w Oświęcimiu)⁶.

Kilka tygodni później, pod koniec lutego 1921 r., zakopiańscy górale wystąpili na Śląsku jeszcze raz. Tym razem spektakl o Janosiku obejrzeli mieszkańcy Orzesza, Świętochłowic i Tarnowskich Gór. Znamca historii powstań śląskich i sprawy plebiscytu, Kazimierz Olszewski o tym artystycznym wojażu pisze: „W trakcie trwania tournée po Górnym Śląsku górale byli serdecznie goszczeni przez polskich widzów. Ślązacy pytali, np. o styl życia chłopów na Podhalu, toteż Bartek Obrochta, zapytany, jak zaczyna dzień powszedni, dowcipnie odpowiadał, że żona przynosi mu do łóżka śniadanie złożone z białych bułek z kawą, a dopiero później się ubiera. (...) Trzeba jednak wspomnieć, że Bartek w czasie tej artystycznej podróży podchwycił kilka melodii śląskich, które później grywał na góralskich weselach”.

W tych wyjazdach uczestniczyła również Zofia Gąsienica-Roj, żona posła na Sejm RP z Podhala, Wojciecha Gąsienicy-Roja. Po upływie około dwóch tygodni górale pożegnali Śląsk, ale „aktorzy”, zasmakowawszy w artystycznej tułaczce,

⁶ List Związku Podhalań (Oddział w Zakopanem) do Kazimierza Olszewskiego – Zakopane 23 X 196. Podpisy złożyli: A. Pach, S. Wawrytko „Goniec Śląski” 1921, nr 4.

zdecydowali się ją kontynuować, docierając nawet do Lwowa, gdzie gościny udzielił im nawet Lwowski Teatr Wielki. To setne przedstawienie trupy teatralnej Heleny Rojówny lwowianie przyjęli z niemałym zaciekawieniem i na widowni zjawili się dość licznie⁷.

Wyjazdy góralskiej grupy teatralnej na Górny Śląsk barwnie przybliżył mieszkańcom Podhala ich organizator inż. Leon Krobicki z Zakopanego na wiecu górnośląskim w Nowym Targu. To tłumne zgromadzenie odbyło się w niedzielę 13 lutego 1921 r. w sali nowotarskiego „Sokoła”. Prowadził je prof. Wincenty Ogrodziński. a w tekście rezolucji znalazło się stwierdzenie, że „Górny Śląsk jako niezaprzeczalnie polski kraj musi zgodnie ze sprawiedliwością i wolą swej ludności należeć do Polski”. Na wiecu wyrażono też hołd i cześć komisarzowi Wojciechowi Korfantemu oraz biskupom Adamowi Sapieże i Józefowi Teodorowiczowi oraz duchowieństwu polskiemu na Górnym Śląsku, „że lud ten zachowali dla Ojczyzny i wiary”⁸.

Zarządzono doraźną składkę na rzecz plebiscytu oraz zapowiedziano kolejne wiece górnośląskie, które później odbyły się w wielu miejscowościach powiatu nowotarskiego: Białce, Harklowej, Ostrowsku, Szaflarach, Chabówce, Ludźmierzu, Klikuszowej, Jabłonce, Chochołowie i Czarnym Dunajcu. Ofiarność na plebiscyt była powszechna, składki przekazywały gminy podhalańskie, szkoły, dzieci szkol-

Powstanie polskie na G. Śląsku.

Strona tytułowa „Gazety Podhalańskiej” z 15 maja 1921 r. z artykułem Powstanie Polskie na Górnym Śląsku (fot. arch. ZP)

⁷ K. Olszewski, *Spod szczytów Tatr...*, s. 38–39.

⁸ „Gazeta Podhalańska”, nr 8 z 20 lutego 1921 r.

ne, urzędnicy, gazdowie i właściciele ziemscy, kółka rolnicze i organizacje społeczne. Nastroje po ogłoszeniu wyników plebiscytu, który wskazywał na powrót do Polski tylko niewielkiej części Górnego Śląska, dobrze oddawała rezolucja podjęta na wiecu w Nowym Targu 5 IV 1921 r.: „Górny Śląsk odwieczna kolebka Narodu jest nieodłączną częścią Polski i do niej powrócić musi zarówno dla zapewnienia sobie i reszcie Ojczyzny normalnego rozwoju gospodarczego, jak i dla zadosyć uczynienia sprawiedliwości dziejowej”⁹.

PODHALANIE W III POWSTANIU ŚLĄSKIM

Wybuch III powstania śląskiego „Gazeta Podhalańska” szerzej komentowała w artykule Zygmunta Lubertowicza *Powstanie Polskie na Górnym Śląsku*. Autor, popularny profesor gimnazjalny i literat, w końcowym stwierdzeniu wyraził następujące stanowisko: „Wojny nie chcemy, ale Górnego Śląska nie damy! To jest wola ludności Podhala”¹⁰.

W 100. rocznicę wybuchu III powstania śląskiego warto na nie spojrzeć z różnych perspektyw. Oprócz przywołania przywódców tego największego zrywu ludności polskiej mieszkającej na Górnym Śląsku, oprócz omówienia przebiegu walk i omówienia zabiegów dyplomatycznych, warto przypomnieć mniej znane epizody z tego jakże ważnego wydarzenia w dziejach naszego narodu. Takim mniej znanym epizodem patriotycznej postawy Polaków, którzy przybyli ochotniczo na pomoc rodakom, był udział mieszkańców Podhala, a także (symbolicznie) mieszkańców Małopolski. „Ślubuję na wezwanie walczyć z bronią w rękę o przyłączenie Górnego Śląska do Polski” – tak przysięgali komendanci Polskiej Organizacji Wojskowej tego regionu w dniu 11 lutego 1919 r. Niestety, mimo wybuchu dwóch powstań zbrojnych i przeprowadzenia plebiscytu, sprawa nie była rozstrzygnięta po myśli Polaków i państwa polskiego. Ludność polska była zatem gotowa do walki po raz kolejny. Stało się to faktem w nocy z 2 na 3 maja 1921 roku, kiedy to Polski Komisarz Plebiscytowy Wojciech Korfanty ogłosił się dyktatorem powstania zbrojnego, a dowódcą Polskiej Organizacji Wojskowej został podpułkownik Maciej Mielżyński. Wytworzyła się sprytnie pomyślana przez rząd polski sytuacja, który oficjalnie potępił akcję zbrojną, natomiast dowództwo Wojska Polskiego udzielało powstańcom cichej pomocy, np. oddelegowało (formalnie urlopowowało) wielu oficerów i podoficerów, przekazało broń, amunicję, sprzęt¹¹.

Historia udziału ochotników z Podhala w III powstaniu śląskim jest udokumentowana głównie zapiskami jednego z uczestników, wtedy gimnazjalisty Władysława Cieleckiego.

⁹ „Gazeta Podhalańska” nr 13 z 27 marca 1921 r. i nr 15 z 10 kwietnia 1921 r.

¹⁰ „Gazeta Podhalańska” nr 20 z 15 kwietnia 1921 r.

¹¹ *Czas decyzji*, „Gość Niedzielny”, Nr 17 z 2 maja 2021 r.

Jako datę werbunku ochotników i wymarsz z Zakopanego podaje on 3 maja 1921 r. Z kolei ówczesna prasa, w tym „Gazeta Podhalańska”, podaje jako dzień akcji werbunkowej datę 8 maja 1921 r.¹²

Również w wydanej przez UM Zakopane publikacji na 100-lecie III powstania śląskiego, w biogramach niektórych powstańców z Zakopanego i okolicy widnieje data wyjazdu ochotników 8 maja 1921 r.

Te rozbieżności co do daty początku wydarzeń nie zmieniają faktu, że łączna liczba ochotników z Zakopanego – i szerzej z Podhala – zamyka się liczbą co najmniej 80 ochotników, którzy zaznaczyli swój udział w powstaniu jako 2. Bateria Artylerii Wojsk Powstańczych¹³.

Nie ulega wątpliwości, że w święto 3 Maja 1921 r., kiedy w kościele parafialnym przy Krupówkach zakopiański proboszcz ks. Jan Tobolak w asyście innych księży odprawiał mszę świętą w intencji wolnej Ojczyzny w uroczystość Matki Boskiej Królowej Polski (ustanowioną zaledwie rok wcześniej przez papieża Benedykta XV), zebrani wiedzieli już o wybuchu powstania. I już wtedy por. artylerii Jerzy Lgocki z wydatną pomocą posła Wojciecha Roja organizował nabór ochotników do powstania śląskiego. Kilka dni później, tj. w niedzielę 8 maja 1921 r., po mszy świętej ks. Tobolak odczytał wiernym „Manifest” Korfanteo nawołujący do walki zbrojnej przeciwko Niemcom. Moment był tak podniosły, że w patriotycznym uniesieniu zgłosiło się kolejne kilkanaście osób, które zadeklarowały chęć udziału w powstaniu jako ochotnicy. W obu przypadkach zrekrutowano na ogół młodych ludzi nieprzeszkolonych wojskowo, gdyż wielu zakopiańczyków nie wróciło jeszcze wówczas ze służby czynnej Wojska Polskiego w związku z zakończoną niedawno wojną polsko-bolszewicką.

*Por. Jerzy Lgocki (siedzi w środku) i powstańcy śląscy
(zdjęcie ze zbiorów NAC)*

¹² *Zakopane w obronie Górnego Śląska*, „Gazeta Podhalańska”, nr 21, 22 z maja 1921 r.

¹³ L. Dall, *Zakopiańscy Ochotnicy 2. Baterii wojsk III Powstania Śląskiego*, [w:] *1921–2021 Zakopane w 100-lecie III Powstania Śląskiego*, opr. J. Staszak, s. 52–53, 55.

W lokalnej gazecie z tego czasu czytamy: „W niedzielę 8 maja odbył się wiec po sumie przed kościołem «do postanowienia czynnej pomocy dla bohaterskich braci, walczących dla Polski w imię sprawiedliwości na Górnym Śląsku». Wiec zagał prezes Związku Górali Franciszek Pawlica, po nim przemawiali inni mówcy, m. in. poseł Wojciech Roj. Wiec uchwalił jednomyślnie «poprząc akcję ochotniczą poprzez utworzenie Strzelców Podhalańskich». Na miejscu przyjmowano zgłoszenia ochotników oraz stworzono biuro werbunkowe w lokalu Związku Górali [biuro było w karczmie „U Wnuka”, przy ul. Kościeliskiej, przyp. autora]. Na pierwsze potrzeby zebrano składkę w kwocie 8532 Mkp. Ochotników zapisało się kilkudziesięciu. Wiec zakończono *Rotą* oraz gorącymi okrzykami”¹⁴.

W „powstańczej” grupie organizowanej przez por. Jerzego Lgockiego byli:

- **por. Lgocki Jerzy** herbu Jastrzębiec, ps. „Jastrząb”, „Leszek”, „Jerzy”, ur. 31 X 1893 r. w Łopusznej, dowódca 1. Dywizjonu Artylerii, organizator ochotników z Podhala w III powstaniu śląskim, w okresie międzywojennym major artylerii WP i pułkownik pożarnictwa. W czasie II wojny światowej współtwórca i pierwszy komendant Strażackiego Ruchu Oporu „Skała”, zginął 25 I 1945 r. w KL Neuengamme, kawaler Orderu *Virtuti Militari*¹⁵.

- **por. Kuźniak Stanisław** z Krakowa, dowódca 2. Baterii Artylerii,
- **ppor. Zeltzer Kazimierz** z Warszawy, z-ca dowódcy,
- **Assner Władysław** z Krakowa, rzemieślnik,
- **Bajer Jan** z Zakopanego, pracownik umysłowy,
- **Bialecki Edward** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum,
- **Bochenek Józef** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum, ukończył studia inżynierskie i po II wojnie światowej zamieszkał w Nowym Targu,
- **Boj-Żeleński Stanisław** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum,

- **Cielecki Władysław** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum, ur. 20 V 1904 r. w Zakopanem. W okresie międzywojennym ukończył Gimnazjum Realne, w czasie II wojny światowej był żołnierzem AK w stopniu podporucznika. Zmarł 21 XII 1988 r. w Zakopanem i został pochowany na Nowym Cmentarzu – kw. VI. Dzięki

Grób Władysława Cieleckiego na Nowym Cmentarzu w Zakopanem, fot. Adam Kitkowski.

¹⁴ *Zakopane w obronie...*, „Gazeta Podhalańska”, nr 21, 22 z maja 1921 r.

¹⁵ Jerzy Lgocki, biogram za pl.wikipedia.org (dostęp 2021-09-20)

jego relacji możemy opisać udział ochotników z Podhala w III powstaniu śląskim¹⁶.

- **Ciemniewski Stanisław** z Zakopanego, absolwent szkoły zawodowej,
- **Czyżewski Mieczysław**, uczeń VII kl. gimnazjum,
- **Dorf Emil** z Sosnowca, rzemieślnik,
- **Figus Stanisław** z Zakopanego, gazda (rolnik), w czasie II wojny światowej zginął w obozie koncentracyjnym,
- **Kissela Emil** z Zakopanego, rzemieślnik,
- **Kocjan Rudolf** z Zakopanego, uczeń szkoły zawodowej,
- **Kreuz Jan** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum,
- **Kwaśniewski Antoni** z Zakopanego, rzemieślnik,
- **plut. Lorek Alfons** z Zakopanego, ur. 16 X 1898 r. w Zakopanem, ukończył Gimnazjum Realne, później studiował na UJ w Krakowie. Legionista 1. Brygady, walczył w wojnie polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej, uczestnik II i III powstania śląskiego w randze plutonowego WP. W czasie II wojny światowej więziony w Katowni Podhala „Palace”. Zmarł 3 XI 1996 r. w randze podporucznika w Zakopanem i został pochowany w Kwaterze Legionistów na Nowym Cmentarzu¹⁷.
- **Maciejewski Jerzy** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum,
- **Makowski Stefan** z Zakopanego, uczeń VII kl. gimnazjum,
- **Mardula-Gał Andrzej** z Zakopanego, rzeźbiarz; w czasie II wojny światowej zginął w obozie koncentracyjnym,
- **podchor. Mayerhofer Erwin** z Zakopanego, student UJ w Krakowie,
- **Mayerhofer Franciszek** z Zakopanego, uczeń V kl. gimnazjum,
- **Okołowicz Janusz** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum,
- **Papież (Papierz) Stanisław** z Zakopanego, rzemieślnik; w czasie II wojny światowej zginął w Auschwitz w 1941 r.,
- **Rodakowski NN** z Krakowa, pracownik umysłowy,
- **Różański Mieczysław** z Nowego Targu, uczeń VII kl. gimnazjum w Nowym Targu,

Nagrobek Alfonsa Loreka w Kwaterze Legionistów na Nowym Cmentarzu w Zakopanem (fot. Adam Kitkowski)

¹⁶ L. Dall, *Zakopiańscy Ochotnicy 2. Baterii ...*, [w:] *1921–2021 Zakopane w 100-lecie III PS*, s. 56.

¹⁷ Stanisław Kałamacki - *Nowy Cmentarz w Zakopanem*. Przewodnik, 2003, s. 48.

- **Rybak Stanisław** z Zakopanego, uczeń szkoły zawodowej,
- **Rzepecki Jerzy** z Zakopanego, uczeń VII kl. gimnazjum,
- **plut. Szewczyk Adam** z Krakowa, rzemieślnik,
- **Turek Jan** z Zakopanego, rzemieślnik,
- **Widacki NN** z Warszawy, lekarz,
- **plut. Wojas Jan** z Zakopanego, student UJ w Krakowie,
- **Wyżga Karol** z Krakowa, student UJ w Krakowie,
- **Zieliński Jan** z Nowego Targu, uczeń VII kl. gimnazjum w Nowym Targu,
- **Żegleń Jan** z Zakopanego, pracownik gastronomiczny (kucharz); w czasie II wojny światowej zginął w obozie koncentracyjnym¹⁸.

Ochotnicy z Podhala, którzy brali udział w III powstaniu śląskim; siedzą w środku (od lewej): por. NN Kuźniak, por. J. Lgocki, ppor. K. Zeltzer; siedzą na ziemi (od lewej): J. Bochenek, plut. A. Lorek, F. Mayerhofer, J. Zieliński, podchor. E. Mayerhofer (zdjęcie ze zbiorów Muzeum Tatrzańskiego)

W drugiej grupie ochotników z Zakopanego, którzy zgłosili się 8 maja, znaleźli się:

- **Berestko Józef** z Zakopanego, pracownik gastronomiczny (kucharz); w czasie II wojny światowej zginął w obozie koncentracyjnym,
- **Chramiec Stanisław** z Zakopanego, uczeń VIII kl. gimnazjum,
- **Czarniak Andrzej** z Zakopanego, technik budowlany,

¹⁸ ppor. W. Cielecki, Lista imienna uczestników III Powstania Śląskiego z Podhala sporządzona w dniu 3 maja 1981 r. (w rękopisie), kopia w posiadaniu p. Piotra Bąka z Zakopanego.

- **Czarnocki Wiktor** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum,
- **Fischer Józef** z Zakopanego, rzemieślnik,
- **Janowski Jarosław** z Zakopanego, uczeń VIII kl. gimnazjum,
- **Nierychlewski Eugeniusz** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum,
- **Pawlica Józef** z Zakopanego, gazda (rolnik),
- **Rychlik Adam** z Zakopanego, rzemieślnik,
- **Sikorski Stanisław** z Zakopanego, uczeń VII kl. gimnazjum,
- **Świstak Stanisław** z Zakopanego, rzemieślnik,
- **Troszek Ludwik** z Zakopanego, rzemieślnik,
- **Trzasek Kazimierz** z Zakopanego, rzemieślnik,
- **Walczak Stanisław** z Zakopanego, uczeń VIII kl. gimnazjum,
- **Wawrytko Andrzej** z Zakopanego, gazda (rolnik),
- **Wawrytko Wojciech** z Zakopanego, gazda (rolnik),
- **Wójcicki Tadeusz** z Sosnowca, rzemieślnik,
- **Zalewski Wojciech** z Zakopanego, uczeń VI kl. gimnazjum¹⁹

Jeśli porównamy powyższe listy ochotników z listą powstańców zweryfikowanych w latach 30. XX wieku przez Związek Powstańców Śląskich, można dodać do niej jeszcze kilka nazwisk ochotników z Podhala, a mianowicie:

- **Borowicz Franciszek** z Nowego Targu,
- **Chwist Bogumił** z Zakopanego,
- **Grabarz Jacek** z Czarnego Dunajca,
- **Hauslinger Józef** z Zakopanego; w czasie II wojny światowej zginął w obozie koncentracyjnym,
- **Imiela Bolesław** z Nowego Targu,
- **Kobielski Paweł** z Czarnego Dunajca,
- **Krajcer Franciszek** z Zakopanego,
- **Kwiatkowski Franciszek** z Zakopanego,
- **Modlich Józef** ze Szczawnicy,
- **Ruśniok Jerzy** z Zakopanego,
- **Szczerba (albo Szczyrba) Józef** z Zakopanego,
- **Zwierzyński Kazimierz** z Zakopanego.

Na liście tej figuruje również jako powstaniec **Zaczyński Eugeniusz** z Warszawy (burmistrz Zakopanego 1935–1939)²⁰.

¹⁹ W. Galica, *Podhalanie w III Powstaniu Śląskim*, „Podhalanka”, nr 1(23), Ludźmierz 1991, s. 24–26.

²⁰ Lista powstańców z Podhala za: muzeumslaskie.pl/spis-powstancow.

Sumując ochotników z tych list, dochodzimy do liczby blisko 80 powstańców, co odpowiada stanowi 2. Baterii Artylerii, w szeregach której walczyli w III powstaniu śląskim.

*Odznaka „honorowa” 2. Baterii Artylerii Wojsk Powstańczych – awers i rewers.
Na Rewersie wypisano miejscowości szlaku bojowego 2 Baterii.
(fot. za W. Moś, Dawne i współczesne symbole Powstań Śląskich, Bytom 2011, s. 44)*

2. BATERIA ARTYLERII WOJSK POWSTAŃCZYCH

Wsparcie znamienitych obywateli Zakopanego: posła Roja, wójta Medarda Kozłowskiego, radnych gminy, działaczy Związku Górali i Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” sprawiło, że ochotnicy odjechali jeszcze tego samego dnia [czyli 8 maja, przyp. autora] do Nowego Targu. Zaopatrzeniem dla obu grup zajęli się dwaj zakopiańczycy – Władysław Daniec, właściciel piekarni, i Józef Galica, właściciel masarni. Tego dnia na dworcu kolejowym zebrała się rzesza ludzi, która żegnała „powstańców” spod Giewontu. Grała kapela górska Bartusia Obrochty, śpiewano pieśni żołnierskie i religijne. Te chwile wspominał zasłużony zakopiańczyk doktor Wincenty Galica, który w tym czasie mieszkał niedaleko dworca kolejowego: „...było dużo radości i wesela, ale były też łzy zasmucenia, przecież tych czterdziestu chłopców odjeżdżało na prawdziwą wojnę, gdzie będą także ranni i zabici. Byłem świadkiem tego niezwykłego wydarzenia, tylko jako dziecko nie mogłem zrozumieć, dlaczego jedni się radują, a drudzy są zasmuceni. Ja tych wszystkich gimnazjalistów znałem bardzo dobrze, ponieważ mieszkalem blisko «Liliany» (tam mieściło się zakopiańskie gimnazjum,

przyp. autora) i tam było jedyne dobre podwórko do zabawy...”²¹.

Z Nowego Targu, gdzie dołączyło jeszcze kilku ochotników, pojechali przez Kraków do Cieszyna. Tam w 4. Pułku Strzelców Podhalańskich, którym dowodził ppłk Eugeniusz Witwicki, otrzymali ze zbrojowni 60 karabinów typu Mannlicher, kilka granatów ręcznych oraz skrzynie z amunicją. Następnego dnia dotarli do Sosnowca. W dniu 10 maja (wg W. Galicy 5 maja) przekroczyli granicę i zameldowali się w Komendzie Powstańczej w Szopienicach (obecnie dzielnica Katowic). Dowództwo nad nimi objął por. Jerzy Lgocki.

Gdy dowództwo wojsk powstańczych zorientowało się, że nowoprzybyli to przede wszystkim młodociani i większość z nich nie ma żadnego przygotowania wojskowego, a w dodatku są wśród nich maturzyści, chciało owych ochotników do powstania odesłać do domu. Jednak górale i zakopiańczycy nie dali za wygraną. Zatem sztabowcy wojsk powstańczych postawili następujący warunek: skoro por. Lgocki jest artylerzystą, wobec tego niech się postara o dwie armaty i utworzy ze swojej grupy ochotników baterię artylerijską. Lgocki po naradzie ze swoimi podkomendnymi wybrał się z kilkoma góralami do Krakowa i po dwóch dniach wrócił z armatami – były to prawie nowe „polówki” kaliber 75 mm. Do dziś pozostaje tajemnicą, jak udało się je zdobyć. Teraz pozostało przeprowadzić szkolenie. Trwało ono około dwóch tygodni. Następnie dowództwo wojsk powstańczych wcieliło ową formację z Podhala w skład 1. Dywizji Wojsk Powstańczych Górnego Śląska,

*Obelisk 100-lecia III powstania śląskiego przy ul. Powstańców Śląskich w Zakopanem, z Giewontem w tle.
(Fot. A. Kitkowski)*

²¹ W. Galica, *Podhalanie w III Powstaniu...*, s. 23.

w Grupie Operacyjnej „Wschód” jako 2. Baterię 1. Dywizjonu. Ochotnicy spod Giewontu rozpoczęli szlak bojowy w miejscowości Ujazd. Walczyli też pod Lichynią, Zalesiem, Sławęciami, Leśnicą, Grzybkowicami, a niektórzy uczestniczyli również w znanej wszystkim bitwie pod Górą św. Anny. Szlak bojowy zakopiańscy „powstańcy” zakończyli w Rudzie Śląskiej, a w dniu 2 lipca 1921 roku w Dworach koło Oświęcimia zostali zdemobilizowani. Dwa dni później dotarli szczęśliwie do Zakopanego. Opatrzność czuwała nad ochotnikami z Podhala – nikt nie zginął. Po powrocie do Zakopanego dla maturzystów wyznaczono dodatkowy termin na zdanie matury. Czas pokazał, że młodzi ludzie spod Giewontu dowiedli zdobytej wiedzy, a równocześnie zdali egzamin z waleczności i patriotyzmu²².

W 1926 r. powstał zakopiański Oddział Legionu Śląskiego, przekształcony w 1936 r. w Związek Powstańców Śląskich. Miał on swoją siedzibę w willi „Jutrzenka” i sztandar ufundowany przez społeczność Podhala. W czasie drugiej wojny światowej wielu z powstańców działało w ruchu oporu, należało do ZWZ bądź AK. Po II wojnie światowej, w 1947 r. ZPŚl reaktywował się na krótko jako Związek Weteranów Powstań Śląskich, a po likwidacji przez władze samodzielnych związków i stowarzyszeń, od 1950 r. część powstańców działała w ZBoWiD (Związek Bojowników o Wolność i Demokrację), koncesjonowanej przez władze PRL organizacji kombatanatów²³.

Obecnie w Zakopanem widowym śladem przypominającym wkład ludności Podhala w walkę o włączenie Górnego Śląska do Macierzy jest nazwa jednej z ulic miasta – Powstańców Śląskich (nadano ją w latach siedemdziesiątych XX wieku). Przy tej ulicy władze Zakopanego i Powiatu Tatrzańskiego ufundowały obelisk w 100. rocznicę III powstania śląskiego. Jego odsłonięcie w dniu 20 czerwca 2021 r. było punktem bardzo bogatych uroczystości zorganizowa-

*Tablica pod obeliskiem przy ul. Powstańców Śląskich w Zakopanem
(Fot. wyk. A. Kitkowski)*

nych z tej okazji. Autorkami projektu są Kinga Handzel i Marta Gratkowska, natomiast sam obelisk wykonali Józef i Łukasz Kęskowie z Gronkowa. W cokole pomnika harcerze z obwodu tatrzańskiego ZHR oraz uczniowie Liceum Ogólnokształcącego im. Oswalda Balzera w Zakopanem umie-

²² *Spod Giewontu pod Górę św. Anny*, „Tygodnik Podhalański”, Zakopane, 6–12 maja 1990 r.

²³ *1921–2021 Zakopane w 100-lecie III Powstania Śląskiego*, opr. J. Staszak, s. 44–45.

ścili łuskę artyleryjską wypełnioną ziemią z miejsc walki Podhalan w III powstaniu śląskim.

W uroczystości udział wzięli między innymi: przedstawiciele Zarządu Powiatu Tatrzańskiego, Urzędu Miasta Zakopanego, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” – Gniazdo w Zakopanem, Województwa Opolskiego, Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie oraz Zakopiańskiego Centrum Kultury. Gościem specjalnym był prawnuk Wojciecha Korfantego Michael Korfanty (mieszka w Teksasie w USA) z małżonką²⁴.

PRZYWRÓCENIE TYTUŁU HONOROWEGO OBYWATELA ZAKOPANEGO WOJCIECHOWI KORFANTEMU

Wojciech Korfanty (1873–1939) związany był z Zakopanem od początku XX wieku. Jako młody poseł do Reichstagu przyjeżdżał w Tatry, tak jak Polacy ze wszystkich zaborów, aby tutaj nabierać sił do walki o Śląsk i Polskę. Korfanty bardzo zbliżył się z góralami, a szczególnie bliskie kontakty osobiste utrzymywał z Wojciechem Brzegą (1872–1941), wybitnym rzeźbiarzem i artystą góralskim, pisarzem i działaczem narodowym. Byli zresztą rówieśnikami. Zbliżyło ich nie tylko pokrewieństwo dusz, ale i idea wolnej Polski. W okresie II RP Korfanty często przebywał w Zakopanem jako właściciel willi „Elżbiecina” przy ul. Zamojskiego 30. Był też honorowym obywatelem miasta. Pozostając w konflikcie politycznym z sanacją, w 1930 r. Korfanty był osadzony w twierdzy brzeskiej razem z innymi politykami opozycji. Zagrożony ponownym aresztowaniem przez władze sanacyjne, zdecydował się na emigrację do Czechosłowacji

*Dyplom Honorowego Obywatela Zakopanego Wojciecha Korfantego, 2021 r.
(fot. UM Zakopane)*

²⁴ Strona internetowa Urzędu Miasta Zakopanego www.zakopane.pl/zawartosc/artykuly/kultura data publikacji 22.06.2021

wiosną 1935 r. Zapewne w związku z tym faktem doszło do pozbawienia go honorowego obywatelstwa Zakopanego. Wobec narastającego zagrożenia wybuchem wojny z Niemcami, zdecydował się na przyjazd do Polski 27 kwietnia 1939 r. Po powrocie został aresztowany i osadzony w więzieniu na Pawiaku w Warszawie. W celi znacząco pogorszył się stan zdrowia Korfantego, z tego powodu po 82 dniach został zwolniony i przewieziony do warszawskiego szpitala św. Józefa, gdzie zmarł 17 sierpnia 1939 r. Pogrzeb odbył się 20 sierpnia 1939 r. w Katowicach i zgromadził tysiące ludzi²⁵.

W 100. rocznicę III powstania śląskiego Zakopane doceniło tego przywódcę w sposób symboliczny. Przed stu laty 22 marca 1921 r. Gminna Rada uhonorowała Wojciecha Korfantego tytułem Honorowego Obywatela Zakopanego. Niestety, pozbawiono go tego zaszczytu 25 maja 1935 roku. Teraz, po latach ten historyczny błąd naprawiono. Na uroczystej sesji w dniu 18 czerwca 2021 r. Rada Miasta Zakopanego, w obecności Michaela Korfantego, prawnuka Wojciecha Korfantego, przywróciła ten tytuł wspnianemu śląskiemu działaczowi i polskiemu patriocie. W oficjalnym dokumencie czytamy: „Na podstawie ustawy o samorządzie gminnym. Rada Miasta Zakopane uchwala co następuje: w setną rocznicę wybuchu III powstania śląskiego i wymarszu mieszkańców Zakopanego i Podhala walczących o niepodległość Górnego Śląska w szeregach 2. Baterii 1. Dywizjonu Artylerii w nawiązaniu do uchwały Rady Miasta Zakopanego z dnia 22 marca 1921 roku. Paragraf 1 Nadaje się tytuł Honorowego Obywatela Miasta Zakopane Wojciechowi Korfantemu”. Natomiast w laudacji poprzedzającej ową uchwałę napisano: „Wojciech Korfanty znajdzie na kartach historii odrodzonej Polski należne mu stanowisko, choć mu go odmawiano za życia. I faktycznie historia zweryfikowała działania Wojciecha Korfantego, uznając go za jednego z Ojców Niepodległości. 100 lat po wydarzeniach, dzięki którym Polska odzyskała Górny Śląsk, a córki i synowie Podhalańskiej Ziemi stanęli, aby walczyć w jego obronie u boku komisarza plebiscytowego, Rada Miasta Zakopanego, mając na uwadze zasługi Wojciecha Korfantego, pragnie przywrócić mu należne stanowisko na kartach zakopiańskiej historii, przywracając Wojciechowi Korfantemu honorowe obywatelstwo miasta Zakopanego”²⁶.

Po stu latach, gdy wolność naszej Ojczyzny jest dla młodego, współczesnego Polaka oczywistością należy wspominać tych, którzy o niepodległość i przynależność państwową dopominali się, a często z bronią w ręku musieli o to walczyć. Dziś, po tak wielu latach rzecz głośno należy: Cześć i Chwała Bohaterom!

²⁵ Wojciech Brzega, *Żywot górala poczciwego*, Zakopane 2014, s. 39–40; Bogdan Snoch, *Górnośląski Leksykon Biograficzny*, Katowice 2004, s. 170–171.

²⁶ Tekst uchwały zamieszczony w protokole nr XXX/2021 z Sesji Rady Miasta w dniu 18 czerwca 2021 r. i opublikowany na stronie Urzędu Miasta Zakopanego: www.zakopane.pl, data publikacji 22.06.2021 r.

*Nie damy Śląska. Cegielka plebiscytowa o wartości 5 marek, ok. 1920 r.
(ze zbiorów Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej)*

BIBLIOGRAFIA

(w bibliografii pominięto relacje ustne oraz archiwa domowe)

ARCHIWALIA

Archiwum Akt Nowych w Warszawie: *Ambasada Polska w Paryżu, Archiwum Paderewskiego, Komitet Narodowy Polski.*

Archiwum Muzeum Beskidzkiego w Wiśle.

Archiwum Muzeum Miejskiego w Żywcu, *Kronika 2. Kompanii Marszowej Legionów.*

Archiwum Muzeum Śląskie, *Wykaz powstańców śląskich, zweryfikowanych w latach 1937–1939 przez Związek Powstańców Śląskich.*

Archiwum Muzeum Wojska Polskiego, sygn. 4824 C, maszynopis [P. Golaś], *Krótki zarys historii P.O.W., powstań i Związku Powstańców Śląskich w powiecie lublinieckim.*

Archiwum Narodowe w Krakowie, *Akta Starostwa Powiatowego w Żywcu z lat 1918–1939.*

Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego.*

Archiwum Parafialne, parafia w Milówce, *Księga chrztów parafii Milówka 1855–1889, 1890–1914.*

Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i b. Więźniów Politycznych. Zarząd koła w Istebnej: *Teczki Józefa Bury, Józefa Juraszka, Jana Kukuczki, Pawła Legierskiego, Jana Matusznego, Emila Rychłego.*

Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne, *Powstania Górnośląskie 1919–1921.*

RĘKOPISY

Białożył S., *Kronika OSP w Milówce.*

Kronika TSL w Buczkowicach, obejmująca okres od 15 stycznia 1926 r. do sierpnia 1939 r.

Księga protokołów posiedzeń Wydziału Czytelni TSL w Buczkowicach.

Stec J., *Buczkowiczanie na Ziemi Kłodzkiej po II wojnie światowej.*

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Biegun A., „Sztubak”, *Moje życie, mój los. Wspomnienia okupacyjne i więzienne*, Biała Podlaska 2006.

Dziennik Urzędowy Prefekta przy Komisji Międzynarodowej w Cieszynie dla wschodniej części Księstwa Cieszyńskiego, 1920.

Dziennik Urzędowy Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego, 1919.

Górny Śląsk w walce o zjednoczenie z Polską. (Źródła i dokumenty z lat 1918–1922), oprac. W. Dąbrowski, Katowice 1923.

Kirkor-Kiedroniowa Z., *Wspomnienia*, cz. 2: *Ziemia mojego męża*, Kraków 1988.

Korfanty W., *Odezwa do ludu śląskiego*, Katowice 1927.

Kwestia cieszyńska. Zbiór dokumentów z okresu walki o Śląsk Cieszyński 1918–1920, oprac. W. Dąbrowski, Katowice 1923.

Sprawozdanie stenograficzne z 3 posiedzenia Sejmu RP z 20 lutego 1919 r.

Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r. (Dokumenty i materiały), red. R. Bierzanek i J. Kukułka t. 1–3, Warszawa 1965–1968.

Tekst uchwały zamieszczony w protokole nr XXX/2021 z Sesji Rady Miasta w dniu 18 czerwca 2021 roku i opublikowany na stronie Urzędu Miasta Zakopanego: www.zakopane.pl, data publikacji 22.06.2021 r.

PRASA

„Dziennik Cieszyński”, 1919, 1920.

„Gazeta Podhalańska”, 1919, 1921.

„Gość Niedzielny”, 2021.

„Gwiazdka Cieszyńska”, 1919.

„Polak”, 1921.

„Ślązak”, 1919.

„Tygodnik Podhalański”, 1990.

OPRACOWANIA

Babińska M., *Częstochowianie w powstaniach śląskich*, „Ziemia Częstochowska” 1996, t. 23.

Bańka J., *Dekret ks. kard. Adolfa Bertrama z 21 XI 1920 roku, a ks. Achilles Ratti późniejszy papież Pius XI*, „Nasza Przeszłość” 1971, t. 36.

Bieliński P., *Wielka księga piechoty polskiej 1918–1939. 13 Dywizja Piechoty Legio-*

nów, Warszawa 2017.

Bielsko-Biała. *Monografia miasta*, t. IV *Bielsko-Biała w latach 1918–2009*, J. Polak, *Dzieje polityczne*, Bielsko-Biała 2011.

Böttcher P., *Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Bielsku (1919–1939)*, Bielsko-Biała 2019.

Brzega W., *Żywot górala pocziwego*, Zakopane 2014.

Buchowski K., Krzyżanowski L., *Lato insurgentów. I powstanie śląskie i powstanie sejneńskie 1919*, Katowice 2020.

Bukowiecki S., *Dzielnicość w Polsce współczesnej*, Warszawa 1921.

Chrapek M., *Pomoc Krakowa dla Górnego Śląska w latach 1919–1921 (artykuł materiałowy)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1967, nr 4.

Churchill W. S., *The Aftermath*, London 1941.

Chwalba A., *Rok 1919. Pierwszy rok wolności*, Wołowiec 2019.

Ciągwa J., *Autonomia śląska (1922–1939)*, Katowice 1988.

Cienciała A., *Polityka brytyjska wobec odrodzenia Polski 1914–1918*, <http://www.osen.pl/polityka-zagraniczna-oothermenu-47/706-polityka-brytyjska-wobec-odrodzenia-polski-1914-1918.html?showall=1>, bez paginacji.

Cimała B., *Pomoc Polski dla Górnego Śląska w okresie plebiscytu i powstań śląskich*, [w:] *Zagłębie Dąbrowskie a plebiscyt i powstania śląskie z perspektywy 90-lecia*, red. B. Cimała, Z. Studencki, Sosnowiec 2011.

Cisek M., Miodoński M., Motyka W., *Wiara i wierność. Wkład Żywiecczyzny w czyn niepodległościowy 1914–1918*, Milówka 2018.

Cwetler J., *Lazaret w Dziedzicach w czasach I wojny światowej i w okresie powstań śląskich*, „Tramwaj Cieszyński” XII 2019 – I 2020.

Cygan W.K., *Żołnierze Niepodległości 1863–1938. Słownik biograficzny*, t. 2, Mińsk Mazowiecki–Warszawa–Kraków 2011.

Częstochowa i region wobec powstań śląskich 1919 – 1920 – 1921. Miejsca – ludzie – wydarzenia, Częstochowa 2020.

Dall L., *Zakopiańscy Ochotnicy 2. Baterii wojsk III Powstania Śląskiego*, [w:] *1921–2021 Zakopane w 100-lecie III Powstania Śląskiego*, oprac. J. Staszak, Zakopane 2021.

Davies N., *Wielka Brytania a plebiscyt cieszyński 1919–1920*, „Sobótka”, 27: 1972.

Długajczyk E., *Polska konspiracja wojskowa na Śląsku Cieszyńskim w latach 1919–1920*, Katowice 2005.

Długajczyk E., *Sanacja śląska 1926–1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983.

- Dmowski R., *Polityka polska i odbudowanie państwa*, t. 2, Warszawa 1925–1926.
- Dobosz S., *Słów kilka o tradycji wojskowości na Żywiecczyźnie*, „Karta Groni” wrzesień 1968, nr I–II.
- Dobosz S., *Żywczacy w III Powstaniu Śląskim*, sbc.org.
- Dobrzycki J., *Udział Krakowa w walce o Górny Śląsk (fragmenty wspomnień)*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1978, z. 5.
- Dwunasty Pułk Piechoty w dniu wręczenia mu chorągwi przez Obywateli Ziemi Wadowickiej*, Wadowice 1924.
- Galica W., *Podhalanie w III Powstaniu Śląskim*, „Podhalanka”, nr 1, 23, Ludźmierz 1991.
- Golec J. i Bojda S., *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*, t. 1, Cieszyn 1993.
- Grześkowiak G., Mikitin J., *Powstania Śląskie 1919–1920–1921*, Warszawa 2013.
- Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 3, red. J. Wojtycza, Warszawa 2012.
- Januszewska-Jurkiewicz J., *Harcerze zagłębiowscy w dobie I powstania śląskiego*, [w:] *Zagłębie Dąbrowskie wobec powstań śląskich (1919–1921)*, red. D. Nawrot, Sosnowiec 2020.
- Januszewska-Jurkiewicz J., *Józef Piłsudski wobec Zaolzia (1919–1935)*, „Pamiętnik Cieszyński”, 14: 1999.
- Kaczmarek R., *Powstania śląskie 1919 – 1920 – 1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka*, Kraków 2019.
- Kałamacki S., *Nowy Cmentarz w Zakopanem. Przewodnik*, Zakopane 2003.
- Kamiński M. K., *Geneza i przebieg polsko-czeskich rozmów politycznych w Krakowie (21–29 lipca 1919 r.)*, „Kwartalnik Historyczny”, 105: 1998, nr 1.
- Kamiński M. K., *Problem wycofania wojsk czeskich z części Śląska Cieszyńskiego między Wisłą a Olzą (luty 1919 roku)*, „Dzieje Najnowsze”, 32: 2000.
- Kamiński M. K., *Próby mocarstw Ententy narzucenia rozwiązań terytorialnych Polsce i Czechosłowacji pozostającym w konflikcie granicznym (luty–kwiecień 1919 r.)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 36, 2001.
- Karkoszka J., *Powstania i plebiscyt na Śląsku w prasie Zagłębia Dąbrowskiego*, „Ziemia Będzińska” 1970.
- Karuga W., *Organizacja Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego dla Górnego Śląska*, Opole 1966.
- Kędryna Sz., Szefer A., *Nauczyciele śląscy polegli i zamordowani w latach hitlerowskiej okupacji*, Katowice 1971.
- Kissinger H., *Dyplomacja*, Warszawa 2002.

- Kitkowski A., *Bartuś Obrochta – skrzypek góralski i przewodnik tatrzański*, Broszura wydana z okazji 80. rocznicy śmierci, Zakopane 2006.
- Klistała J., *Martyrologium mieszkańców Ziemi Cieszyńskiej w latach 1939–1945: Słownik biograficzny*, Cieszyn 2011.
- Korboński S., *Polonia Restituta. Wspomnienia z dwudziestolecia niepodległości 1918–1939*, Warszawa 2014.
- Korzonkiewicz J., *Udział Krakowa w akcji powstań i plebiscytu śląskiego 1919–1921*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1931, t. 3.
- Król S., *Kawalerowie Virtuti Militari związani ze Śląskiem Cieszyńskim*, t. 1, Cieszyn 2018.
- Kubicki Franciszek, *Siódma kompania Baonu Ziemi Żywieckiej (1918–1920)*, „Gronie” nr 4/ X–XII 1938 Żywiec.
- Kucianka J., *Ruch pielgrzymkowy jako droga Śląska do Polski*, „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne”, t. 2, 1970.
- Lesnewski P., *Armia brytyjska a plebiscyt na Górnym Śląsku*, [w:] *Pamięć o Powstaniach Śląskich czy i komu potrzebna?*, Bytom 2001.
- Luckau A., *The German Delegation at the Paris Peace Conference*, New York 1941.
- Łysek P., *Poszło na marne*, Londyn 1965.
- Majewski A., *Historia Korbielowa i okolic*, Żywiec 2020.
- Mazurek J., *Achtung Partisanendorf*, [w:] *Z tej ziemi. Śląski kalendarz katolicki na rok 1985*, Katowice 1985.
- Meissner J., *Problem plebiscytu w czechosłowacko-polskim sporze terytorialnym na Śląsku Cieszyńskim w 1919 r. (Do podjęcia decyzji o plebiscycie)*, „Studia Śląskie”, seria nowa, 31, 1977.
- Moś W.B., *W Garnizonie Bielsko-Biała. 3. Pułk Strzelców Podhalańskich. 21. Pułk Artylerii Lekkiej 1919–1939*, Bielsko-Biała 2015.
- Motyka W., *Beskidy i Tatry straż góralskiej watry*, Milówka 2016.
- Nasi Ojcowie ofiary zbrodni katyńskiej, których rodziny zamieszkują Podbeskidzie*, Bielsko-Biała 2015.
- Nasi przodkowie i my. Jubileuszowy album z życiorysami pietrzykowian*, Pietrzykowie 2019.
- Nawrot D., *Zagłębie Dąbrowskie wobec powstań śląskich (1919–1921)*, [w:] *Zagłębie Dąbrowskie wobec powstań śląskich (1919–1921)*, red. D. Nawrot, Sosnowiec 2020.
- Niemczuk J., *Pociąg pancerny Kabicz i jego dowódca*, „Śląsk” nr 5, 2013.
- Niestrawski M., *Wielkopole w walce o granice Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:]

Wielkopoleanie ku Niepodległej – w stulecie zwycięskiego powstania 1918–1919 roku, Poznań 2018.

Nowak M., *O wkładzie nauki polskiej w dzieło odzyskania niepodległości w 1918 roku.*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 34, 1989, nr 2.

Olszewski K., *Spod szczytów Tatr na Górny Śląsk*, [w:] „Wierchy” LVII, 1993.

Pachoński J., *Kraków wobec powstań śląskich i plebiscytu*, Warszawa–Kraków 1981.

Parys P., *Obozy uchodźcze po I powstaniu śląskim (sierpień 1919 – luty 1920)*, [w:] *Zagłębie Dąbrowskie wobec powstań śląskich (1919–1921)*, red. D. Nawrot, Sosnowiec 2020.

Piernikarczyk J., *Ilustrowana Księga Pamiątkowa Górnego Śląska*, Katowice 1923.

Pierzchała J., *Współpraca Zagłębia Dąbrowskiego i Górnego Śląska w okresie powstań śląskich*, [w:] *Ziemia Będzińska. Przeszłość, teraźniejszość, kultura*, red. S. Wilczek, Będzin 1970.

Poczet wybitnych powstańców śląskich, Bielsko-Biała 2011.

Polak J., *Dzieje Domu Polskiego w Bielsku-Białej*, Bielsko-Biała 2007.

Powstania Śląskie 1919–1920–1921 – Uczestnicy – Pomniki – Rocznice, Katowice 2011.

Powstania śląskie i plebiscyt w dokumentach i pamiątkach. Wybór tekstów, Opole 1980.

Powstaniec Śląski. Jednodniówka wydana z okazji setnej rocznicy wybuchu III powstania śląskiego, Gliwice, maj 2021 r.

Roszkowski J. M., *Zapomniane Kresy, Spisz, Orawa, Czadeckie w świadomości i działalności Polaków 1895–1925*, Nowy Targ–Zakopane 2011.

Ryczkiewicz S., *W walce o Spisz, Orawę i Śląsk Cieszyński (1918–1919)*, „Gronie” nr 4, X–XII 1938.

Skrzypek M., *Śląsk Cieszyński a wydarzenia na Górnym Śląsku*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich*, t. 2, 1920, Katowice 2020.

Słownik Biograficzny Żywiecczyzny, T. II, Żywiec 1997.

Słownik Powstań Śląskich, t. 1. 1919, Katowice 2019.

Snoch B., *Górnośląski Leksykon Biograficzny*, Katowice 2004.

Spyra J., *Niemcy na Śląsku Cieszyńskim wobec Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego i wydarzeń z lat 1918–1920*, „Pamiętnik Cieszyński”, 8, 1994.

Stanko P., *Monografia Gminy Wilkowice*, Wilkowice 2014.

Stec J., *Cześć i pamięć*, Buczkowice 2008.

Stec J., *Mieszkańcy Buczkowic w Legionach Polskich w l. 1914–1918*, Buczkowice

2015.

Stec J., *Towarzystwo Szkoły Ludowej w Buczkowicach*, maj 2016 – październik 2017.

Szarowski K., *I tak to się zaczęło...*, „Gromada” nr 3, wyd. specjalne z 2. 06. 1990 r.

Szczech B., *Powiat lubliniecki w powstaniach śląskich*, [w:] *Z walk o polskość Śląska 1919–1921*, red. I. Pawłowski, Opole 1974.

Szczurek J., *Z wielkich dni Śląska Cieszyńskiego*, cz. 5: *O milicjach ludowych w latach 1918–1920*, Cieszyn 1933.

Szelong K., *Czy na Zaolziu przygotowywano powstanie?*, „Kalendarz Cieszyński”, Cieszyn 1991.

Szelong K., *Górnośląscy powstańcy na Śląsku Cieszyńskim*, <http://cieszyn1918.pl/teksty/gornoslascy-powstancy-na-slasku-cieszynskim-w1919-r/>.

Szelong K., *Podłoże organizacyjne polskiej akcji plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim*, [w:] *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*, red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1992.

Szelong K., *Polsko-czeska wojna propagandowa*, „Kalendarz Cieszyński”, Cieszyn 1989.

Szklarska-Lohmannowa A., *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*, Warszawa 1967.

Szymiczek F., *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914–1920*, Katowice 1938.

Valenta J., *Česko-polske vztahy v letech 1918–1920 a Těšínske Slezsko*, Opava 1961.

Valenta J., *Edvard Beneš a Těšínsko v letech 1918–1920*, [w:] *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*, red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1992.

Wadowski A., *Relacje dwu delegatów Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego na Konferencję Pokojową w Paryżu w latach 1919 i 1920*, „Pamiętnik Cieszyński”, 2, 1972.

Walczak H., *Józef Piłsudski i koła belwederskie wobec konfliktu polsko-czechosłowackiego w latach 1918–1920*, [w:] *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920*, red. K. Nowak, Cieszyn 1999.

Walczak J., *Zagłębie Dąbrowskie i Częstochowa wobec sprawy Górnego Śląska w latach 1919–1921*, [w:] *W 85. rocznicę*, red. Z. Kapąła, Bytom 2007.

Wanatowicz M. W., *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918–1945*, Katowice 1994.

Wanatowicz M. W., *Kwestia cieszyńska na forum Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej (1919–1922)*, [w:] *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*, red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1992.

Wanatowicz M.W., *Spółeczeństwo polskie wobec Górnego Śląska (1795–1914)*, Ka-

towice 1992.

Wanatowicz M. W., *Spółeczeństwo polskie wobec Górnego Śląska przed I wojną światową*, [w:] *Powstania śląskie i plebiscyt w procesie zrastania się Górnego Śląska z Macierzą*, red. A. Brożek, 1993.

Wątor A., *Wizja Niepodległej w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych w latach Wielkiej Wojny (1914–1918)*, [w:] *Silna demokracja w silnym państwie. Koncepcje reformy ustroju politycznego państwa w publicystyce politycznej XX wieku*, red. J. Faryś, T. Sikorski, P. Słowiński, Gorzów Wielkopolski 2007.

Władysław Borth. *Kozianin z pochodzenia, Ślązak z wyboru*, „Koziańskie Wiadomości”, listopad 2019.

Wnętrzak G., *Stosunki polityczne i narodowościowe na pograniczu Śląska Cieszyńskiego i Galicji Zachodniej w latach 1897–1920*, Toruń 2014.

Wojciech Korfanty 1873–1939. *W 130 rocznicę urodzin*, red. T. Kulak, Wrocław 2003.

Woźniak E., *Powstańcze Dziedzice*, „Kalendarz Cieszyński”, Cieszyn 2002.

Wywił P., *Garnizon Wojska Polskiego w Krakowie w latach 1918–1939*, Kraków 2019.

Z walk na Śląsku, „Goniec Częstochowski” nr 102, 7.05.1921.

Zarys historii wojennej 12-go Pułku Piechoty, opr. kpt. F. Mucha, Warszawa 1928.

Zieliński W., *Stosunek partii politycznych Zagłębia Dąbrowskiego do powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*, „Ziemia Będzińska” 1970.

Zieliński W., *Stosunek społeczeństwa polskiego do powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku (1919–1921)*, Katowice 1968.

Żarnowski J., *Procesy integracyjne w Polsce międzywojennej*, [w:] *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie 17–21 IX 1968. Referaty*, t. II. Warszawa 1968.

STRONY INTERNETOWE

<https://regionwielkopolska.pl/artykuly-dzieje-wielkopolski/wielkopolanie-w-powstaniach-gornoslaskich/>

www.zakopane.pl/zawartosc/artykuly/kultura

NOTY O AUTORACH

Krzysztof Kiereś – rocznik 1956. Absolwent Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Ukończył również studia podyplomowe z historii na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Jest autorem wielu artykułów i opracowań książkowych z dziedziny historii Śląska Cieszyńskiego, m.in.: *Od Baraniej Góry po Monte Cassino*, Isdebna 2012; *Pamięci Jana Łyska w setną rocznicę śmierci*, Cieszyn 2015; *Pocztą, która dawała nadzieję. Korespondencja obozowa Pawła Gazurka i Jerzego Probosza więźniów KL Sachsenhausen – Oranienburg oraz KL Dachau*, Isdebna 2017; *Świt wolności. Istebna i Śląsk Cieszyński w roku 1918*, Isdebna 2018. W roku 2022 nakładem IPN w Katowicach ukaże się jego publikacja *Gdy człowiek był numerem. Losy obozowe Juliana Szczotki w latach 1942–1945 w świetle wspomnień i korespondencji obozowej*.

Adam Kitkowski – urodzony w 1958 roku w Szczecinku, magister filologii polskiej, studia podyplomowe z bibliotekarstwa; wieloletni nauczyciel i pedagog szkół artystycznych w Zakopanem; animator kultury – pomysłodawca konkursu „Podhalańskie i spiskie drogi do niepodległości”, dyrektor artystyczny festiwalu „Letnie koncerty w Zakopanem”, publicysta i regionalista, organizator konferencji i wystaw historycznych, autor artykułów i broszur o historii Zakopanego, Spisza i Podhala oraz publikacji o wielkich Polakach związanych z Tatrami, m. in.: *Adam Chmielowski – Brat Albert, Władysław hrabia Zamoyski, Mieczysław Karłowicz, Henryk Sienkiewicz, Tadeusz Brzozowski*.

dr hab. Lech Krzyżanowski – historyk, prawnik, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Zakładzie Historii Najnowszej 1918–1945 Instytutu Historii. Redaktor naczelny rocznika: „Śląski Almanach Powstańczy”, kierownik zespołu autorów wystawy „Światło historii. Górny Śląsk na przestrzeni dziejów” w Muzeum Śląskim w Katowicach. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się na dziejach prawa i wymiaru sprawiedliwości oraz na historii inteligencji polskiej w okresie międzywojennym i w czasie II wojny światowej. Autor ponad 100 opracowań publikowanych w kraju i za granicą, m.in. *Kościół katolicki wobec mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w latach 1922–1930*, Katowice 2000; *Sędziowie w II Rzeczypospolitej. Okręgi apelacyjne: krakowski i katowicki*, Katowice 2011; *Historia ustroju i prawa w Polsce*, Bielsko-Biała 2013; *Jak 9 z „Wujka”*. *Górnośląski glosariusz Polski Ludowej*, Bielsko-Biała 2016 (współautorstwo z Maciejem Ficem); *Temida wyemancypowana? Słownik biograficzny kobiet – sędziów, asesorów i egzaminowanych aplikantów w międzywojennym sądownictwie polskim*, Sopot 2018 (współautorstwo z Witoldem Oknińskim).

Władysław Motyka – rocznik 1954, mieszkaniec Milówki. Absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie – historia i podyplomowe studia administracji publicznej. Społecznik, założyciel Beskidzkiego Towarzystwa Oświatowego w Milówce, odrodziciel góralskiego ruchu regionalnego na Żywiecczyźnie, Honorowy Członek Związku Podhalan w Polsce, Radny Sejmiku Województwa Śląskiego II kadencji. Autor książek: *Tam trza kwitnoć ka sie rośnie. Podhalański ruch regionalny na Żywiecczyźnie*, Milówka 1996; *Tu był Piotr. Związki Jana Pawła II z Żywiecczyną i Beskidami*, Milówka 2001; *Śpiwnik górali polskich*, Milówka 2012; *Góralski chodnicek Jegomościa Władysława Zązła*, Milówka 2006; *Za nasom ślebode. Tradycje góralskie i górskie w Wojsku Polskim*, Milówka 2008; *Śpiwnik karpacki (Carpathian Songbook)*, Milówka 2013; *Józef Szczotka. Piewca góralszczyzny 1893–1965*, Milówka 2015; *Beskidy i Tatry straż góralskiej watry*, Milówka 2016; *Wiara i wierność. Wkład Żywiecczyzny w czyn niepodległościowy 1914–1918*” (współautor). W 2020 r. laureat Nagrody im. Karola Miarki, w 2021 r. laureat Nagrody Specjalnej „Strażnik Pamięci” tygodnika „Do Rzeczy”.

dr hab. Miłosz Skrzypek – prof. Uniwersytetu Śląskiego, pracownik Instytutu Historii. Obszary zainteresowań naukowych: historia społeczno-polityczna, biografistyka, kultura. Współpraca środowiskowa z wieloma ośrodkami edukacyjnymi i instytucjami kultury z obszaru województwa śląskiego, w tym udział w realizacji wystawy stałej Muzeum Śląskiego pt. „Światło historii. Górny Śląsk na przestrzeni dziejów”. Autor i współautor kilkudziesięciu publikacji naukowych, w tym: *Protokołów posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920)*, cz. 1–2, Cieszyn 2016 (cz. 1, współautorstwo z Edwardem Długajczykiem); *Śląsk Cieszyński w latach 1920–1922. Wrastanie w Polskę*, Bielsko-Biała 2017; *Wojciech Korfanty*, Warszawa 2009; *Poczet wybitnych powstańców śląskich*, Bielsko-Biała 2011 (współautorstwo z Maciejem Ficem i Lechem Krzyżanowskim); *Powstania śląskie w edukacji historycznej*, Katowice 2010 (współautorstwo z Maciejem Ficem i Lechem Krzyżanowskim).

Józef Stec – rocznik 1940 r., wykształcenie wyższe uniwersyteckie, długoletni pracownik administracji państwowej. Współtworzył struktury dawnego Województwa Bielskiego i kierował wydziałami finansowymi Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej i dawnym Kuratorium Oświaty i Wychowania. Członek Związku Harcerstwa Polskiego od 1956 r., Harcmistrz. Członek władz uchwałodawczych m. i gm. Szczyrk oraz gminy Buczkowice, długoletni przewodniczący Rady Sołeckiej w Buczkowicach. Założyciel Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego „Zagroda” w Buczkowicach, regionalista, badacz dziejów Buczkowic. Autor szeregu książek i opracowań, m.in.: *Historia Buczkowic. Szkice. Zwyczaje mieszkańców na przełomie XIX i XX wieku*, Buczkowice 2009; *Słownik gwary buczkowickiej*, Buczkowice 2011; *Mieszkańcy Buczkowic w Legionach Polskich w l. 1914–1918*, Buczkowice 2015; *Cześć i pamięć – kompletny zbiór biogramów ofiar II wojny światowej wywodzących się z Buczkowic*, Buczkowice 2008; *Metryka Józefińska osiemnastowieczny kataster Buczkowic*, Buczkowice 2020; album *Wiekowe siedliska mieszkańców Buczkowic*, Buczkowice 2007.

INDEKS OSOBOWY

A

Anderski Teodor 86
Anders Władysław 68
Arlet Roman 65, 87
Assner Władysław 143

B

Baden Maksymilian von 13
Bajer Jan 143
Balfour Arthur 13
Barański Wincenty 53
Baron Adam 113
Baron Wincenty 88
Bartczek Franciszek Florian 61, 103
Bączek Jacenty 87
Bąk Jan 90
Bąk Józef 90
Bednarz Franciszek 87, 90
Bednarz Karol 87
Bednarz Wawrzyniec 86
Beneš Edvard 20, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 159
Berestko Józef 145
Bertram Adolf 43, 154
Bestwina Jerzy 113
Białecki Edward 143
Białek Roman Ignacy 117, 122, 123, 124, 125
Białożył Władysław 86
Biegun Antoni 67
Biegun Karol 66, 86
Biegun Kazimiera 67
Bieliński Aleksy 44
Biernat Wojciech 87
Bierski Emil 114
Blidy Jan 90
Błaszczak Karol 114
Błaszczak Bronisław 87
Bobek Paweł 19
Bocek Józef 114
Bochenek Józef 143, 145
Boj-Zeleński Stanisław 143
Borowicz Franciszek 146
Borowy Piotr 136
Borth Władysław 53, 160
Brak Alojzy 87
Brzega Wojciech 155
Bulowski Bartłomiej 87
Burianowa Apolonia 39
Bury Józef 96, 105, 113
Buzek Józef 24
Byrtus Józef 113

C

Cambon Jules 22, 23
Cepnik Henryk 47
Chałubiński Tytus 136
Chramiec Stanisław 145
Churchill Winston 14, 15, 155
Chwist Bogumił 146
Cielecki Władysław 143

Ciemniewski Stanisław 144
Cienciała Anna 14, 15, 16, 155
Cierniak Antoni 115, 116, 117
Cingr Petr 19
Ciumka Jan 87
Ciurla Jan 90
Ciurla Tomasz 87
Clemenceau George 20, 26
Cojda Ludwik 67, 86
Coulson Basil 23
Cudzych Jan 90
Czaczk-Ruciński Wacław 21
Czarnecki Franciszek 40
Czarniak Andrzej 139, 145
Czarnocki Wiktor 146
Czepczor Józef 114
Czepczor Paweł 113
Czyżewski Mieczysław 144
Czyż Jan 114
Czyż Jerzy 114

D

Daniec Władysław 147
Dąbrowski Włodzimierz 129, 154
Dłuski Kazimierz 20, 24
Dmowski Roman 14, 20, 24, 25
Dobosz Stanisław 52, 63, 64
Dobrowolski Józef 104
Döllinger Zygmunt Antoni 68, 87
Domagalski Ignacy 104
Dorf Emil 144
Dragon Alojzy 114
Drobisz Władysław 90
Dudys Jan 90
Dyrlaga Józef 87
Dzieduszycki Tadeusz 52
Dziedzic Tomasz 87

E

Eberhard Julian 100

F

Fabiańczyk Karol Józef 69, 86
Fedro Jan 138, 139
Ficek Władysław 87
Fiedorek Józef 88, 122
Figus Stanisław 144
Fijak Jan 90
Fijak Józef 69, 86, 90
Fischer Józef 146
Flame Henryk 67
Florek ks. 99
Franek Eugeniusz 127
Franek Paweł 88, 116, 118, 122, 127, 128
Fredro Aleksander 54
Fulda Eugen 23
Furtak Antoni 70, 87

G

Gabryel Kazimierz 90
Gabzdyl Józef 54
Gajdzik Karol 131
Galica Andrzej 59
Galica Józef 147
Galica Wincenty 146, 147, 148
Gałuszka Emil 87
Gazurek Paweł 96, 105, 111, 113
Gazur Jan 113
Gazur Jerzy 113
Gaśienica-Brzega Maria 139
Gaśienica-Ciułacz Bronisława 139
Gaśienica-Ciułacz Stanisław 139
Gaśienica-Roj Helena 137, 138, 139
Gaśienica-Roj Jan 137
Gaśienica-Roj Stanisław 139
Gaśienica-Roj Wojciech 139
Gaśienica-Roj Zofia 139
Gaśienica-Tomków Jan 139
Giet Paweł 113
Gluza Franciszek 86
Gluza Jan 114
Gluza Teresa 129
Gładysz Mieczysław 40
Gmuzdek Henryk 113
Goetel Walery 136
Gogler Emil 71, 86
Gogler Wojciech 86
Goliński Jan 40
Gomoliszewski Kazimierz 40
Gorzelnik Konrad 88
Goszyk Józef 94, 95, 113, 114
Gościcki Jerzy 46
Gowin Józef 87
Goworek Wiktor 130
Górka Franciszek 71, 86
Grabarz Jacek 146
Grabiec Wiktor 88
Grabski Stanisław 26
Grabski Władysław 31
Granieczny Józef 55
Gratkowska Marta 149
Gray Jan 38
Grażyński Michał 7, 8, 84
Grenard Basil 24
Grim Emanuel 95, 106, 110, 114
Grochowski Antoni 40
Gruchała Stanisław 85
Grüner Józef 114
Grzegorzczak Wiktor 87
Grzegorzczak Jan 87
Grzegorzczak Władysław 87
Grzesik Karol 55
Guziur Józef 94, 95, 113

H

Halama Jan 96, 111
Haller Józef 38, 63, 78, 79
Handzel Kinga 149
Hankey Maurice 16

Haratyk Józef 114
Hauslinger Józef 146
Hechelski Tadeusz 57
Hermann Faustyn 102
Horoszkiewicz Roman 74
Hulbój Tomasz 86

I

Imiela Bolesław 146
Isula Franciszek 130
Iwaszkiewicz Jarosław 136

J

Jachowicz Józef 87
Jaksa Leopold 81
Jakubiec Michał 84, 86
Jakubiec Rudolf 85
Jamuła Józef 88
Jänich Tadeusz 63, 72, 73, 87
Janiszewski Józef 90
Jano Józef 88, 122, 128, 129, 130, 131
Janota Eugeniusz 71, 86
Janowski Jarosław 146
Jasek Jan 85
Jaworski NN 100
Jendryka Józef 114
Jodłowiec Marcin 90
Jonkisz Leon 122, 130, 131, 132, 133
Jończy Wawrzyniec 90
Juda Feliks 86
Juraszek Józef 94, 95, 106, 114, 153
Juraszek Roman 90
Juroszek Antoni 107, 111, 114
Juroszek Franciszek 114
Juroszek Jan 114
Juroszek Maria 108
Juroszek Michał 114
Juroszek Paweł 114

K

Kabicz Edmund 64, 74, 75, 86
Kaczmarczyk Józef 114
Kaczmarek Ryszard 36
Kaczmarzyk Jan 114
Kaczmarzyk Maria 107
Kamuda Kazimierz 90
Kapek Franciszek 99
Kasperlik Maksymilian 86
Kawulok Anna 108
Kawulok Ewa 108
Kawulok Jan 114
Kawulok Paweł 114
Kąkol Tomasz 86
Kerr Philip 16
Keynes John Maynard 18
Kęsek Józef 149
Kęsek Łukasz 149
Kissela Emil 144
Kiszczak Czesław 77
KKrzęptowski-Jędrusiów Józef 139
Klaper Filomena 139
Klobus Otto von 123
Kobielusz Paweł 146
Kocjan Rudolf 144
Kocoń Jan 87
Koczur Feliks 52

Kohut Paweł 114
Kołodziej Józef 67
Korboński Stefan 37, 38, 157
Korfanty Michael 150
Korfanty Wojciech 141, 150, 151
Korwin-Szymańska Stanisława 47
Kosiec Rudolf 90
Kostanecki Kazimierz 123
Kozłowski Medard 138, 147
Koźdoń Józef 27
Krajcer Franciszek 146
Kramář Karel 20
Krasoń Franciszek 86
Kraszewski Ignacy 54
Kreuz Jan 144
Kręcichwost Józef 87
Krobicki Leon 138, 140
Krutki Emil 97, 98
Krzepina Jan 86
Krzęptowski-Bohac Jan 139
Krzęptowski-Jędrusiów Józef 139
Krzoska Emanuel 74, 75
Krzyżowski Stanisław 56
Kubas Michał 90
Kubica Franciszek 87
Kubica Józef 88
Kubicki Aleksander 63
Kubicki Franciszek Zbigniew 63, 64, 76, 77
Kubień Antoni 90
Kubizna Jan 77, 78, 87
Kucharczyk Antoni 88
Kudzia Franciszek 90
Kukuczka Emerencja 107, 114
Kukuczka Jan (ur. 1882) 107, 114
Kukuczka Jan (ur. 1899) 107, 114
Kukuczka Michał 114
Kukuczka Paweł 108, 114
Kulig Stanisław 60
Kunicki Ryszard 19, 27, 100
Kurowski Rudolf 87
Kuszel Kazimierz 44
Kuźniak Stanisław 143, 145
Kwaśniewski Antoni 144
Kwaśny Baltazar 122, 133
Kwiatkowski Franciszek 146
Kycia Józef 94, 95, 113, 114

L

Lach Józef 87
Lach Ludwik 86
Lach Piotr 90
Lach Wincenty 90
Langer Karol 78, 86
Lankocz Franciszek 104
Laroche Jules 25
Latinik Franciszek 46, 100
Legierski Antoni 96, 114
Legierski Franciszek 94, 95, 108, 114
Legierski Jan 114
Legierski Ludwik 87
Legierski Paweł 114
Lelonek Brunon 114
Le Rond Henri 17, 22
Lgocki Jerzy 142, 143, 148
Ligenza Franciszek 86
Lipowczan Józef 114
Liszka Adam 86, 90

Liszka Michał 86
Lloyd George David 13, 14, 15
Londzin Józef 24, 55
Loranc Józef 84, 86
Lorek Alfons 144, 145
Lubański Jan 86
Lubertowicz Zygmunt 141

Ł

Łaszewski Stefan 13
Łuszczkiewicz Stanisław 90
Łysek Jan 94, 95, 109, 114
Łysek Paweł 109, 157

M

Machała Jakub 86
Machała Ludwik 86
Machay Ferdynand 81
Machej Józef 100
Maciejewski Jerzy 144
Madejczyk Józef 87
Maga Franciszek 90
Makowski Stefan 144
Makuch Józef 78, 86
Małyjurek Józef 114
Marduła-Gał Andrzej 144
Marek Michał 52
Marker Augustyn 88
Markłowski Augustyn 88
Marszolik Ludwik 88
Martino Giacomo de 25
Masaryk Tomáš 24
Maślanka Franciszek 87
Maślanka Ignacy 87
Matlakiewicz Jakub 88, 90
Matusiak Klemens 55, 61
Matuszek NN 108
Matuszyny Andrzej 114
Matuszyny Jan 109, 114, 153
Maultz Julian 63, 88, 90
Mayerhofer Erwin 144, 145
Mayerhofer Franciszek 144, 145
Michalec Jan 90
Michálek Alois 29
Michalski Józef 97
Michejda Tadeusz 100
Micherdziński Maksymilian 88
Mielęcki Andrzej 18
Mielżyński Maciej 36, 141
Mikulska Halina 39
Mikulski Wilhelm 39
Miodoński Jan 88
Miodoński Roman 79, 88
Modlich Józef 146
Modrzejewska Helena 136
Moniuszko Stanisław 45
Morawski Kazimierz 46
Motyka Józef 87
Motyka Tomasz 87
Mucha Franciszek 59, 160
Mucha Paweł 114
Muras Szczepan 79
Musioł Wilhelm 88
Myśliwiec Alojzy 88

N

Newiger Karol 128, 129
Newiger Katarzyna 129

Niedbała Bolesław 88
 Niemczycki Stanisław 114
 Niemczyk R. 88
 Niemiec Jan 114
 Niemiec Karol 114
 Nieponczyk Paweł 114
 Nierychlewski Eugeniusz 146
 Nitsch Kazimierz 23
 Nohl Jan 19
 Nosalik Józef 87
 Nosalik Wiktor 87, 90
 Noulens Joseph 21
 Nowak Alojzy 37, 40
 Nowak Anna 69
 Nowak Maksymilian 88
 Nowak Marian Tadeusz 158

O

Obrochta Bartłomiej 135, 156
 Obrochta Jan 137
 Obtułowicz Julian 80
 Ogno-Serra Jan Baptysta 43
 Ogrodziński Wincenty 140
 Okołowicz Janusz 144
 Okuljar Wacław 88, 90
 Olszewski Kazimierz 138, 139, 140
 Omyła Maria 77
 Omyła Michał 87
 Ondrasik NN 40
 Opalko Karol 87
 Opęchowski Feliks 44
 Osiński Aleksander 59
 Ostrowski Bolesław 30

P

Paderewski Ignacy 19, 20, 21, 24, 26, 27, 31
 Palka Robert 86
 Paluch Andrzej 88, 122
 Paluch Jędrzej 133
 Pańczyk Wiktor 114
 Papież Stanisław 144
 Patek Stanisław 31
 Pawlica Franciszek 143
 Pawlica Józef 146
 Pawlus Antoni 87
 Pawlus Franciszek 87
 Pawlus Ludwik 86
 Pelc Ferdynand 19
 Piątek Józef 80, 86, 90
 Pichon Stephen 24
 Piecuch Karol 90
 Pieczarka Michał 86
 Pieczarka Wawrzyniec 86
 Piela Gerwazy 90
 Piela Karol 84, 86
 Piela Maria 78
 Pietraszka Józef 131
 Pięta Jan 87
 Pik NN 99
 Pilch Paweł 114
 Piltz Erazm 20, 29
 Piltz Jan 123
 Piłsudski Józef 20, 48, 55, 85, 137, 155, 156, 159
 Pleniewicz Franciszek 44
 Płodowski Stanisław 44
 Płoskonka Jan 87

Płoskonka Michał 90
 Podżorski Jan 114
 Podżorski Paweł 114
 Polak Antoni 88
 Polak Jerzy 53, 54, 55
 Poloczek Stanisław 114
 Pomietła Wawrzyniec 87
 Posch Władysław 86
 Probosz Jerzy 96, 110, 111
 Pronobis Jan 114
 Prugar-Ketling Bronisław 70
 Prus Bolesław 136
 Prusiniak Helena 39
 Przerwa-Tetmajer Kazimierz 136
 Przybyła Jakub 88
 Puchałka Franciszek 88
 Pytel Karol 86

R

Radogost-Uniechowska Zofia 68
 Raszka Andrzej 114
 Rączka Józef 84, 86
 Rączka Karol 90
 Rduch Józef 55
 Reger Tadeusz 19
 Rodakowski NN 144
 Rodak Teodor 88
 Rojówna Helena zob. Gąsienica-Roj Helena 137
 Roj-Rytardowa Helena zob. Gąsienica-Roj Helena 137
 Roj Wojciech 137
 Romer Eugeniusz 22
 Rose Adam 46
 Rozkoszny Antoni 114
 Różański Mieczysław 144
 Rusek Antoni 114
 Rusz Ernest 90
 Ruśniok Jerzy 146
 Rybak Stanisław 145
 Rybarski Alojzy 88
 Rychlik Adam 146
 Rychły Emil 95, 107, 110, 111, 112, 114, 153
 Ryczkiewicz Jan 81
 Ryczkiewicz Józef 82
 Ryczkiewicz Stanisław 63, 81, 88, 90, 158
 Ryłko Jan 87
 Ryszka Józef 60
 Rytard Mieczysław 139
 Rzepecki Jerzy 145
 Rzymelka Jan 52

S

Sabatowski Ludwik 44
 Sadłek Franciszek 86
 Sadłek Wojciech 82, 86
 Saks Tadeusz 44
 Sapięha Adam 140
 Schöller Hans 108
 Schwarz NN 111
 Semkowicz Władysław 136
 Sidor Michał 40
 Sienkiewicz Henryk 136, 161
 Sikorski Bronisław 37, 60
 Sikorski Stanisław 146
 Sirach Stefan 83, 86

Sitko Ludwik 86
 Siurma Józef 86
 Skrzypek Ludwik 61
 Skulski Leopold 31
 Smejka Edmund 90
 Śnejdarek NN 21
 Sobczak Jan 139
 Sobczak Józef 139
 Sołtysek Franciszek 87
 Sołtysek Michał 87
 Sporek Jan 87
 Sporek Józef 86
 Sporysz Paweł 104
 Stachlik Jan 114
 Stanek NN 104
 Stanik Czesław 40
 Staś Wiktor 96, 112, 114
 Štěpánek Bedřich 26
 Stojalowski Stanisław 54
 Stóżyk Franciszek 114
 Stroński Stanisław 22
 Stryczek Jan 57, 104
 Stryczkówna Maria 102
 Strzałka (Srzałka) Franciszek 87
 Strzałka Wojciech 87
 Studencki Bronisław 84
 Suchoński Józef 87
 Sury Antoni 90
 Surzeń Franciszek 88
 Suszka Antoni 114
 Suszka Jan 114
 Swoboda Wilhelm 88
 Szajnocha Władysław 136
 Szajter Jan 55
 Szalsza NN 100
 Szarowski Karol 119, 120, 121
 Szczepaniak-Bańschorz Stanisław 137, 138
 Szczerba (Szczyrba) Józef 146
 Szczotka Franciszek 86
 Szczotka Jan 86
 Szczotka Jędrzej 87
 Szczotka Józef 83
 Szczotka Michał 87
 Szczurek Jerzy 108, 112
 Szewczyk Adam 145
 Szewczyk Teresa 133
 Szkawran Jan 114
 Szlauer Józef 114
 Szrejbrowski Mieczysław 37
 Szumański Teofil 22
 Szymanowski Karol 136

Ś

Śleziak Karol 90
 Śleziak Ludwik 90
 Śliwa Józef 90
 Śliwczynski Józef 90
 Śliwka Jerzy 114
 Śliwka Julianna 110
 Śniegoń Karol 55
 Świder Rudolf 102
 Świerż Mieczysław 136
 Święcicki Julian 48
 Świstak Stanisław 146

T

Talenta Karol 104

Tanistra Jan 87
 Tanistra Józef 87
 Tanistra Michał 87
 Tatar Władysław 138
 Teodorowicz Józef 140
 Tessler Józef 87
 Thwaites Wiliam 17
 Tissi Antonio 23
 Tobolak Jan 142
 Trąmpczyński Władysław 48
 Troszek Ludwik 146
 Trzasek Kazimierz 146
 Turek Jan 145
 Tyc Józef 86
 Tyc Michał 87
 Tyc Władysław 83, 86

U

Ucher Klemens 55
 Urbaczka Franciszek 96, 105, 112
 Urbaczka Jerzy 96
 Uruski Adam 47
 Uznańska Jadwiga 39

W

Wachholtz Leon 123
 Wachulski Bronisław 57
 Wala Agnieszka 126
 Wala Jan 88, 122, 133, 134

Wala Maria 126
 Walczak Stanisław 146
 Walek Jan 114
 Wantoła Józef 88
 Wawrytko Andrzej 139, 146
 Wawrytko Jan 139
 Wawrytko Wojciech 139, 146
 Wawrzacz Franciszek 111
 Wawrzacz Jan 111
 Wawrzos Jan 87
 Wątroba Piotr 88
 Wech Adolf 132
 Węglarz Władysław 88, 122, 134
 White Henry 25
 Widacki NN 145
 Widerowa Maria 45
 Wiercigroch Józef 87
 Wilson Henry 17
 Wilson Thomas Woodrow 13, 15
 Witczak Mikołaj 97
 Witkiewicz Stanisław 135
 Witos Franciszek 86
 Witt Zygmunt 19
 Witwicki Eugeniusz 148
 Wojas Jan 145
 Wolnik Maksymilian 88
 Wójcicki Tadeusz 146
 Wrona Alojzy 122, 134
 Wróbel Michał 87
 Wyglenda Jan 97
 Wyskota-Zakrzewski Michał 40

Wyspiański Stanisław 54
 Wyżga Karol 145

Z

Zaczyński Eugeniusz 146
 Zalewski Wojciech 146
 Zamorski Jan 29
 Zawada Jan 87, 114
 Zawada Paweł 96, 114
 Zborowski NN 100
 Zdebik Paweł 88
 Zeltzer Kazimierz 143, 145
 Zeman Jakub 86
 Zenkteller Kazimierz 37
 Zgrzebniok Alfons 16, 18, 97
 Zieliński Jan 145
 Ziental Ignacy 40
 Ziętek Jerzy 89
 Zwardoń Józef 87
 Zwierzyński Kazimierz 146

Ż

Żegleń Jan 145
 Żelazny NN 70
 Żeromski Stefan 136
 Żurawski Zygmunt 29
 Żyłka Alojzy 55

SPIS TREŚCI

Słowo od wydawcy	5
Wstęp.....	7
Miłosz Skrzypek	
Kwestia śląska po I wojnie światowej.	13
Lech Krzyżanowski	
Udział mieszkańców II Rzeczypospolitej w zmaganiach o Górny Śląsk po I wojnie światowej	33
Władysław Motyka	
Śląsk Cieszyński z Małopolską Zachodnią, ramię w ramię dla powstań śląskich.....	51
Władysław Motyka	
Przywrócenie zbiorowej pamięci Biogramy powstańców śląskich związanych z Żywiecczyną	65
Krzysztof Kiereś	
Górale śląscy na pomoc Powstaniom Śląskim.....	93
Józef Stec	
I pękły kajdan okowy... ..	115
Adam Kitkowski	
Podhalanie w III Powstaniu Śląskim.....	135
Bibliografia.....	153
Noty o autorach	161
Indeks osobowy.....	163